

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ PROGRAMLAR ENSTİTÜSÜ
HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ PROFESYONELLEŞMESİ: SİVİL
TOPLUMUN DÖNÜŞÜMÜ

Mert OKCEBE
117612009

Doç. Dr. Seda KALEM BERK

İSTANBUL
2023

Sivil Toplum Kuruluşlarının Profesyonelleşmesi: Sivil Toplumun Dönüşümü
Professionalisation of Non-governmental Organizations: Transformation of Civil
Society

Mert OKCEBE

117612009

Tez Danışmanı : **Doç. Dr. Seda KALEM BERK**
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. Turgut TARHANLI**
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Doç. Dr. Ali Tuna KUYUCU
Boğaziçi Üniversitesi

Tezin Onaylandığı Tarih : 19.01.2023

Toplam Sayfa Sayısı : 110

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

- 1) Sivil Toplum
- 2) Sivil Toplum Kuruluşları
- 3) Profesyonelleşme
- 4) Aktivizm
- 5) Gönüllülük

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) Civil Society
- 2) Non-governmental Organizations
- 3) Professionalisation
- 4) Activism
- 5) Volunteerism

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
TABLO LİSTESİ	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
STK'LARIN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ	8
İKİNCİ BÖLÜM	19
SİVİL TOPLUM ALANININ PROFESYONELLEŞMESİ	19
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	30
ALANIN PROFESYONELLEŞMESİNE BOURDIEUCU BİR BAKIŞ.....	30
3.1. BOURDIEU'NUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	31
3.2. BİR SİMGESEL SERMAYE TÜRÜ OLARAK “PROFESYONELLEŞME”	35
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	39
TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM ALANININ PROFESYONELLEŞMESİ.	39
BEŞİNCİ BÖLÜM	52
BULGULAR	52
5.1. SİVİL TOPLUM ALANINDA PROFESYONELLERİN PROFESYONELLEŞME SÜRECİ.....	56
5.1.1. Alanda Profesyonel Olmak Noktasında Motivasyon Kaynakları.	57
5.1.2. Alanda Profesyonel Olmak İçin Gereken Yeterlilikler	61
5.2. ALANIN PROFESYONELLEŞMESİNE DAİR GÖRÜŞLER	66

5.2.1. Alanın Profesyonelleşmesine Etki Eden Faktörler	69
5.2.2. Profesyonelleşmenin Avantajları	71
5.2.3. Profesyonelleşmenin Dezavantajları	72
5.2.4. Alanın Profesyonelleşmesinin Gönüllülük ve Aktivizme Etkisi	75
SONUÇ	84
KAYNAKÇA	94

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
BM	:	Birleşmiş Milletler
BONGO	:	Business-Organized Organizations
DONGO	:	Donor-organized Organizations
IMF	:	International Monetary Fund
GONGO	:	Governmental Organizations
STK	:	Sivil Toplum Kuruluşu
NGO	:	Non-governmental Organization
INGO	:	International Non-governmental Organization
MONGO	:	My Own NGO
RBM	:	Role Based Management

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Görüşülenlerin Demografik Özellikleri	55
---	-----------

ÖZET

STK'lar, yurttaşların gönüllü olarak karar alma süreçlerine katıldığı birimler olarak işlev görmeleri nedeniyle katılımcı demokrasinin temel aktörleri olarak görülmüştür. Ancak sivil toplum alanının profesyonelleşmesi teknikleşmeyi, uzmanlaşmayı ve bürokratikleşmeyi beraberinde getirmiştir. Profesyonelleşmeye ilişkin söz konusu dönüşüm sivil toplum alanında faaliyet gösterme biçimini değiştirmektedir. Araştırma, sivil toplum alanının profesyonelleşmesini ve sivil toplum alanına içkin olan gönüllülük ve aktivizmin profesyonelleşme ile nasıl bir ilişki halinde olduğunu anlamaya çalışılmaktadır. Bu çalışmada, Pierre Bourdieu'nün alanların profesyonelleşmesini incelemeye yönelik çalışmalarda elverişli olan kavramları kullanılmıştır. Konu temelli STK'ların yönetim odaklı pozisyonlarında çalışan profesyonel STK çalışanları ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşülen kişilerin anlatıları incelendiğinde, daha önce gönüllü olanlarla olmayanlar arasında ve uluslararası STK'larda çalışanlar ile yerel STK'larda çalışan profesyonellerin anlatıları arasında bazı noktalarda önemli farklılıklar olduğu görülmüştür. Ancak genel olarak profesyonelleşmenin gönüllülük ve aktivizm açısından hem avantajlarının hem de dezavantajlarının olduğu tespit edilmiştir. Profesyonelleşmenin sivil toplumdaki faaliyetlerin standart ölçüler üzerine temellendirilmesini ve hesap verebilirliğini sağlaması açısından olumlu bir yanı söz konusudur. Ancak, kendilerini aktivist olarak tanımlayan görüşülenlerin, bu etkiyi olumlu olarak tanımlama konusunda daha şüpheci oldukları görülmektedir. Bu bakış açısına göre iş yapış biçiminin bu şekilde değişmesi STK'ların özel sektördeki şirketlere benzemesine neden olabilmektedir. Ayrıca profesyonelleşme profesyonel aktivistler için genellikle ulaşılması zor olan hedef gruplara ulaşma gücü verdiği için de bir avantajdır. Öte yandan, profesyonelleşmenin bir dezavantajı profesyonel olmanın aktivistleri çalıştıkları STK'ya ve sivil toplum alanındaki diğer aktörlere karşı bağımlı kılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları, Profesyonelleşme, Aktivizm, Gönüllülük

ABSTRACT

NGOs have been considered as essential actors of participatory democracy because they function as units where citizens participate in decision-making processes voluntarily. However, the professionalization of the civil society has brought along technicalization, specialization, and bureaucratization and the way of doing things in civil society field has changed during this process. This study explores the professionalization of the civil society and how volunteerism and activism, which are embedded in this field, negotiate with this professionalism. Pierre Bourdieu's concepts, which are conveniently used in studies on professionalization of the fields, are employed in this study. Semi-structured interviews were conducted with professional NGO employees working in management-oriented positions in issue-based NGOs. When the narratives of the interviewees are examined, it is observed that there are significant differences in some points between those who have volunteered before and those who have not, and between those who work in international NGOs and those who work in local NGOs. However, it has been confirmed that professionalization entails both advantages and disadvantages in terms of volunteering and activism. Professionalization has a positive aspect in that it ensures that activities in civil society are based on standard measures and increases accountability. However, interviewees who describe themselves as activists seem to be more skeptical about defining this effect as positive. According to this point of view, such a change in the way of doing business may cause NGOs to resemble companies in the private sector. Also, professionalization is an advantage for the professional activists because it allows them to reach target groups that are usually hard to reach. On the other hand, one of the disadvantages of professionalism is that it makes the activist dependent on the NGO and other relevant actors in civil society.

Key Words: Civil Society, Non-Governmental Organizations, Professionalisation, Activism, Volunteerism

GİRİŞ

Sivil toplum ve bu alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları günümüz dünyasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Özellikle 1970'lerin ikinci yarısıyla birlikte devletin sosyal refahın maksimizasyonunu sağlama ve piyasanın düzenleyicisi olma rolünün azalmaya başlaması sonucu sivil toplum “üçüncü sektör” olarak tanımlanmaya başlamıştır¹. Sivil toplum kavramı ve sivil toplum kuruluşu (STK) teriminin tarihselliği çok daha önceye dayanıyor olsa da 1980'li yıllardan sonra sivil topluma ve STK'lara yönelik ilginin ve özellikle 1990'lı yıllarda bu konuya ilişkin çalışmaların çeşitliliğinin arttığına dikkat çekilmektedir. Sivil toplum alanına ilişkin çalışmalarda STK'ların, demokratikleşmeyi ve katılımcılığı arttırması, kamusal alana katılıma çoğulcu bir nitelik kazandırması ve siyasal alana daha fazla aktörün dahil olmasına yol açması gibi işlevleri ön plana çıkarılmaktadır². STK'ların katılımı tabana yayma noktasındaki işlevlerinin yanı sıra küreselleşen dünyanın sorunlarını gündeme getirmek ve bu sorunlara çözümler sunmak gibi “olumlu” özellikleri de dile getirilmektedir³. STK'lar tabanı temsil eden küçük birimler olarak ele alınmakta ve ideal normatif değerlere bağlı olarak yurttaşların kamusal alana katılımını sağlamaları sebebiyle “iyi şeyler” olarak görülmektedir⁴. Ayrıca STK'ların yerele en yakın birimler olarak devletlerin eskiden yerine getirdiği hizmetleri sağlayacak aktörler oldukları düşünülmektedir⁵.

Sivil toplum alanının 1990'lı yıllarda politik, ekonomik, kültürel veya sosyal olarak çıkarların çatışabileceği bir alan olarak tasavvur edilmediği görülmektedir⁶. Ancak sivil toplumun genişlemesi ile kamu ve özel sektörün yanında bir üçüncü

¹ Salih Alp, “Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Liberal Alternatif Olarak Üçüncü Sektör”, Maliye Dergisi, Sayı: 56, (2019), s. 266

² Claire Mercer, “NGOs, civil society and democratization”, Progress in Development Studies, Volume: 2, Issue: 1 (2002), s. 5-10

³ İsmail Akbal, Sivil Toplum: Sivil Toplum Düşüncesi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Kamu Yönetiminde Karar Alma Üzerine Etkisi, Konya, Çizgi Kitabevi, 2017

⁴ Mercer, s. 11

⁵ Akbal, s. 115

⁶ Mercer, s. 10

sektör olarak yer bulması, bu alana yönelik yapılan araştırmaların ve tartışmaların da artmasına yol açmıştır. Bu araştırmaların gösterdiği gibi STK'lar 2000'lerde sınırlılıkları ve verimsizlikleri ile tartışma konusu olmaya başlamıştır. Bu yıllarda STK'ların "iyi şeyler" olduğuna yönelik mevcut varsayımın yerine ekonomik, politik ya da kültürel olarak birbirleriyle çatışan çıkarlara sahip aktörler olduklarına yönelik bakış açısının ortaya çıkmaya başladığı görölmektedir⁷.

STK'lara getirilen eleştiriler alanın profesyonelleşmesinin getirdiği dönüşüm ile yakından ilgilidir. Ayrıca sivil toplum alanının genişlemesi alandaki aktörlerin çoğalmasına ve bu aktörler arasındaki hiyerarşik yapılanmanın da artmasına neden olmaktadır. STK'ların fon veren kuruluşlara bağlı olması, sivil toplum içinde ortaya çıkan "projecilik kültürü" ve bunun alana etkisi, sivil toplum alanında teknokratların uzmanlığına duyulan ihtiyacın gönüllülüğe dayalı emeğin önüne geçmesi gibi farklı konularda getirilen eleştiriler söz konusu profesyonelleşmeye yönelik dönüşüm ile iliřkilendirilebilir⁸.

Özetle sivil toplum alanının profesyonelleşmesinin beraberinde getirdiği dönüşüm alanda var olmaya çalışan aktörleri de etkilemektedir. Her ne kadar bazı STK'ların kendilerine özgü geliştirdikleri finansman modelleri ve geliştirdikleri farklı stratejiler ile sivil toplumun piyasalaşmasına ilişkin pratiklerden kaçınabilmesi söz konusu olsa da⁹ genel olarak sivil toplumdaki bu eğilimin STK'ların normatif başlangıç noktalarını ve ideallerini geri plana itmelerine neden olduğuna ilişkin eleştiriler getirilmektedir. Nitekim, sivil toplum kuruluşlarının piyasa mantığı çerçevesinde dönüşüme uğraması ve sivil toplumun faaliyetlerinin niteliğindeki bu dönüşüm bir "anlam krizi" olarak da nitelendirilebilmektedir¹⁰.

⁷ Mercer, s. 13

⁸ Fesih Bayraktar, Neo-liberalleşme, sivil Toplum Kuruluşları ve "Projecilik": Eleştirel Bir Bakış, Amme İdare Dergisi, Cilt: 50, Sayı: 2, 2017, s. 107-108

⁹ Alexander Cooley / James Ron, "The NGO Scramble: Organizational Insecurity and the Political Economy of Transnational Action", International Security, Volume: 27, Issue: 1, (2002) s. 8

¹⁰ Bayraktar, s. 105-142

Tanıl Bora'nın belirttiği gibi siyasal olanın alanını genişletme potansiyeli taşıyan aktivizmin bürokratikleşmesi ve teknikleşmesi ile atıllaşması söz konusu olabilir¹¹.

Sivil toplum alanının “profesyonelleşmesi” süreci bu tezin merkezinde yer almaktadır. Araştırmanın amacı profesyonelleşmenin sivil toplum alanına içkin olan gönüllülük ve aktivizm ile nasıl bir ilişki halinde olduğunu anlamaktır. Sivil toplum alanının profesyonelleşmesi ile alan içinde meydana gelen değişim Pierre Bourdieu'nun kavramsal çerçevesi ile incelenmiştir. Bu sebeple Bourdieu'nun kavram setini kullanarak profesyonel meslek alanlarının oluşumuna ve o alanlar içerisindeki aktörlerin arasındaki mücadeleye odaklanan çalışmaların da bu tez çalışmasına yol gösterdiğini belirtmek gerekir. Melahat Dikmen'in “A Bourdieusian Lens on to Professions”¹² adlı çalışması ile Seda Kalem Berk'in “Contested Meanings – Imagined Practices: Law at the Intersection of Mediation and Legal Profession”¹³ adlı çalışması bu çalışmalara örnek gösterilebilir. İlki profesyonel bir meslek olarak mimarlık alanının dönüşümüne odaklanırken diğer çalışma ise Türkiye'deki hukuk alanının sınırlarının alan içindeki aktörler tarafından nasıl tasavvur edildiğine odaklanmaktadır. Bu çalışmaların bu tez çalışması için önemi ise Bourdieu'nun sunmuş olduğu kavram setinin bir alanın profesyonelleşmesi ve profesyonelliğin alanın içerisindeki aktörlerin mücadelesi ile nasıl yeniden kurulabildiğini anlamak için nasıl kullanılabileceğine örnek olması olmuştur. Mesleklere yönelik çalışmalarda mesleklerin homojen gruplar yarattığına ilişkin görüşlere rağmen, Bourdieu'nun sosyolojisi profesyonellerin belirli çıkarlar ve mücadeleler ile kurulmuş ilişkiler ağı içinde konumlanmış aktörler olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır¹⁴. Bu çalışmada da Bourdieu'nun kavramlarından faydalanarak sivil toplum alanı içinde belli ilişki ağları ile konumlanmış profesyonel STK çalışanları ile görüşmeler yapılmıştır. Böylece gönüllülük,

¹¹ “Aktivizm”, <https://birikimdergisi.com/haftalik/10371/aktivizm>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

¹² Melahat Şahin Dikmen, “A Bourdieunisian Lens on to Professions: A Case Study of Architecture”, Doktora Tezi, University of York, 2013

¹³ Seda Kalem, “Contested Meanings – Imagined Practices: Law at the Intersection of Mediation and Legal Profession”, Doktora Tezi, The New School, 2010

¹⁴ Dikmen, s. 12-13

aktivizm ve profesyonellik arasındaki ilişkinin alandaki aktörler tarafından nasıl anlamlandırıldığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırma çerçevesinde konu temelli (issue based) faaliyet gösteren kuruluşlar tercih edilmiştir. “Issue-based” farklı siyasi görüşlerden insanları dahi çevre sorunu gibi ortak bir sorun için bir araya getiren hareketleri anlatmak için kullanılan bir kavramdır¹⁵. Bu tez çalışmasında da farklı konularda faaliyet gösteren STK’larda çalışan 9 profesyonel ile derinlemesine mülakat yapılmış ve alanın profesyonelleşmesi anlaşılmaya çalışılmıştır. Görüşülenler bu kuruluşlardaki genel koordinatör, proje koordinatörü ve program koordinatörü gibi yönetsel pozisyonlarda görevli olan profesyonel (ücretli) kişiler ile kısıtlı tutulmuştur. Bu tercihin sebebi profesyonelleşme ile gelen “işletmecilik” (management) kültürünün artmakta olması ve bu pozisyonlarda çalışan kişilerin profesyonelleşmeye yönelik dönüşüme ilişkin pratiklere daha yakın olduğunun öngörülmüş olmasıdır. Proje ve program koordinatörleri yürüttükleri projelerin “teknik olarak başarılı” olmasından sorumlu olan kişilerdir. Bu tip yönetsel pozisyonlarda profesyonel olarak çalışan aktörlerin tecrübelerini ve gündelik deneyimlerini analiz etmenin yürüttükleri projelerden sorumlu olmaları, fonlayıcı kuruluşlar ile iletişim halinde olmaları ve projecilik ile gelişen teknik dile hâkim olmaları sebebiyle alanın dönüşümünü anlamak için verimli olacağı düşünülmüştür.

Araştırma sonucunda STK çalışanlarının alanda profesyonel olarak çalışma motivasyonları ve bu alanda profesyonel olarak çalışmak için sahip olmaları gereken yeterlilikler anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın sonunda toplumsal değer üretmenin ve anlamlı bir iş yapmanın bu alanda profesyonel çalışmak noktasında temel motivasyon kaynakları olduğu görülmüştür. Ayrıca alanda profesyonel olarak çalışabilmek için tecrübe ve network sahibi olmanın önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Öte yandan araştırmada görüşülenlere alanın profesyonelleşmesine ilişkin görüşleri de sorulmuştur. Tüm görüşülenlere göre

¹⁵ Murat Belge, “Sivil Toplum Örgütleri”, Merhaba Sivil Toplum, Derleyen Taciser Ulaş, 1998, 25, <https://hyd.org.tr/tr/yayinlar/42-merhaba-sivil-toplum>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

alandaki profesyonelleşme eğilimi söz konusu olmakla birlikte, bunun sivil topluma, aktivizme ve gönüllülüğe getirdiği farklı avantajlar ve dezavantajlar da vardır.

Araştırma sürecinde yaşanan sınırlılıklardan ilki Türkiye’deki profesyonel sivil toplum kuruluşları ve çalışanlarına yönelik kısıtlı bir ilgi gösterilmiş olmasıdır. Ancak merkezine Türkiye’deki profesyonel STK çalışanlarını almış olan iki doktora tezi çalışmada önemli bir yer teşkil etmiştir. Tespit edilen iki çalışmada sivil toplum kuruluşu çalışanlarının “yaptıkları işi” nasıl tanımladıkları ve “profesyonelleşme”nin getirdiği pratiklerin alanı etkileyen yanları ile ilgili önemli tespitler sunmaktadır. Bunlardan ilkinde “konu temelli” (issue based) sivil toplum kuruluşlarında çalışan profesyonellerin sayısındaki artışın ve bunun organizasyonların yapısında yarattığı değişiklik ile işin hem “gönüllü” hem de “profesyonel” olma niteliğinin aynı anda bulunması üzerinde durulmuştur¹⁶. Türkiye’deki profesyonel sivil toplum kuruluşu çalışanlarına ilişkin bir diğer çalışmada ise hak temelli çalışmalar yürüten STK’larda çalışan profesyonellerin sivil toplumda çalışmalarına yol açan temel motivasyon kaynaklarının ne olduğu, değer dünyaları ve yaşam pratikleri incelenmiştir. Araştırmanın temelinde neoliberalizm ile özne arasındaki ilişki temel alınmıştır¹⁷. Her iki çalışma da sivil toplumun profesyonelleşmesine ilişkin dönüşümü aktörlerin gözünden ele alması sebebiyle önemlidir. Diğer iki çalışmadan farklı olarak bu çalışmada Bourdieu’nun bir alanın profesyonelleşmesini anlamak noktasında verimli bir şekilde kullanılan “alan” ve “sermaye” kavramları çalışmanın merkezinde yer almıştır. Ayrıca gönüllülük, aktivizm ve profesyonellik gibi alandaki farklı faaliyet gösterme biçimlerine odaklanılması açısından da çalışmanın içeriği farklılık göstermektedir.

Bu çalışmada ilk olarak STK’ların tarihsel olarak gelişiminin ve değişiminin analizi yapılmıştır. Bu çerçevede ilk ortaya çıktıkları dönemden itibaren gelişimleri

¹⁶ Ali Alper Akyüz, “Civic Agency at Work Sense Making and Labour Process of Professionals in Issue Based Non-Governmental Organizations In Turkey”, Doktora tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2010

¹⁷ Duygu Güner, “Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşu Çalışanları: Neoliberalizm, Özneleşme ve Karşı Tutumlar”, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2019, s. 21

incelenmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyanın yeniden yapılandığı noktada artan önemleri ve 1960'lı yıllardaki yeni toplumsal hareketler ile gelişimleri ele alınmıştır. Bu bölümde STK'ların 1980'li yıllarda neoliberalizm ve küreselleşme olarak adlandırılan dönem ile geçirmiş olduğu dönüşüme de ayrıca ağırlık verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ilk olarak sivil toplum alanının profesyonelleşmesine ve bu dönüşümün getirdiği pratiklere odaklanılmıştır. STK'ların ve dolayısıyla üçüncü sektörün profesyonelleşmesi ile alanın bürokratikleşmesinin ve teknikleşmesinin artmasının etkisi üzerinde durulmuştur. Ayrıca proje bazlı fonlama biçimi ve işletmecilik (management) yaklaşımı gibi neoliberalizmin ön plana çıkardığı yaklaşımların önem kazanmasının STK'ların organizasyonel yapılarını, faaliyet gösterme biçimlerini, bu organizasyonların çalışanlarının demografisini nasıl değiştirdiği ve bunun gönüllülük ile aktivizme olan etkileri ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Pierre Bourdieu'nun sunmuş olduğu kavramsal çerçeve ile sivil toplum alanının profesyonelleşmesi ve bu doğrultuda geçirdiği dönüşüm anlaşılmaya çalışılmıştır. Bourdieu'nun sosyal teorisinin sunmuş olduğu alan, habitus ve sermaye kavramları açıklandıktan sonra Bourdieu'nun çalışmalarının ve kavramlarının profesyonel bir alanın oluşumunu ve dönüşümünü ele almadaki işlevi üzerinde durulmuştur. Ayrıca bir simgesel sermaye türü olarak profesyonelleşme kavramı ele alınmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde Türkiye'de STK'ların 1980'li yıllardan sonraki gelişimine ve dönüşümüne yer verilmiştir. Bu bölüm 2000'li yıllarda AB'ye uyum sürecinin ve 2010'lu yıllarda Suriye'den Türkiye'ye yönelik yaşanan göçün Türkiye'deki STK'ların faaliyetlerinin genişlemesine ve buna paralel olarak profesyonelleşmesine neden olmasına ilişkin tartışmaları da kapsamaktadır. Ayrıca Türkiye'de STK'larda çalışan gönüllüler ve profesyonellere ilişkin yapılan çalışmalar da incelenmiştir.

Son olarak çalışmanın beşinci bölümünde yapılan araştırmanın yöntemine dair bilgiler paylaşıldıktan sonra, görüşmelerden elde edilen bulguların analizi sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

STK'LARIN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Özellikle yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren sivil toplum kuruluşları toplumsal konularla ilgili alınan kararlarda gittikçe daha etkili aktörler haline gelmiştir¹⁸. Eğitim, çevre, kalkınma, insan hakları gibi pek çok farklı alanda faaliyet gösteren STK'lar farklı alanlarda politika üreten ve hizmet sağlayan kurumlardır¹⁹. Pek çok alanda karşımıza çıkan STK'lar aynı zamanda dernek ve vakıf gibi farklı örgütlenme biçimleri ile de varlık gösterebilmektedirler²⁰. Ancak sivil toplum kuruluşlarının artan önemi ve faaliyet gösterdikleri alanların çeşitlenmesi gibi faktörler bu kuruluşlara ilişkin ortak bir terim ve tanım belirlenmesini zorlaştırmaktadır. “Sivil toplum kuruluşu” kavramı hem Türkiye’de hem de dünyada farklı terimler ile ifade edilmektedir. Türkçe’ye “hükümet dışı örgütler” olarak çevrilen “NGO” (non-governmental organization) teriminin kullanımının dünyada yaygınlık kazanmış olduğu gözlemlenmektedir. Uluslararası alanda faaliyet gösteren kuruluşlar ise INGO (International Non-governmental Organization) terimi ile ifade edilebilmektedir²¹. Her ne kadar NGO teriminin kullanımı dünyada yaygınlık kazanmış olsa da farklı toplumlarda farklı terimlerin kullanılabilirliği de görülmektedir. Örneğin serbest piyasa ekonomisi anlayışının hüküm sürdüğü Amerika Birleşik Devletleri’nde “kâr amacı gütmeyen kuruluş” (non-profit organization) teriminin, Birleşik Krallık’ta ise “gönüllü kuruluş” (voluntary organization) teriminin kullanımının ağır bastığı görülmektedir²².

¹⁸ Akbal, s. 103

¹⁹ Mehmet Aslan, “1980 Sonrası Türkiye’de siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1, 2004, s. 216

²⁰ Ozan Erözden, “STK’lar ve Hukuki Çerçevde Yenilik Talepleri Üzerine”, Helsinki Yurtaşlar Derneği, 1998, s.19, <https://hyd.org.tr/tr/yayinlar/42-merhaba-sivil-toplum>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

²¹ Mithat Sancar, “Global Sivil Toplum mu?”, Birikim Dergisi, Sayı: 130, s. 20-22

²² David Lewis, “Nongovernmental organizations, Definition and History”, International Encyclopedia of Civil Society, 2010, s. 1056 - 1062

Sivil toplum kuruluşlarının artan öneminin daha fazla aktörün sivil toplum kuruluşlarını anlama çabasına girişmesine neden olduğu ve bu durumda da STK'lara olan farklı yaklaşımların varlığının farklı terimlerin kullanılmasının önünü açtığı tespitini de yapmak mümkündür. Örneğin Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşu (STK) olarak yaygınlık kazanan terim²³, "sivil toplum örgütleri", "demokratik kitle örgütleri" ve "üçüncü sektör kuruluşları"²⁴ gibi farklı terimlerle de ifade edilmektedir. Bu kuruluşların farklı terimlerle anılmasının arkasında farklı yaklaşımların etkili olması söz konusudur. Örneğin Kuçuradi'ye göre bu kuruluşların "üçüncü sektör kuruluşlar" terimi ile ifade edilmesinin arkasında söz konusu fenomene ekonomi temelli bir yaklaşımın etkisi ile bakmanın, "sivil toplum kuruluşu" teriminin benimsenmesinde ise daha çok siyasi bir tutumun etkisi söz konusudur²⁵. Mithat Sancar'ın da belirttiği gibi terimin farklı kullanımlarının olmasının gerisinde farklı siyasi anlayış ve pratiklerin var olması yatmaktadır.

Bu kuruluşlara ilişkin ortak bir terim belirlemede yaşanan zorluğun bir benzeri de söz konusu terime tanım getirmekte yaşanmaktadır. STK'lar, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey'inin getirdiği tanıma göre "devlet dışı" aktörler olarak tanımlanmaktadır²⁶. Kuçuradi'ye göre "*Sivil toplum kuruluşları belirli bir zamanda ve mekânda, bilgiye dayanarak teşhis edilen bir ihtiyacı ya da ihtiyaçlar demetini karşılamayı amaç edinen, kâr amacı gütmeyen hizmet veren, böylece de kamunun yönetimine katılan kuruluşlardır.*"²⁷. Özetle "devlet dışı aktör olmaları", "kâr amacı gütmemeleri" ve "kamusal alanın yönetimine dahil olarak ortak bir amaç için bir araya gelen insanların sivil katılımına olanak sağlamaları STK'ların önemli özellikleri arasında gösterilebilir²⁸.

²³ Akbal, s. 104

²⁴ Tarih Vakfı, Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 25

²⁵ Tarih Vakfı, Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları, s. 25

²⁶ Sancar, s. 20

²⁷ Tarih Vakfı, Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları, s. 30

²⁸ Erözden, s. 14

STK'ların son derece önemli işlevlerinden biri ise yurttaşların sivil katılımına aracı olmak olarak görülür²⁹. STK'lar yurttaşların karar alma süreçlerine gönüllü olarak katılabildikleri birimlerdir. Ayrıca, dernek, vakıf vb. farklı yapılarda karşımıza çıkabilecek STK'lara getirilen tanımların önemli bir diğer parçası da bu kuruluşların faaliyetlerinin gönüllülüğe dayalı olmasıdır³⁰. "Gönüllülük" bu noktada sivil toplum alanında deneyimlenen ve toplumsal dönüşüm sağlamak amacıyla öne çıkarılan bir eylemlilik hali olarak tanımlanabilir³¹. Gönüllü olarak kamusal bir sorunun çözümüne katkı sağlayan yurttaşlar için sivil toplum kuruluşları birer araç işlevi görür. Yurttaşların bu kuruluşlara katılımında ideal olarak gönüllülük esası göze çarpmaktadır. Ancak tüm bu özelliklerin varlığından yola çıkarak STK'lara tanım getirmekte de sorunlar yaşanmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının örgütlendikleri konuların ve faaliyet büyüklüklerinin önemli farklılıklar göstermesi kime STK denmesi gerektiği konusunda net olunamamasına neden olmaktadır³².

STK'ların faaliyet alanının artması ve bu kuruluşların önemli aktörler haline gelmeleri kendilerine atfedilen özelliklerle uyuşmayan örgütlerin de ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Günümüz dünyasında sayıları gittikçe artan STK'ların karmaşık yapısı İngilizcede kullanılan "NGO" teriminden türeyen yeni terimlerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. MONGO (My own NGO), BONGO (Business-organised NGOs), DONGO (donor-organised NGOs) ve GONGO (Governmental NGOs) gibi terimler bunlara örnektir³³. Söz konusu terim çeşitliliği sivil toplum kuruluşlarının tek bir terim ile açıklanmasının güçlüğüne işaret etmektedir. "NGO" teriminden türeyen farklı terimlerin ortaya çıkması ise

²⁹ Simon Orrester/ İrem Sunar, STK'lar ve Sivil Katılım, Sivil Katılım Kitapçığı, Hazırlayan Sivil Toplum Kuruluşları için Teknik Destek TACSO, 2011, s. 37,

<https://www.stgm.org.tr/yayinlar/stklar-sivil-katilim-kitapcigi>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

³⁰ Aydın Uğur, "Yeni demokrasinin yeni aktörleri: STK'lar", Merhaba Sivil Toplum, Der., Taciser Ulaş, s. 69, <https://hyd.org.tr/attachments/article/42/merhaba-sivil-toplum.pdf>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

³¹ Emre Erdoğan / Pınar Uyan Semerci / Nurhan Yentürk / Laden Yurttagüler, Türkiye'de Gönüllülük: Deneyimler Sınırlılıklar ve Yeni Açılımlar, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020, s. xvii

³² Belge, s. 20

³³ Philippe Ryfman, Sivil Toplum Kuruluşları, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 12

NGO'lara atfedilen özellikler ile uyuşmayan yapıdaki kurumların farklı terimlerle adlandırılması ile ilişkilendirilebilir. Örneğin yukarıda dile getirildiği gibi STK'ların "devlet-dışı" aktörler olmasına yapılan vurgu devlet aygıtı tarafından oluşturulan GONGO'ların varlığıyla çelişki halindedir. Yine, STK'ların kâr amacı gütmemesine ilişkin özelliği kendilerine üye olan aktörlerin çıkarlarını koruma hakkı olan Dünya Ticaret Odası gibi aktörlerin varlığıyla da çelişki göstermektedir³⁴. Dolayısıyla sivil toplum alanı ve bu alanda yer alan aktörlere ilişkin bir tanım yapmak güçtür. Her ne kadar STK'ların önemi 1980'lerden sonra artmış olsa da gelişimleri uzun bir tarihsel döneme tekabül etmektedir.

STK'lara ilişkin kullanılan terimlerin ve bu terimlere getirilen tanımların çeşitliliği bu kuruluşların faaliyet alanının geniş olması ve güçlü bir tarihsel arka plana sahip olmalarıyla ilişkilendirilebilir. 17. yüzyıl Avrupa'sında ve akabinde sömürgeleştirilen Kuzey Amerika'da ortaya çıkan STK'lar dini cemaatlerin hayırseverlik faaliyetlerini içermektedir. İlk olarak Hıristiyan ve Yahudi dinlerinin etkisiyle ortaya çıkan "yardımseverlik" Avrupa'daki reform hareketi ile dini saiklerinden sıyrılarak sekülerleşmeye başlamış ve zenginlerin ahlaki sorumluluğu olarak görülmeye başlanmıştır. Seküler bir yardımseverlik olarak ortaya çıkan ve "filantropi" olarak adlandırılan bu yaklaşım da daha önce kilisenin başını çektiği "hayırseverlik" anlayışında olduğu gibi toplumsal sorunların nedenlerini anlamak ve çözmek yerine kısa vadeli sonuçlara odaklanan bir yaklaşım göstermiştir. Dolayısıyla bu yardım temelli anlayışa dayalı hareketlerin hak temelli bir anlayışı barındırmadığı ifade edilebilir.

Ancak Aydınlanma Dönemi'nde Hıristiyanlık içindeki "merhamet", "iyilik" kavramlarının yerine seküler evrensel "insanlık" kavramı önem kazanmaya başlamıştır³⁵. Dini saiklerinden sıyrılan hayırseverlik yardım temelli faaliyetlerde bulunan kuruluşların ortaya çıkmasının da etkisiyle genişlemiştir. O zamana kadar kilisedeki hayırseverler ve filantropistlerin faaliyetleri ile şekillenen sivil toplum da

³⁴ Sancar, s. 21

³⁵ Ryfman, s. 16-17

dönüşüme uğramıştır³⁶. Dünyada ihtiyaç sahiplerine yardım eden kuruluşların artmasında toplumsal sorunların artmasının da etkisi söz konusudur. 19. yüzyılda batıda ortaya çıkan siyasal ve sosyal dönüşümler sivil toplum alanını da etkilemiştir. Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan savaşların yıkıcı etkisinden zarar görmüş askerlere ve sivillere yardım etmeyi amaçlayan birçok kurum ortaya çıkmıştır ve bu kurumlar zaman içinde uluslararası örgütler haline gelmiştir. STK'lar Sanayi Devrimi ile değişen toplumsal yapının getirdiği ekonomik ve sosyal dönüşümlerin yıkıcı etkilerini minimize etmek noktasında da önemli olmuştur. Söz konusu kurumlar sadece yardım amaçlı kurulanlar ile sınırlı kalmamıştır. 19. yüzyılın sonlarında Avrupa'da insan hakları savunuculuğu yapan kurumların da ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. 20. yüzyılın önemli özelliklerinden biri de uluslararası ya da bölgesel devletlerarası örgütlerin ve "hükümet dışı örgütler" (NGO) olarak ifade edilen kurumların ortaya çıkmış olmasıdır. Özellikle, 1920'li ve 1930'lu yıllarda STK'ların Milletler Cemiyeti aracılığıyla uluslararası ortamda etkili oldukları görülmektedir. Ancak İkinci Dünya Savaşı öncesinde devletler arasındaki artan gerilim sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini de olumsuz etkilemiştir. İnsan haklarının korunmasına ve yaygınlaşmasına yönelik faaliyetler yürüten STK'ların yine 20.yy.'da ortaya çıkmaya başladığını belirtmek gerekir³⁷.

Savaş sonrası dönemde dünya düzenini tekrardan tesis etme çabaları Birleşmiş Milletler'in kurulmasında etkili olmuştur. Duygu Güner'in de belirttiği gibi devletlerden bağımsız bir yapının varlığına olan ihtiyaç sivil topluma duyulan ihtiyacı gösterir niteliktedir ve bu sebeple devletlerden bağımsız olan BM de sivil toplumun bir parçası sayılabilir³⁸. Ayrıca BM'nin kurulması da STK'ların uluslararası alanda daha fazla etkili olabilmesinin önünü açan bir gelişme olarak yorumlanabilir³⁹. Nitekim Birleşmiş Milletler Şartı'nın 71. maddesinin hazırlanışına bizzat STK'lar da katkıda bulunmuştur.⁴⁰ STK'lar her ne kadar daha

³⁶ Güner, s. 31-32

³⁷ Ryfman, s.18-26

³⁸ Güner, s. 35

³⁹ Sancar, s. 19-22

⁴⁰ Lewis, s. 4

öncesinde Milletler Cemiyeti içinde bir dönem aktif rol alan aktörler olarak görülmüşlerse de rollerinin resmileşmesi esas olarak Birleşmiş Milletler'in kurulması ve yukarıda dile getirilen söz konusu madde ile mümkün olmuştur⁴¹. Bu madde ile Ekonomik ve Sosyal Konsey'in STK'lara kendi yetki alanına giren konularda danışması resmi olarak mümkün hale gelmiştir. Ancak her ne kadar STK'ların BM sistemine dahil edilmeleri resmi olarak mümkün hale gelmiş olsa da STK'lar çok uzun bir süre faaliyetlerin dışında bırakılmaya devam edilmiştir⁴².

Öte yandan İkinci Dünya Savaşı sonrasında devletler “ekonomik büyüme” ve “güvenlik” ekseninde politikalar yürütmüştür. Liberal refah devleti modeli hem devletlerce hem de uluslararası kurumlar tarafından benimsenmiştir. Temsili demokrasiye dayalı bir anlayış benimsenmiş ve sivil toplum alanı unsurlarının kamu politikalarına yönelik müdahalesi sınırlı tutulmaya çalışılmıştır. İnsanların aile, iş ve tüketim ekseninde yaşayacakları bir hayatın onların kamu politikalarına katılımlarını kısıtlayacağına ilişkin bir anlayışın varlığı söz konusudur⁴³. Bu bağlamda, 1960'lı yıllarda ortaya çıkan “yeni toplumsal hareketler” de sınıf temelli hak arayışlarından ziyade ekonominin alanına girmeyen farklı konuları temel almaktadır. İnsan hakları, kadın, çevre ve lgbt gibi farklı temalarda hak arayışlarının bu hareketlerin temelini oluşturduğu görülmektedir⁴⁴. “Yeni” olarak tanımlanmalarının sebebi ise bu hareketlerin eskinin sınıf temelli toplumsal hareketlerinden farklı olarak bazı özelliklere sahip olmalarıdır. Bu önemli özelliklerden bir tanesi, bu hareketlerin sınıf temelli hareketlerin tersine farklı sınıflardan kişileri kapsamalarıdır⁴⁵. Yine, bu hareketlere dahil olan kişilerin ekonomik güvencelerinin ve eğitim seviyelerinin yüksek olması da bu özelliklerden bir diğeri olarak gösterilebilir. Aslında Offe'nin de belirttiği gibi yeni toplumsal hareketler yeni değerler ortaya koymaktan çok, bu değerlerin hayata geçirilme

⁴¹ Ryfman, s. 27

⁴² Sancar, s. 22-23

⁴³ Claus Offe, “Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması”, Yeni Sosyal Hareketler, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016) s. 50-52

⁴⁴ Kenan Çayır, “Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler”, “Yeni Sosyal Hareketler”, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2016) s. 12-15

⁴⁵ Çayır, s. 16

şekline ilişkin bir karşı çıkışı temsil etmektedir⁴⁶. Dolayısıyla “yeni toplumsal hareketler” yukarıda dile getirilen refah devleti modeli anlayışının ve bu modelin kurumlarına yönelik bir eleştiri olarak da değerlendirilebilir. Yeni toplumsal hareketler aynı zamanda sivil toplumun gelişiminde de önemli bir dönemi temsil eder. Sancar’ın da belirttiği gibi 1960’lı yıllarda ortaya çıkan bu hareketlerin temsil ettiği değerler günümüzün insan hakları, çevre, kadın vb. alanlarda faaliyet gösteren STK’ların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Ancak yine Sancar’ın belirttiği gibi bu dönemin toplumsal hareketlerinin etkisiyle ortaya çıkmış STK’ların sivil toplum alanındaki rolleri 1990’lı yıllara kadar önemli bir etkiye sahip olmamıştır⁴⁷.

STK’ların tarihi çok eskilere dayansa da neoliberalizm ve küreselleşme tartışmalarının da önem kazandığı 1980’li yıllarla birlikte sivil toplum kuruluşlarının sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Bu yıllarda serbest piyasa ekonomisinin egemen olmaya başlaması ve devletin Keynesyen politikaları uygulamaktan vazgeçmesi sivil toplum kuruluşlarını toplumsal sorunlara çözüm sunmak noktasında önemli aktörler haline getirmiştir⁴⁸. 1970’li yıllarda şiddetlenen ekonomik krizler sonrasında 1980’li yıllarda ortaya çıkan, politik ve ekonomik olarak yeni pratikleri temsil eden neoliberal anlayış toplumsal dünyayı yorumlama biçimlerini bile derinden etkilemiştir⁴⁹. Dolayısıyla sivil toplum kuruluşlarının 1980’li yıllardan sonra önem kazanması meselesinin “neoliberalizm” ve “küreselleşme” olarak adlandırılan dönemle ve bu dönemin getirdiği siyasi ve ekonomik pratiklerle birlikte ele alınması gerekir.

Ekonominin ve uluslararası ilişkilerin yeniden yapılandırıldığı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkan ve toplumsal refahın maksimizasyonunu hedefleyen Keynesyen politikalar piyasalara müdahale eden, planlı bir ekonomi

⁴⁶ Offe, s. 62-70

⁴⁷ Sancar, s. 24

⁴⁸ Abdülkadir Şenkal, “Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Sivil Toplum Örgütleri”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Cilt:0, Sayı: 45, 2003, s.97

⁴⁹ David Harvey, Neoliberalizmin Kısa Tarihi, çev. Aylin Onacak, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015, s.

anlayışını temsil etmekteydi⁵⁰. Savaş sonrası dönemden 1970’li yılların ortasına kadar süren bu dönemde devletler bu anlayış ile kendi yurttaşlarının sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik politikalar uygulamışlardır. “Gömülü liberalizm” (embedded liberalism) olarak da ifade edilen, piyasaları kısıtlamaya ve şirketlerin faaliyetlerini sınırlamaya dayanan bu anlayış İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde etkili olmuştur. Ancak 1970’li yıllarla birlikte refah devleti politikalarının tasarruf ve yatırım oranlarını düşürmesinin piyasaları olumsuz etkilediğine ilişkin bir eleştiriyi temsil eden ve bu politikalardan vazgeçişini savunan “neoliberalizm” ortaya çıkmıştır. David Harvey’in de ifade ettiği gibi bir “*politik-ekonomik pratikler teorisi*” olan “neoliberalizm”, 1970’li yıllarla birlikte ekonomide ve politikada yeni bir anlayışı temsil etmeye başlamıştır. Neoliberalizm ile devletlerin piyasaların işleyişini düzenleyerek toplumsal refahı maksimize etme rolü değişmiş ve piyasaların serbest bir şekilde işlemlerini kolaylaştıran ve garanti altına alan politikaları uygulamak devletlerin yeni rolü haline gelmiştir. Yine bu yaklaşımın ve bu yaklaşımla beraber uygulanan politikaların en belirgin özelliklerinden bir tanesi de sosyal hizmet gibi toplumsal refah sağlayan kurumların uygulamalarının azalmış olması⁵¹ ve sağlık vb. alanlarda bu hizmetlerin özelleştirilmesi olmuştur⁵².

STK’ların etkili olmaya başladığı 1980’li yıllar aynı zamanda “küreselleşme” tartışmalarının da yapıldığı bir dönem olmuştur. Kavrama ilişkin farklı tanımlar olsa da ulusların sınırlarının görünürlüğüne yitirmesi ve birbirine daha entegre olan bir dünyanın oluşmaya başlaması bu kavrama ilişkin ortak özellikler olarak görülebilir⁵³. Harvey’in de belirttiği gibi tarihte ticaretin geliştiği farklı dönemlerde sermaye hareketliliğinin kendisine yeni uzamlar yaratma eğilimi söz konusu olmuştur ve 1980’li yıllar sonrasında yaşanan da bunun yeni bir aşamasıdır. Bu dönemde uluslararası kurumlar dünya ekonomisinin seyrine yön veren kurumlar haline gelmiştir. Örneğin neoliberal yeniden yapılanma çerçevesinde IMF ve

⁵⁰ Harvey, Neoliberalizmin Kısa Tarihi, s. 18

⁵¹ Harvey, Neoliberalizmin Kısa Tarihi, s. 10-19

⁵² Oğuz Toprak, Refah Devleti ve Kapitalizm, 1. Baskı, İstanbul, 2012, s. 15 - 19

⁵³ Şenkal, s. 99

Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar serbest piyasanın egemenliğini sağlamak için Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini yeniden yapılandırmak noktasında programlar uygulamışlardır. Yukarıda ifade edildiği gibi neoliberal pratiklerle birlikte piyasaların serbestliği anlayışının önem kazanması ve devletlerin toplumsal refah sağlama adına düzenleyici görevlerinin azalması çok uluslu şirketlerin dünyanın farklı yerlerindeki faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Finans sektörünün hareket etme kabiliyetinin artması, teknolojinin gelişmesi, teknoloji transferinin hız kazanması, enformasyon alanında ortaya çıkan yenilikler, toplumsal uzam içinde hareket etmenin yeni yollarının bulunabilmesi ve gelişen ulaşım imkanlarının maliyetlerinin düşmesi gittikçe küreselleşen bir dünyanın ortaya çıkmasının arkasında yatan önemli faktörler olarak gösterilebilir⁵⁴. Sovyetler Birliği'nin yıkılması da dünyanın çift kutuplu halinin son bulmasına ve 1990'lı yıllarda küreselleşme kavramı çerçevesinde daha çok tartışma yapılmasına sebep olmuştur⁵⁵.

Yukarıda dile getirilen küresel dönüşümler yeni bir dünya düzenini ortaya çıkaracak niteliktedir. Bu yeni dünya düzeni içerisinde STK'lar eskisinden çok daha fazla önemli bir hale gelmiştir. Ulus-devletlerin küresel dünyanın yeni sorunlarına çözüm üretebilecek kapasiteden yoksun olduğuna dair var olan inanç STK'ları yeni düzenin demokratik aktörleri haline getirmiştir⁵⁶. Enformasyon alanında yaşanan teknolojik gelişmeler STK'ların da faaliyetlerinin gelişmesine ve çeşitlenmesine katkı sağlamıştır. Küreselleşmenin dünyada enformasyon alanında önemli bir gelişim sağlamasının yanı sıra küresel ölçekte eşitsiz paylaşımı arttırdığına dair eleştiriler de getirilmiştir. Neoliberal politikaların ve küreselleşmenin dünya ölçeğinde toplumsal eşitsizlikleri ve sosyal sorunları arttırması da sivil toplum kuruluşlarını bu eşitsizlikleri gidermek noktasında önemli aktörler haline getirmiştir⁵⁷. Küreselleşme ile gelişen enformasyondan faydalanan

⁵⁴ Harvey, Umut Mekanları, Çeviren Zeynep Gambetti, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 75-85

⁵⁵Yıldırım Şentürk / Sibel Yardımcı, Hacıyatmazı Devirmek: Neoliberal Pratiklere Karşı Kolektivite, (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2010) s. 14-15

⁵⁶ Sancar, s. 28

⁵⁷ Şenkal, s. 100

STK'lar dünyanın herhangi bir noktasındaki bir sorunun duyulmasını sağlayabilmekte ve bu sorunların giderilmesi için kampanyalar yapabilmektedir. Neoliberal anlayışın “devlet karşıtı” tutumu da STK'ların önem kazanmasında oldukça etkili olmuştur. STK'lar sosyal devlete alternatif olarak⁵⁸ neoliberal politikalar ile dönüşen devletlerin kurumlarına destek veren ve bazen onların yerine geçen kuruluşlar olarak görülmüştür⁵⁹. STK'lar özellikle kalkınma alanında sorunlara getirdiği çözümler ve az maliyetle efektif bir şekilde faaliyet göstermeleri sebebiyle büyük destek görmüşlerdir. Özellikle soğuk savaş sonrası dönemde kamuya hizmet sunma noktasında uygun maliyetle işlev gören birer araç olarak değerlendirilmişlerdir⁶⁰.

Küreselleşme ile sivil toplum kuruluşlarının öneminin artması hususunda bir diğer önemli nokta da “yönetişim” kavramının önem kazanmasına ilişkindir. İngilizce “governance” kelimesinden çevrilen “yönetişim” terimi⁶¹ “yönetim” ve “iletişim” kelimelerinin bir araya gelmesinden türetilmiştir⁶². 1970'li yıllarda “İşletme yönetimi” alanında işletmelerin karı maksimize etmek amacıyla yönetim için en iyi stratejinin belirlenmesine yönelik çalışmalarda kullanımı yaygınlaşan kavram, 1990'lı yıllarda uluslararası kurumlar tarafından sıklıkla kullanılması ile küresel bir boyut kazanmıştır. Kavramın neoliberal anlayış çerçevesinde uygulanan küreselleşme politikalarının küresel boyutta birbirine eklenmesine de hizmet etmesi açısından kullanılması da söz konusudur. Dünyanın neoliberal politikalar ile yeniden yapılandırılması sürecinde “yönetişim” kavramının kullanılması ile birbirinden farklı aktörlerin sürece katıldığı bir yönetim sürecine işaret edilir. Profesyonel STK'lar dünyanın neoliberal yeniden yapılandırılmasında “iyi yönetişim”in bir parçası olarak önemli aktörler haline gelmiştir⁶³. Bu noktada eski

⁵⁸ Sancar, s. 26-29

⁵⁹ Alp, s. 266

⁶⁰ Lewis, s. 3

⁶¹ Ahmet İnel, Neo-liberalizm Hegemonyanın Yeni Dili, (İstanbul: İletişim Yayınları 2015), s. 128

⁶² Yahya Fidan, “Yönetimden Yönetişime: Kavramsal Bir Bakış”, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, (2011) s. 6, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yalovasosbil/issue/21785>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

⁶³ İnel, s. 128-130

refah devleti anlayışındaki “müdahaleci” devlet anlayışına olan itiraz ve soğuk savaşın bitmesi ile “batı demokrasilerinin” değerlerinin yaygınlaşmasının etkili olmuş olduğu söylenebilir. Uluslararası kurumların ve STK’ların küresel politikaların belirlenmesinde rolünün artması da eski dönemin refah devletlerinin getirdiği güçlü ve otoriter bir anlayışın tersine daha demokratik bir dünya yönetiminin sağlanmasının belirleyicisi olarak değerlendirilmiştir.

Özetle, küreselleşen dünyada neoliberal politikaların etkisiyle, refah devleti modeline alternatif olarak öne sürülen üçüncü sektör olarak sivil toplum alanı hem daha çok aktörün süreçlere katılımını sağlaması açısından hem de devlet kurumlarının verdikleri hizmeti sağlayabilecek olmaları sebebiyle destek görmüştür. STK’lar gönüllülük temeline dayalı faaliyet göstermeleri, kâr amacı gütmemeleri, bürokratik bir yapı yerine esnek bir yapıya sahip olmaları ve kurum içinde alınan kararlarda katılımcı ve demokratik bir anlayışa sahip olmaları gibi sebeplerle desteklenmiştir⁶⁴. Ancak daha önce de belirtildiği gibi sivil toplum alanına yönelik yapılan araştırmalar STK’ların organizasyonel ve finansal yapılarına, faaliyetlerinin efektif olup olmadığına yönelik farklı tespitlerin ve eleştirilerin getirilmesine yol açmıştır. Özellikle sivil toplum alanının 1990’lı yıllarda profesyonelleşmesinin ve bununla birlikte gelen kurumsallaşma ve bürokratikleşmenin getirdiği dönüşümler bu eleştirilerin odak noktasını oluşturmaktadır.

⁶⁴ Alp, s. 272

İKİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM ALANININ PROFESYONELLEŞMESİ

Demokrasinin ve iyi yönetişimin önemli bir birimi olarak görülen STK'lar küresel iyi yönetişime ve uluslararası sistemin demokratikleşmesine sundukları katkı ile anılma eğiliminde olmuştur. STK'ların sayılarındaki artışın ise alanın piyasalaşmasını sağlayacağı ve bununla birlikte artacak rekabetin israfı ve yolsuzluğu azaltacağı için küresel olarak verimli sonuçlar üreteceğine yönelik ortak bir görüş söz konusudur. Ancak bu görüşe karşılık STK'lar aynı zamanda kendilerine finans kaynağı yaratmak için performans dayalı, yenilenebilir ve kısa vadeli olan sözleşmelerin devamlılığını sağlamak için kendi aralarında rekabet etmektedirler. STK'ları “iyi şeyler” olarak gören liberallerin beklentilerinin aksine alandaki bu rekabetin organizasyonlara dayattığı baskılar, STK'ların faaliyetlerinin varlık amacı ile çelişkili sonuçlar üretmesine neden olmaktadır. Toplumsal sorunlara çözüm bulma amacı taşıyan uluslararası kuruluşların ve STK'ların fonlayıcı kuruluşlar ile sözleşmeler yapmak için sürdürdükleri mücadelenin aralarındaki koordinasyonu zayıflattığı belirtilmektedir. Dolayısıyla belirsizliklerin hâkim olduğu bir piyasa ortamında var olmaya çalışan organizasyonların çıkarlarını korumaya yönelik stratejiler benimseme eğiliminde olacağı düşünülmektedir. Her ne kadar bazı STK'lar kendilerine has finansman modelleri ve farklı organizasyon kültürleri ile maddi baskılara direnmekte olsalar da STK'ların genel olarak bu rekabete itildiğini söylemek mümkündür⁶⁵. STK'lar bu rekabet ortamında uluslararası toplumun değişimine uyum sağlamak zorundadır ve uyum sağlamak da “profesyonelleşme” stratejisini benimsemekten geçmektedir⁶⁶.

Sivil toplum alanının profesyonelleşmesi olgusunun yukarıda STK'lara yönelik getirildiği söylenen eleştirilerin odak noktası olduğu söylenebilir.

⁶⁵ Alexander Cooley / James Ron, s. 9-13

⁶⁶ Wolf-Dieter Eberwein / Sabine Saurugger, “The Professionalization of International Non-governmental Organizations”, Routledge Handbook of International Organization, Hazırlayan Bob Reinalda, London, Routledge, 2013, s. 257

Profesyonelleşme sivil toplum alanında faaliyet gösterme şeklindeki bir dönüşüme işaret eder. Alandaki bu dönüşümün 1990'lı yıllarda ortaya çıkmaya başlaması neoliberalizm ve küreselleşme kavramlarının getirdiği pratikler ile doğrudan ilişkilidir. Bu anlayışların getirdiği pratikler üçüncü sektör olarak sivil toplumun da içinde yer almaktadır. Eberwein ve Saurugger kavramsal olarak profesyonelleşmeyi ele alırken bireysel (profesyonel), kolektif (organizasyon) ve bireyler ile kuruluşların etkileşime girdiği “ağ” olmak üzere üç farklı düzeyin varlığına dikkat çeker. Yine bu iki isme göre profesyonelleşmenin üç ana unsurunu organizasyonda çalışan profesyonellerin mesleki yeterlilikleri, organizasyonun kurumsal kapasitesi ve organizasyonun sistemli bir şekilde çalışmasını sağlayan yönetim yapısı oluşturur. Eğitim, bilgi ve tecrübeye sahip olmak alanın ve alandaki aktörlerin profesyonelleşmesi için gerekli kaynaklardır⁶⁷. Dolayısıyla alandaki aktörlerin çıkarlarına ulaşmak doğrultusunda daha güçlü bir pozisyona sahip olmak için eğitim, bilgi ve tecrübeye sahip olması önemlidir. Bir organizasyon için bu sermayelere sahip olmak ise organizasyonun finansal kaynaklarının güçlü olmasını gerektirir. Ancak ideal olarak sivil toplum kuruluşları kâr amacı gütmeyen kuruluşlardır ve temel olarak bir şirket gibi bir ürün ya da hizmeti pazarlayarak kar edemezler. Dolayısıyla STK'ların finansal ve organizasyonel olarak sürdürülebilirliklerinin güçlüğüne dikkat çekilmektedir⁶⁸. Kâr amacı gütmeyen bu organizasyonlar kaynaklarını arttırmak noktasında farklı taktikler geliştirmektedir. Küreselleşme ve neoliberalizm ile önem kazanan AB gibi uluslararası örgütlerin STK'lara sağladığı fonlar ise bu organizasyonların önemli gelir kaynaklarından bir tanesini oluşturmaktadır⁶⁹.

1980 sonrası dönemde neoliberalizm ve küreselleşmenin önemli aktörleri olan AB gibi örgütler fon sağlayıcı uluslararası fonlayıcı kuruluşlar olarak sivil toplum kuruluşlarını devletlerin sağlamadığı hizmeti sağlayan uygulayıcı partnerler olarak görmektedir. Donör kuruluşlar tarafından fonlanmakta olan uluslararası sivil

⁶⁷ Wolf-Dieter Eberwein / Sabine Saurugger, s. 260

⁶⁸ Akbal, 112-116

⁶⁹ Ryfman, s. 75

toplum kuruluşlarının önemli aktörler olarak görülmesinin çeşitli sebepleri söz konusudur. Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının devletlerin bile sahip olmadığı uzmanlığa ve teknik bilgiye sahip olmaları, yurttaşların ihtiyaçlarına ve isteklerine daha doğrudan erişerek ihtiyacı tespit edebilmeleri ve yurttaşlarla iletişimi kurarak gerektiğinde doğrudan bilgilendirme sağlayabilmeleri gibi sebepler onları politika yapma ve hizmet sağlama süreçlerinde önemli aktörler haline getirmiştir. Ancak en önemli sebebin devletlerin doğrudan yardım yapmaktan ziyade daha verimli ve daha kolay bir şekilde sağlanacağı için yardımları STK'lar aracılığıyla iletmeyi tercih etmesi olduğu söylenebilir⁷⁰.

STK'lar sahip oldukları teknik bilgi ve tecrübeye göre uluslararası örgütler ile çalışan kuruluşlar haline gelmiştir⁷¹. Bu durum BM ve AB gibi uluslararası örgütlerin, yerel, ulusal ve uluslararası STK'ların, çeşitli fonlayıcı kuruluşların hiyerarşik olarak alanda konumlanmasını ve alanın bürokratikleşmesini anlamak için de önemlidir. Uluslararası kurumların sahip oldukları uzmanlık onların alan için teknik bilgi üretebilmelerini sağlarken, STK'lar ise bu uluslararası örgütlerle birlikte çalışan kuruluşlar olarak meşruiyetlerini oluşturan bu bürokratik yapı içinde bulunmaktadır. Zira, Weber'in "bürokratikleşme" kavramından hareketle uluslararası örgütlerin nasıl özerk güçler haline geldiğini anlamak mümkündür. Bürokrasiler onu yaratıcılarından ayrı bir şekilde yaşamasını mümkün kılan rasyonel yasal bir otorite ile işlerler⁷². Dolayısıyla, büyüyen bir alan olarak üçüncü sektörün profesyonelleşmesi daha geniş çerçevede alanın bürokratikleşmesi olgusunun bir parçasıdır. Profesyonelleşme ise üçüncü sektör ağına dahil olmak isteyen organizasyonların bu ağa katılabilmek için uyguladıkları bir strateji olarak okunabilir⁷³.

⁷⁰ "Sins of the Secular Missionaries" Economist, <https://www.economist.com/special/2000/01/27/sins-of-the-secular-missionaries>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

⁷¹ Ryfman, 75

⁷² Michael N. Barnett / Martha Finnemore, "The Politics, Power, and Pathologies of International Organizations", *International Organization*, Volume: 53, Issue: 4, 1999, s. 707, <https://doi.org/10.1162/002081899551048>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

⁷³ Wolf-Dieter Eberwein / Sabine Saurugger, s. 258-259

Bu bürokratik ağın en önemli aktörlerinden bir tanesi de fonlayıcı kuruluş olan donörlerdir. STK'lar donörlerden aldıkları fonlar ile faaliyetlerini finanse ederler. Profesyonelleşmenin alandaki aktörler için bu ağa katılmaya ilişkin bir strateji olduğu noktada bürokrasinin tepesinde yer alan fonlayıcı kuruluşların alandaki egemen olan konumları da eleştiri konusu olmuştur. STK'ların uzun vadeli olarak kendi sürdürülebilirliklerini sağlamaya yönelik çıkarları fonlayıcı kuruluşları eleştirebilme reflekslerinin önünde bir engel olarak görülür ve bu durumun STK'ları bağımlı aktörler haline getirdiğine vurgu yapılır. Buna yönelik bazı görüşlere göre ise STK'lar 1980'lerden sonra hâkim olan neoliberal anlayışla birlikte bağış fonları ile bağımlı hale getirilerek depolitize edilmektedir⁷⁴. Donörlerin verilecek fon kaynaklarının içeriklerini ve şartlarını belirlemek noktasındaki özerkliğinin organizasyonlarının sürdürülebilirliğini sağlamayı hedefleyen STK'ları donörlere bağımlı hale getirmektedir. Dolayısıyla Bagic'in de belirttiği gibi STK'laşma (NGO-ization), yeni bir demokratik karşı kültürün kurulması hedefini gütmekten ziyade toplumsal sorunlara ve konulara has özel pratik müdahaleler içeren ve pragmatik sonuçlar güden bir strateji olarak görülebilir⁷⁵. Örneğin rekabetten kazançlı çıkma arzusu, STK'ların daha hızlı ve pratik sonuçlar alabilecekleri faaliyetlere önceliklendirmelerine neden olabilir⁷⁶. Ayrıca fonlayıcı kuruluşlar STK'lardan ve profesyonel çalışanlardan "profesyonel aktivist"ler olmalarını ve insan hakları aktivizmine bir meslek olarak yaklaşmalarını beklemektedir. Hedeflere ulaşmaları ve raporlar yazarak mümkün olan en az zamanda en iyi şekilde çalışmalarını beklenen profesyonel aktivistlerin ise finansman alabilmek adına fon veren kuruluşların beklentilerini karşılamak için işletme prosedürleri, organizasyon politikaları ve hatta stratejiler geliştirerek "profesyonel" olmaları gerekmektedir. Her ne kadar başlangıçta normatif olarak STK'ların özgür olduğu söylenmiş olsa da bu durum STK'ları bağış veren

⁷⁴ Cathal Doyle / Preeti Patel, Civil Society Organizations and Global Health Initiatives, Problems of Legitimacy Social Sciences & Medicine, Volume: 66, Issue: 9, 2008, s. 1932, <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2007.12.029>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

⁷⁵ Aida Bagic, "Talking About Donors: Women's Organizing in Post-Yugoslav Countries" Ethnographies of Aid – Exploring Development Texts and Encounters, (Roskilde: Roskilde Universitet, 2004), s. 222

⁷⁶ Cathal Doyle / Preeti Patel, s. 1935

kurumlara karşı bağımlı hale getirebildiği görülmektedir. Örneğin STK'ların yönetim ekipleri fon veren kuruluşlar tarafından toplantı, çalıştay ve eğitim programı gibi etkinliklere katılmaları “dikte edilmekte” ve “iyi yönetim modeline” dahil edilmeleri sağlanmaktadır. Birçok STK'nın donör kuruluşların ve halkın gözündeki imajını olumlu anlamda güçlendirmek adına medyadaki görünürlüklerini arttırmak ve kendilerini pazarlayabilmek için çok fazla kaynak ve zaman harcar hale gelmiş olması da STK'ların özgürlüklerini sağlamasına engel olarak yorumlanmaktadır. Yine, STK'ların fonları elde etmek ve devamlılığını sağlamak için verdikleri mücadele çerçevesinde yürüttükleri projeler ile ilgili yalan bilgiler paylaşmaları da bu noktaya ilişkin getirilen bir başka eleştiridir⁷⁷. Daha az profesyonelleşmiş enformel örgütlerin daha esnek bir yapıya sahip olduğuna ve dolayısıyla alana daha kolay uyum sağladığına yönelik getirilen tespitler de söz konusudur. Dolayısıyla temelinde gönüllü faaliyet yatan organizasyonların bağışçı kurumlara daha az bağımlı olmaları sebebiyle profesyonel bir kuruluşa göre değişim yaratmak noktasında daha avantajlı olabileceğine yönelik görüşlerin varlığı da söz konusudur⁷⁸.

Küreselleşme ve neoliberalizmin getirdiği dönüşümler sivil toplum alanının STK'laşmasına (NGO-ization), piyasalaşmasına, profesyonelleşmesine ve bürokratikleşmesine neden olmuştur⁷⁹. Tüm bu zorlayıcı ve dönüştürücü etmenler doğrultusunda şirketler gibi kâr amacı güdemeyen STK'lar finansal ve organizasyonel yeterliliklerini arttırmak için bu dönüşüme ayak uydurmaya çalışmaktadır. Bu sebeple STK'lar büyüdükçe giderek özel işletmelere benzer hale gelmiştir. Geçmişte kar peşinde koşmayan ve idealistleri istihdam edip faaliyetlerini daha çok gönüllülük üzerinden yürüten bu kuruluşlar tıpkı şirketler

⁷⁷ “Why Grassroots Activists Should Resist Being Professionalised into an NGO?”, F, <https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2017/jul/07/why-grassroots-activists-should-resist-being-professionalised-into-an-ngo>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

⁷⁸ On NGOs vs. Activism: The Impact of Structure and Donor Trends”, Café Thawra, <https://cafethawrarevolution.wordpress.com/2011/09/27/on-ngos-vs-activism-the-impact-of-structure-and-donor-trends/>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

⁷⁹ Matthew Eagleton-Pierce, “The Rise of Managerialism in international NGOs”, Review of International Political Economy, Volume: 27, Issue: 4, 2020, s. 971 - 972

gibi yüksek ücretler ödemek durumunda kaldıkları profesyonel ekipler kurmaktadır⁸⁰. Bunun nedeni ise profesyonelleşmiş ve bürokratikleşmiş bir alanda profesyonelleşmiş ve bürokratikleşmiş “çıkar gruplarının” (STK’ların) farklı uzmanlıklara sahip kadrolara ve departmanlara ihtiyaç duymasıdır. Örneğin STK’lar üçüncü sektör ağı içerisinde AB gibi fonlayıcı kuruluşlardan fon alıp faaliyetlerini genişletmek için bünyesinde bulundurduğu uzman kadrolarla projeler geliştirmek ve yürütmek zorundadır. Son kertede sivil toplum kuruluşlarının organizasyonları içinde iletişim, finans, yönetim vb. gibi farklı departmanların ve farklı uzmanlıklara sahip profesyonellerin birlikte çalışabilmesini mümkün kılacak bir yapılanmayı oluşturması önemli hale gelmiştir⁸¹. Daha büyük bir organizasyona sahip olmanın daha iyi bir sonuç almada ön koşul olduğuna dair var olan inanç ise STK’lar arasında nitelikli bir ekibe sahip olmak için bitmeyen bir rekabetin önünü açmaktadır. Daha büyük organizasyonların nitelikli olan personelleri bünyesine katabilmek için daha avantajlı olduğunu da unutmamak gerekir. Bu aynı zamanda profesyonelleşmenin bitmeyen bir döngüye girmesinin de önünü açabilmektedir. Organizasyonun sürdürülebilirliğini sağlamak için ihtiyaç duyulan uzman kadronun genişletilmesiyle bu büyüklükteki bir kadronun yönetilmesindeki karmaşıklık da artmaktadır. Organizasyonların giderek daha karmaşık bir yapıya bürünmesine sebep olması sebebiyle bu durum “profesyonelleşme tuzağı” olarak da adlandırılmıştır⁸².

STK’ların ve sivil toplumun bürokratikleşmesi, piyasalaşması ve bununla birlikte depolitizasyonu, profesyonelleşme ve neoliberalleşmenin yanı sıra kullanım alanı neoliberalizm ile artan “işletmecilik” (managerialism) kavramı ile de ele alınmalıdır. İşletmecilik ile ilgili fikirler ve uygulamalar neoliberal dönemde giderek artan bir şekilde uluslararası dünyanın pratiklerinde yer almıştır. İşletmecilik anlayışının temelinde yukarıda da dile getirilen amaç odaklı yaklaşım

⁸⁰ “Sins of The Secular Missionaries”, The Economist, <https://www.economist.com/special/2000/01/27/sins-of-the-secular-missionaries>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

⁸¹ Güner, s. 40-43

⁸² Wolf-Dieter Eberwein / Sabine Saurugger, s. 259-263

(result-based management) modeli yatmaktadır. “RBM” 1990'lardan itibaren STK’lar tarafından da benimsenmiştir. STK’lar da önde gelen şirketlere ve uluslararası kuruluşlara benzer bir şekilde stratejik planlama, performans izleme gibi planlama ve performans kontrol araçları geliştirme eğiliminde olmuşlardır. Fon veren kuruluşlar STK’lardan aktivizmin etkililiğinden ziyade ölçülebilir sonuçlar görmeyi beklemektedir. Böylece bu kurumlar STK'ları verimli kılmak için proje partnerleri ile belli rapor şablonları paylaşmaktadır. STK’lar RBM ile işletmeciliğin doğası gereği sonuç odaklı bir yaklaşımla faaliyet yürütmek zorunda kalmaktadır⁸³. Fonlayıcı kuruluşun işletmecilik yaklaşımı ile STK’ları profesyonel raporlama, bilimsel veri derleme ve verimli yönetim gereksinimlerine uymaya ittiği noktada STK’lar profesyonelleşerek tüm organizasyonlarını bu beklentileri karşılamak için ayarlamaktadır. RBM yaklaşımı ile STK’lar belirlenen yönetimsel hedeflere ulaşmayı hedeflemektedir. Bu nedenle yönetimsel olarak “verimli” sonuçlar elde etmeye çalışan STK’ların, insanların gerçek sorunları ve duygularıyla ilgilenmeyi geri plana ittiği düşünülmektedir. Bunun da STK’ların genel amaçlarına ters bir şekilde toplumun tabanıyla arasındaki mesafeyi arttırdığı düşünülmektedir⁸⁴. Dolayısıyla özellikle STK’lardaki proje bazlı fonlama ile yaygınlaşan RBM modeli ile gelen sonuç odaklı olma ve “hedefleme” politikası sorunsallaştırılmış ve bu yaklaşımın sivil toplumun gönüllülüğe ve inanca dayalı olma misyonundan uzaklaşmasına neden olmasına dikkat çekilmiştir⁸⁵.

Neoliberal dönemde yaygınlaşan “proje bazlı yönetim” anlayışı da üçüncü sektör olarak ifade edilen sivil toplum alanının aktörlerinin çalışma biçimlerinde belirleyici olmuştur. Projecilik kültürünün neoliberalizm ile yaygınlaşmasının da farklı sonuçları bu alana sirayet etmiştir. Örneğin fonlayıcı kuruluşların çekirdek bazlı fonlamadan (core funding) proje-bazlı fonlamaya geçmesi buna ilişkin en

⁸³ Matthew Eagleton-Pierce, s. 970-974

⁸⁴ “Why Grassroots Activists Should Resist Being Professionalised Into an NGO?”, The Guardian, <https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2017/jul/07/why-grassroots-activists-should-resist-being-professionalised-into-an-ngo>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

⁸⁵ Islaj Jad, The NGO-ization of Arab Women’s Movements, IDS Bulletin, Cilt: 35, Sayı: 4, 2004, s.34-42, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1759-5436.2004.tb00153.x>, Erişim Tarihi: 5.10.2022

önemli değişimlerden biridir⁸⁶. Bu değişikliğin STK'lar üzerinde farklı etkileri söz konusudur. STK'ların spesifik olarak proje için fon alırken idari giderlerini karşılamakta zorlanmaları, fonlayıcı kuruluşların STK'lar ve projeler üzerinde daha fazla kontrol kurabilmesi, STK'ların kısa süreli ve devamlılığı güvenli olmayan sözleşmeler ile faaliyet göstermek zorunda bırakılmaları bunlara örnek olarak gösterilebilir⁸⁷. Bununla birlikte fonlayıcı kuruluşların kısa vadeli projeler ile çalışma biçiminin STK'ların sahadaki faaliyetlerine olan olumsuz yansımaları da dile getirilmiştir. Bu eleştirilerden bir tanesi projelerin geçici olmasının yapılan proje ile gerçekleştirilen müdahalenin etkisini ölçmeyi zorlaştıracı olacağına yöneliktir⁸⁸. Yine, kısa vadeli projelerin sahada yaratılması hedeflenen değişimin kalıcılığına olumsuz etkisi de getirilen bir başka eleştiridir. Örneğin projelerin kısa süreli olması uluslararası kuruluşların yerelde hizmet veren projelerin uygulayıcı aktörler ile sürdürülebilir ortaklıklar kurmasını zorlaştırmaktadır⁸⁹. Ayrıca projelerdeki faaliyetler ile belirlenen hedeflere ulaşılmasına ve projenin başarılı olmasına ilişkin beklentiler yukarıda da dile getirildiği gibi proje bünyesinde işe alınan profesyonel STK çalışanları ile karşılanmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla profesyonellerin proje bazlı olarak çalıştığı düşünöldüğünde sadece projenin başarısını düşünmenin her zaman “inanç” ve “gönüllüğü” içermeyebileceğine yönelik eleştiriler de söz konusudur⁹⁰. Bu eleştiri de toplumsal değişim yaratması beklenen kişilerin bu işi profesyonel olarak görmesine ve dolayısıyla işi mekanik bir şekilde ele almalarına yönelik bir tehdidin varlığına yöneliktir.

Söz konusu alanında uzman olan profesyonel STK çalışanlarına olan ihtiyacın artması “profesyonel emek” ve “gönüllü emek” üzerine gerçekleştirilen tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Yukarıda dile getirildiği gibi STK'ların kâr amacı

⁸⁶ Kerri Gibson / Susan O'Donnell / V. Rideout, The project funding regime: complications for community organizations and their staff, Canadian Public Administration, Volume: 50, Issue: 3, 2007, s. 411-436, <https://doi.org/10.1111/j.1754-7121.2007.tb02135.x>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

⁸⁷ Kerri Gibson / Susan O'Donnell / V. Rideout, s. 411-436

⁸⁸ Jad, s. 185

⁸⁹ Roberto Belloni, “Rethinking “Nation-building: The Contradictions of the Neo-Wilsonian Approach to Democracy Promotion”, Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations, Volume: 8, Issue: 1, s. 107

⁹⁰ Jad, s. 185

gütmeyen bir demokratik katılım aracı olduğu ve gönüllü katılıma yönelik niteliği hep vurgulanmıştır. Ancak sivil toplum kuruluşlarının profesyonelleşmesine ilişkin dönüşüm ve STK'ların uzmanlaşma ihtiyacı STK aktivistlerinin profiline de değişmesine sebep olmuştur. İnandığı belli fikirleri savunan idealist kişilerden oluşan STK'lar yerine yukarıda dile getirilen dönüşüm ile içinde uzman profesyonelleri barındıran STK'lar ile daha sık karşılaştığı görülmektedir. Yapılan çalışmalara bakıldığında bu durumun gönüllü aktivizmini engellediği ya da aşındırdığı görülmektedir. Bunda en önemli etkenlerden birinin de yukarıda dile getirildiği gibi proje bazlı çalışma biçimi ile yaygınlaşan ve yukarıda sözü edilen işletmecilik kültürünün getirmiş olduğu sonuç bazlı yönetim (result-based management) anlayışının sivil toplum alanında önem kazanmış olması olduğu söylenebilir. Bu yönetim modeli ile ön plana çıkan “hesap verebilirlik” (accountability) anlayışının önem kazanması fonlayıcı kuruluşların STK'lara yönelik taleplerini arttırmıştır. STK'lar fonlayıcı kuruluşların beklentilerini karşılayabilmek için faaliyetlerinin sonuçlarını daha iyi ölçümleme ve daha kapsamlı raporlar hazırlama eğilimi içine girmişlerdir. Bu doğrultuda fonlayıcı kuruluşların beklentilerine uyumlu olarak eskinin toplum ile daha iç içe olan aktivist kimlikli kişilerden ziyade rapor hazırlamayı bilen ya da araştırma yapmayı bilen kişilerin işe alımına ağırlık verildiği gözlemlenmektedir.⁹¹ Yine, fonlayıcı seçkinlerin daha radikal taban gruplarından ziyade ılımlı ve nispeten profesyonelleşmiş örgütlere daha çok destek verdikleri ve bunun da gönüllü aktivistlerin alandan uzaklaştırılmasına etki ettiği belirtilmektedir. Robert Kleidman'ın belirttiği gibi organizasyon içinde ve dışında kariyer imkanlarını arttırmaya çalışan profesyonel sınıf, üyelerin karar alma sürecine katılımını engelleyerek gönüllü aktivizmini aşındırmaktadır⁹². Bununla ilişkili olarak insan haklarını geliştirme ve yaygınlaştırma amacının profesyonel ve verimli olmak

⁹¹ Kerri Gibson / Susan O'Donnell / V. Rideout, s. 411-436

⁹² Robert Kleidman, Volunteer Activism and Professionalism in Social Movement Organizations, Social Problems, Volume: 47, Issue: 2, 1994, s. 257, <https://doi.org/10.2307/3096933>, Erişim Tarihi: 5.12.2022, s. 257-258

pahasına geri plana itildiği ve bunun alanın değerlerine zarar verdiğine yönelik eleştiriler de getirilmiştir⁹³.

Özetle, STK'ların alanın profesyonelleşmesi ile gerçekleşen dönüşüme ayak uydurmasına ilişkin bir "zorunluluk" söz konusudur. Yukarıda sunulan anlatıyı Meyer ve Tarrow'un da belirttiği gibi özetlersek sosyal hareketlerin profesyonelleşmesinin alandaki hâkim anlayışları değiştirmeye yönelik hedeflerin önünde bir engel olduğu görülebilir. Meyer ve Tarrow'a göre kurumlar alana dair temel değişiklikler yapmak yerine mevcut yapı içerisinde "kendilerini sürdürülebilir kılarak" değişiklikler yapmayı hedefleme eğilimindedirler. Bu durum da mevcut kurumların kendilerini egemen olan kurallara daha fazla adapte etmeye yönelik strateji geliştirmesine yol açmaktadır. Öte yandan bu stratejinin sosyal hareketlerin kendilerini daha güçlü bir şekilde ortaya koyabilmesine yol açabileceği de varsayılır. Dolayısıyla kimi zaman STK'ların profesyonelleşmesinin kendi etki alanını arttırmak noktasında etkili bir araç olduğu da düşünülebilir⁹⁴.

Ancak "profesyonellik" bilhassa alana dahil olanlar ile olmayanlar arasında bir "sınır çizgisi" işlevi görmesi açısından da önemlidir⁹⁵. "Profesyoneller" eğitim programları ya da davranış kuralları belirleyerek yapılan bir işin ya da işi yapanın "profesyonel" olarak tanımlanmasında belirleyici kişilerdir. Kurumlar, eğitim programları ve davranış kuralları oluşturarak "profesyonel" alanın sınırlarını belirleme gücüne sahiplerdir⁹⁶. Sivil toplum içindeki söz konusu teknikleşme ile bürokratikleşme ve bununla birlikte ele alınabilecek kurumların profesyonelleşmesi süreci alanda teknokratların ve proje yöneticilerinin karar alma süreçlerinde

⁹³ "Why Grassroots Activists Should Resist Being Professionalised Into an NGO?", The Guardian, <https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2017/jul/07/why-grassroots-activists-should-resist-being-professionalised-into-an-ngo>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

⁹⁴ Wolf Dieter ve Sabine Saurugger, s. 258

⁹⁵ David S. Meyer / Sidney Tarrow, *The Social Movement Society: Contentious Politics for a New Century*, (Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 1998)

⁹⁶ Mirko Noordegraaf / Willem Schinkel, *Professional Capital Contested: A Bourdieusian Analysis of Conflicts between Professionals and Managers*, *Comparative Sociology*, Issue: 10, s. 98, https://brill.com/view/journals/coso/10/1/article-p97_4.xml, Erişim Tarihi: 5.12.2022

yönlendirici olma gücünün artmasına yol açmıştır⁹⁷. Dolayısıyla sivil toplum alanının üçüncü sektör olarak profesyonelleşmesinin en önemli izleklerinden bir tanesi de bu alanda faaliyet gösteren profesyonellerdir. Bu nedenle bu çalışmada yukarıda dile getirilen makro dönüşümün mikro ayak izlerini takip edebilmek için sivil toplum alanındaki “profesyonel” aktörlerin pratikleri ve deneyimleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

⁹⁷ Jad, s. 177-190.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALANIN PROFESYONELLEŞMESİNE BOURDIEUCU BİR BAKIŞ

Daha önce dile getirildiği gibi sivil toplum alanı içinde yabancı dil konuşabilmek, araştırma yapabilmek, rapor yazmak ve proje yönetebilmek gibi becerileri olan projeci bir profesyonel sınıf ortaya çıkmıştır. Bu projelerde çalışan STK profesyonelinin eğitimlerinin, becerilerinin ve değerlerinin ne olduğunu anlamak sivil toplum alanının dönüşümünü anlamak açısından da oldukça önemlidir. Shucksmith'in belirttiği gibi Bourdieu'nun sosyal, sembolik ve kültürel sermaye kavramları ve bu sermayelerin analizi ile oluşan bu yeni sınıfı daha iyi tanımaya çalışarak alanda oluşan güç ilişkilerini ve bunların nasıl maskelenebildiğini görmek mümkün olabilir⁹⁸. Birey ve grupların kaynakları ele geçirme noktasında verdiği mücadelelerin nasıl şekillendiği ve bu alanlarda aktörlerin kendi çıkarları doğrultusunda nasıl stratejiler geliştirdiği Pierre Bourdieu'nun çalışmalarının temelini oluşturmaktadır⁹⁹. Bourdieu'nun eserlerinde “alan”, “habitus” ve “sermaye” kavramları bilim, din, bürokrasi ve diğer pek çok toplumsal alanla ilgili yaptığı incelemelerde temel kavramlar olarak yer almaktadır¹⁰⁰. Dolayısıyla Bourdieu'nun söz konusu kavramları bu çalışma için de “bir mücadele alanı olarak” sivil toplum alanının dönüşümünü anlamak için kullanılabilir niteliktedir.

Bourdieu profesyonelleşme kavramına sınırlı bir ilgi göstermiş olsa da profesyonelleşme ve profesyonel meslekler üzerine yapılacak çalışmalarda oldukça kullanışlı bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Dolayısıyla onun geliştirdiği sosyal teoriyi kullanarak, profesyonellik ve profesyonel uygulamaların evrimini anlamak mümkündür. Bourdieu'nun kavramsal çerçevesinin sosyal pratikleri ve alanlar

⁹⁸ Shucksmith, M. (2000) Endogenous development, social capital and social inclusion: Perspectives from LEADER in the UK, *Sociologia Ruralis*, Volume: 40, 2002, Issue: 2, s. 208-218, <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00143>, Erişim Tarihi: 5.10.2022

⁹⁹ David Swartz, *Kültür ve İktidar*, 3. Baskı, İstanbul, 2015, s. 19

¹⁰⁰ Pierre Bourdieu / Loic Wacquant, *Bir Düşünsel Antropoloji İçin Cevaplar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s. 79

içinde meydana gelen mübadeleye yönelik olarak analiz imkânı sunması mesleklerin ne zaman ve nasıl yapılandığını ve kurumsallaştığını anlamak için de kullanılabilir. Bazı grupların alanı ve dolayısıyla diğer grupları nasıl kontrol edebildiğini, neden bazı grupların statüsünün diğerlerine göre daha yüksek kabul edildiğini, gücün nasıl tezahür ettiğini ve nasıl ele geçirilebildiğini anlamak için Bourdieu'nun çalışmaları önemli bir kaynak işlevi sunmaktadır. Onun teorisinin bu tür çalışmalarda en önemli etkisi bu profesyonel alanların yaratılmasını ve bu alanlar içindeki çatışmaları ekonomik ve politik gerçeklikler gibi zamana özgü koşullarla ilişkilendirerek anlayabilmemizi sağlaması açısından önemlidir. Bourdieu ayrıca “meslek” kavramının yerine “alan” kavramının kullanımını önermektedir. Bunun nedeni meslek kavramının ve bunun çerçevesinde yapılan tartışmaların bu alanlar içinde meydana gelen çatışmacı yapıyı ele alamayacak kadar statik bir nitelik taşıması ve bu sebeple radikal bir eleştiri getirmeye imkân sağlamamasıdır¹⁰¹. Dolayısıyla, Bourdieu'nun toplumsal dönüşümlere dair sunduğu analizlerde kullanmış olduğu alan (field), habitus ve sermaye (capital), gibi kavramlar farklı uzmanlıkların oluşumunu ve dönüşümünü analiz etmek noktasında oldukça verimli olabilmektedir¹⁰².

3.1. BOURDIEU'NUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Bourdieu'ya göre alanlar; mal, hizmet ve statünün üretildiği ve aktörlerin farklı sermaye türlerini tekeline alma mücadelesinin gerçekleştiği yerdir. Bourdieu'nun alanların içindeki mücadeleye yapmış olduğu vurgu kavramın seçimindeki dinamik yapıyı ön plana çıkarır. Bourdieu bu sebeple “kurum” imgesi yerine “alan” imgesini kullanmayı tercih eder. Toplumsal hayatın çatışmalı olma özelliğini vurgulamak noktasında eserlerinde kullandığı “alan” kavramı bunu karşılar niteliktedir. Kurum fikri “mütabakat”ı vurgular nitelikteyken, “alan”lar söz konusu çatışmacı yapıya dikkat çeker. Alan kavramının bir başka niteliği de pratiklerin kurumsallaşmadığı

¹⁰¹ Willem Schinkel / Mirko Noordegraaf, “Professionalism as Symbolic Capital: Materials for a Bourdieusian Theory of Professionalism”, *Comparative Sociology*, Volume: 10, Issue: 1, 2011, s. 72

¹⁰² Mirko Noordegraaf / Willem Schinkel, s. 98

ve sınırların daha geçirgen olduğu toplumsal dünyaları da açıklayıcı nitelikte olmasıdır. Erving Goffman'ın “total kurumlar”, Althusser'in “devletin ideolojik aygıtları” ya da Foucault'un “disiplin kurumları” kavramlarının ortak olarak işaret ettiği “tahakküm”den farklı olarak Bourdieu'nun “alan” kavramında “mücadele” anlamı da içkindir ve ikisi bir arada ilişkişel bir şekilde var olur. Bu açıdan ele alındığında çalışmada “alan kavramı” oldukça önemli bir yere sahiptir. Alan kavramının ilişkişel mantığı sivil toplum içinde yer alan aktörleri aralarındaki ilişkişel ile ele alma imkânı sunar.

Alan mücadelesi, alanın hâkimi olanlar ile alana hâkim olmak isteyenleri karşı karşıya getirir. Alanlarda belli konumlar için verilen mücadele aktörlerin alanlara içkin olan ve bizatihi alanlarda belirlenmiş olan gerekli sermayelere sahip olup olmamakla ilişkilidir¹⁰³. Bir alana giriş hakkını meşrulaştıran belli özellikler söz konusudur. Buna ilişkin olarak aktörlerin hangi sermayeye sahip olması gerektiği belirlenmiştir¹⁰⁴. “Alan” kavramını daha iyi anlamak için onu “habitus” kavramıyla birlikte ele almak gerekir. Bourdieu'ya göre “habitus” aktörün alanlara içkin olanı içselleştirmesine sebep olur ama aynı zamanda içselleştirdiğini de dışsallaştırmaya katkı sağlar. Bu ikili özelliğiyle habitus yapıyı yapılandırıcı bir role sahiptir. Bu işlevleriyle toplumsal aktörler “şey”lerin nedeni üzerine düşünmeye gerek duymadan eyleme geçer ve toplumsalın ondan beklediğini yeniden üretme potansiyeli taşır. Bourdieu, davranışların, dahil olunan toplumun özelliklerini yansıtmaya sebebiyle rasyonel aktör kuramının “rasyonel öznesi” yerine “aktör” kavramını kullanır. Aktörlerin (agents) eylemleri habitusları tarafından şekillenir ama aynı zamanda bu eylemlerin “yapılandırıcı” olma özelliği de vardır¹⁰⁵.

Bir alanı anlamak için içindeki aktörü anlamak gerekir. Bourdieu'ya göre *“Araştırma işlemlerinin merkezinde olması gereken, alandır. Bu, bireylerin katıksız*

¹⁰³ Swartz, s. 167-176

¹⁰⁴ Pierre Bourdieu / Loic Wacquant, s. 93

¹⁰⁵ Anna Jourdain / Sidonie Naulin, Pierre Bourdieu'nun Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 44-46

“yanılsamalar” oldukları, var olmadıkları anlamına gelmez ama bilim onları biyolojik bireyler, aktörler ya da özneler olarak değil, eyleyiciler olarak kurar; bu eyleyiciler, alanda toplumsal olarak etkin ve hareketli olarak kururlar, çünkü orada etki yaratmak, etkili olmak için gerekli özelliklere sahiptirler. Tekilliklerini, özgünlüklerini, tikel dünya görüşlerinin ve alana bakışlarının kurulduğu konumlar olarak bakış açılarının ne olduğunu anlamak için, dahil oldukları alanın bilgisinden yola çıkılmalıdır”. Aktörün alana dahil olup olamayacağı ya da hangi sermaye türünün daha önemli bir değişken olduğu ise alandan alana değişir. Bourdieu’ya göre “Bir alana giriş hakkını meşrulaştıran, belli özellikler konfigürasyonuna sahip olmaktır. Araştırmanın amaçlarından biri, alanın etkin özelliklerini, etkili niteliklerini, yani özgül sermaye biçimlerini tanımadır. Böylece yorumsamacı bir döngüyle karşılaşılır: Alanı kurmak için orada etkili olacak sermaye biçimlerini tanımak, bu özgül sermaye biçimlerini tanımak, bu özgül sermaye biçimlerini kurmak için de alanın özgül mantığını tanımak gerekir.”¹⁰⁶ Bu noktada alanı ve alana girmek için gerekli olan sermayelerin neler olduğunu anlamak önem taşır. Ayrıca Bourdieu sermaye kavramını ekonomik olan ile kısıtlamaz. Ona göre sermaye; ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel olmak üzere dört çeşittir. Tüm bu sermaye türleri - maddi olsun ya da olmasın - aktörün kar ve verimlilik elde etme amacının sonucundaki elde ettiği birikimler olarak yorumlanabilir¹⁰⁷.

Bourdieu ister maddi ister simgesel olsun, her eylemin bir çıkar güttüğünü savunur¹⁰⁸. Ancak Bourdieu’nun işaret ettiği çıkar güden eylemi bireyin akılcı bir şekilde hesapladığı bir eylem değildir. Ona göre bireyler eylemlerini rasyonel olarak belirleyen özneler değildir. Bireylerin eylemleri düşünüm öncesidir ve bu durum eylemleri ile peşinde koştukları çıkarların üstünün örtülmesine hizmet eder. Onun teorisinde “stratejiler” bilinçli planlar değildirler, örtük ve düşünüm öncesidirler”¹⁰⁹. Bourdieu strateji kavramı ile “hiçbir bilinçli kurala uymasalar da

¹⁰⁶ Swartz, s. 93

¹⁰⁷ Anna Jourdain / Sidonie Naulin, s. 106

¹⁰⁸ Swartz, s. 65

¹⁰⁹ Swartz, s. 104

veya bir stratejistin belirlediği önceden düşünülmüş amaçlara yönelik olmasalar da tutarlı ve toplumsal olarak anlaşılabilir örüntüler oluşturan, düzenlilikler gösteren, nesnel olarak belirlenmiş “eylem hatları”nın etkin kullanımını” ifade eder¹¹⁰. Bourdieu’ya göre iki temel strateji söz konusudur. Muhafaza stratejileri alanın içinde kendi avantajlarına olan konumu korumaya ya da mevcut konumunu daha iyi bir noktaya taşımaya gayret gösteren aktörlerin stratejilerini ifade ederken, “yıkım stratejileri” ise alanda gerekli olan sermaye türlerine en az sahip olan ve bu sebeple alanda oynanan oyunun reddinde bulunup alanda oluşturulmuş hiyerarşik konumların geçerliliğini sorgulayan aktörlerin stratejilerini ifade eder¹¹¹. Bourdieu’nun bu ikili ayrımı bu çalışma için de önemlidir. Bir önceki bölümün sonunda dile getirildiği gibi sivil toplumun profesyonelleşmesi aktörler açısından bakıldığında hem ayak uydurulan bir strateji hem de uymaları gereken bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimi STK’lar aktivist kimliklerini her şeye rağmen korumaya çalışırken kimisi ise daha fazla etkide bulunabilmek ve güç kazanmak için profesyonelleşmeye gayret göstermektedir. Muhafaza stratejileri geliştirmek ise alanda söz sahibi olan hâkim grupların çıkarları düşünülmeden ele alınmaz.

Yukarıda da dile getirildiği gibi Bourdieu’ya göre çıkardan bağımsız bir eylem söz konusu olamaz. Bourdieu çıkar kavramını savunmakla birlikte bu kavramın ekonomik indirgemeci bir yorumlama ile ele alınmaması için “illusio” kavramını öne sürer¹¹². Bourdieu’ya göre “illusio” *oyuna yoğunlaşma, oyun tarafından ele geçirilmek, oyunun çabalamaya değdiğini sanmak, ya da daha basit söylemek gerekirse, oyun oynamaya değdiğini düşünmektir*¹¹³. Dolayısıyla, “illusio” *belli bir oyunda mevcut olan hedeflere rekabet aracılığıyla kendini vermektir; o hedefler, ancak bu oyuna giren ve orada ortaya koyulan hedefleri tanıyabilecek konumlara sahip oldukları için, onların tersine, o oyuna girmeyen açısından*

¹¹⁰ Swartz, s. 31

¹¹¹ Anna Jourdain / Sidonie Naulin, s. 126

¹¹² Pierre Bourdieu / Loic Wacquant, s. 104

¹¹³ Pierre Bourdieu, *Pratik Nedenler*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, (İstanbul: Nil Yayınları, 2006), s. 139

gereksiz şeyler gibi görülen ve onu kayıtsız bırakan hedefler uğruna ölmeye hazır olanlar için mevcuttur”¹¹⁴. “Illusio” kavramı bir alanın işleyişine güvenilirlik kazandırır ve aktörlerin bu alanların temel kategorilerine ve bu kategorilere yönelik verilen mücadeleye duyulan inancı besler¹¹⁵. Son olarak Bourdieu’nun “kişisel çıkarın kendini çıkarsız bir eylem olarak göstermesini sağlayan “simgesel sermaye” türüne değinilebilir. Ekonomik ya da kültürel sermaye kendini özerk bir biçimde ifade etmez onu simgesel sermaye formunda gösterir. Örneğin Bourdieu’ya göre üçüncü sektörde yaşanan genişleme egemen grupların faaliyetlerine kamu önünde meşruiyet ve itibar kazandırmak istedikleri ve dolayısıyla ekonomik sermayenin simgesel sermayeye dönüştürüldüğü bir yerdir¹¹⁶.

3.2. BİR SİMGESEL SERMAYE TÜRÜ OLARAK “PROFESYONELLEŞME”

“Profesyonelleşme” Bourdieu’nun kavram setinde önemli bir yer tutan “simgesel sermaye”nin bir formu gibi de işleyebilir. Bourdieu’nun toplumsal fenomenleri ilişkişel olarak değerlendirme yaklaşımı ve kavram seti “profesyonelleşme”nin “simgesel sermaye”nin bir formu gibi işlemesine olanak vermektedir. Schinkel ve Noordegraaf “profesyonellik” kavramının iktidar alanı içinde tarihsel olarak oluşan simgesel sermayenin bir formu olduğunu ve “profesyonellik” kavramının dinamik bir mücadele ile kontrol edilmekte olduğunu belirtmektedirler. Simgesel sermaye olarak “profesyonelleşme” profesyonelliğin kendi bağlamı ve sınırları içinde sürekli tartışılmaktadır. Her profesyonelin alanda, “profesyonel bir şekilde” hareket etmesinin ne anlama geldiğinin meşru özü sürekli olarak tehlikededir ve Bourdieu'nun daha geniş bir iktidar alanı olarak tanımladığı çeşitli profesyonel alanlarda, “profesyonellik” fikri veya “biçimsel içeriği” mücadeleye ve yeniden müzakereye tabidir. Daha önce de ifade edildiği gibi sivil toplumun profesyonelleşmesi alana dahil olmaya ilişkin bir sınır işlevi görmektedir.

¹¹⁴ Bourdieu, Pratik Nedenler, s. 140

¹¹⁵ Willem Schinkel / Mirko Noordegraaf, s. 79

¹¹⁶ Swartz, s. 130-132

Dolayısıyla “profesyonel” olanın nasıl ve kim tarafından tanımlandığının da alanlarda meydana gelen güç ilişkilerinin ve çıkar çatışmalarının ürünü olduğu söylenebilir. Bourdieu toplumsal dünyanın anlamını toplumsal uzamda yer alan sosyal grupların kendilerini temsili ve kendilerini birbirlerinden ayırma mücadelesi üzerinden açıklar¹¹⁷. Bu açıdan yaklaşıldığında ve Bourdieu’nun ilişki analize dayalı metodolojik arka planından faydalandığımızda Bourdieu’nun “profesyonelleşme” kavramını bir “ayırım” oluşturma ve hakimiyet iddia etme gücünü gösterme yönüyle ön plana çıkardığını görürüz. Yukarıda da dile getirildiği gibi her profesyonelin alanda “profesyonel bir şekilde” hareket etmesinin ne anlama geldiği bellidir. Buna uygun taktik ve stratejiler geliştirmek aktörün alandaki profesyonel sermayesini arttırma imkanını sunar. Schinkel ve Noordegraaf Bourdieucu bir bakış ile, “profesyonellik” kavramını ve “profesyonel”in yükselişini statü kazanmanın bir yolu olarak yorumlamışlardır. Ekonomik sermaye sahibi olarak yükselen burjuvazi ve sosyal sermaye sahibi olarak statü edinen soylular gibi “profesyoneller” de kültürel sermaye sahibi olarak statü elde ederler. Aslında bu, bir biçimiyle soylulaşmanın üçüncü bir yolu gibidir¹¹⁸.

Daha önce vurgulanmış olduğu gibi alanının profesyonelleşmesi ve bürokratikleşmesi ele alındığında bu dönüşüm alandaki aktörler için hem bir strateji hem de bir zorunluluk olarak yorumlanabilmektedir. Her ne kadar bazı STK’lar kendilerine has stratejiler ile profesyonelleşmeye ilişkin dönüşüme mesafeli kalmaya çalışmış olsalar da profesyonelleşme zorunluluğunun aktörler üzerinde yarattığı dönüştürücü ve zorlayıcı etkiden de bahsedildi. Bu açıdan bakıldığında ve Bourdieu’nun çıkar kavramı ele alındığında alandaki aktörlerin çıkarlarını korumak ve onları arttırmak için tutarlı ve toplumsal olarak anlaşılabilir bir eylem olarak profesyonelleşme stratejisini güttüklerini söylemek mümkündür. Alanın içindeki aktörler alanda var olabilmek ve çıkarlarını maksimize etmek için alanın kurucu niteliğini yeniden üretmelerine hizmet edebilmektedir. Profesyonel bir alan içinde

¹¹⁷ Pierre Bourdieu. *Distinction; a Social Critique of the Judgement of Taste*. (Cambridge: Harvard University Press, 1996), s. 479

¹¹⁸ Willem Shinkel / Mirko Noordegraaf, s. 68-91

profesyoneller sadece teknik olarak gelişen/geliştirilen aktörler değildir. Profesyoneller aynı zamanda bir grup içinde sosyalleşerek zamanla profesyonel bir habitusa sahip olurlar ve profesyonel bir habitusa sahip olduklarını da göstermek zorundadırlar. Dolayısıyla profesyonel olmak için bir bütün olarak sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye edinerek profesyonel sermaye edinilir. Sermayelerin alanların içindeki dağılımı da kimlerin bu sermayeleri elde edebileceği üzerinde etkilidir. Meslekleri oluşturmak ya da yeniden üretmek de hâkim güç ilişkileri çerçevesinde bu şekilde belirlenir¹¹⁹.

Bir önceki bölümde dile getirildiği gibi sivil toplum alanı neoliberal dönemde profesyonelleşmiş, teknikleşmiş ve bürokratikleşmiştir. Bu dönüşüm STK'ların organizasyon yapısı ve faaliyet gösterme biçimini değiştirmiştir. Bunun en belirgin örneklerinden bir tanesi bünyelerine kattıkları uzman kadrolara duyulan ihtiyacın artmasıdır. Belirtildiği gibi STK'ların özellikle işletmecilik (management) yaklaşımının ve proje bazlı çalışma biçiminin yaygınlaşmasının getirdiği pratiklere ayak uydurma ihtiyacı sivil toplum alanında profesyonel bir projeci sınıfı (project class) ortaya çıkarmıştır¹²⁰. Kovach ve Kucerova'nın kalkınma projeleri çerçevesinde inceledikleri bu kişiler genellikle eğitim seviyesi yüksek, ağ kurabilmek için sosyal sermayesi güçlü kişilerdir. Bir meslek sınıfına mensup olmamakla birlikte planlamacı, yönetici, danışman, sivil toplum kurumlarının temsilcileri vb. pozisyonlarda çalışan bu kişiler bu sınıfın mensupları olarak görülebilir¹²¹. Projelendirme sürecine dahil olan aktörler, projelerden yararlanmak için yeterli entelektüel sermayeye veya güç pozisyonlarına sahip olmalıdır. Yukarıda da dile getirildiği gibi Bourdieu bir alanı analiz etmek için o alandaki aktörlerin anlaşılması gerektiğini belirtir. Aktörlerin alan içindeki mücadelesi ve alandaki konumları gereği bu aktörlerin sahip olduğu sermayeler alanın işleyişine yönelik olarak pek çok anlamlı bilgi sunar. Dolayısıyla bu çalışmada da farklı

¹¹⁹ Mirko Noerdegraaf / Willem Schinkel, s. 104

¹²⁰ Imre Kovach / Eva Kucerova, "The Social Context of Project Proliferation – The Rise of a Project Class", *Journal of Environmental Policy & Planning*, Volume: 11, Issue: 3 s. 203 – 221, <https://doi.org/10.1080/15239080903033804>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

¹²¹ Imre Kovach / Eva Kucerova, s. 210

konularda konu temelli faaliyet gösteren STK'larda çalışan "projeçi sınıf" ile görüşmeler yapılmıştır. Profesyonel STK çalışanlarının sosyal, kültürel ve ekonomik arka planları ile alandaki konumları anlaşılmaya çalışılmış ve onların gözünden sivil toplum alanının profesyonelleşmesine ilişkin dönüşüm incelenmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM ALANININ PROFESYONELLEŞMESİ

Türkiye’de sivil toplum alanının gerçek anlamda gelişiminden ancak 1980 sonrasındaki dönem için söz edilebilir. Aslında 1980 Darbesi ile yaşanan toplumsal sorunların sorumlusu olarak var olan özgürlük ortamı gösterilmiş ve yeni anayasa ile örgütlenme özgürlüğü kısıtlanmıştır¹²². Darbe anayasası ile oluşan antidemokratik ortam 1980’lerin sonuna kadar etkisini sürdürmüştür. Bu yıllarda sayıları artan tarikatlar gibi dini örgütlenmelerin dışındaki her türlü örgütlenmenin ve Kürt silahlı hareketinin başladığı bu yıllarda özellikle bu bölgede faaliyet gösteren derneklerin tehdit olarak görüldüğü gözlemlenmektedir¹²³. Ancak tüm bunlara rağmen bu dönemde sivil toplumun eylemlilik halinde olmadığı da söylenemez. Devlet ve çete ilişkilerinin ortaya çıktığı bu yıllarda “Aydınlık için Bir Dakika Karanlık” gibi geniş etkilere sahip eylemler ile de karşılaşmaktadır. Yine, Green Peace üyelerinin çevre hakkı çerçevesinde İstanbul’da yapmış olduğu eylemler de bu yıllarda sivil toplumun hareketliliğine örnek olarak gösterilebilir¹²⁴. Bu dönemde Türkiye modernleşmesinde yaşanan ekonomik ve kültürel değişiklikler farklı STK’ların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Keyman’a göre, dünyada ortaya çıkan neoliberal söylemin yaygınlaşması ile ulusal kalkınmacılık ideolojisinin önemini yitirmesi, erken cumhuriyet döneminden beri farklı kimliklerin ortaya çıkması önünde engel olan organik toplum görüşünün parçalanmaya başlaması ve merkezî devlet son bulup devlet-toplum ilişkilerinin demokratikleşmesine yönelik taleplerin artması sivil toplumun gelişiminde önemli unsurlar olmuştur¹²⁵.

¹²² Müşrika Nazan Arslanel, Türkiye’de Demokrasi Sürecinde Sivil Toplumun Gelişimi, Konya, 2017, s. 150

¹²³ Ersin Kalaycıoğlu, “Sivil Toplum ve Neopatrimonyal Siyaset”, Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam, der. Fuat Keyman ve Yaşar Sarıbay, 1. Baskı, Ankara, 1998, s. 120 - 121

¹²⁴ Akbal, s. 129

¹²⁵ Fuat Keyman, Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni: İmkansızlıklar İçinde Bir Vaha, Ankara, 2006, <https://www.stgm.org.tr/yayinlar/turkiyede-sivil-toplumun-seruveni-imbkansizliklar-icinde-vaha>, Erişim Tarihi: 5.10.2022, s. 27-28

Özellikle neoliberal söylemin dünyada yaygınlık kazanması, Türkiye'nin 1980'li yıllardan sonra başta ekonomik olmak üzere pek çok dönüşüm yaşamasında etkili olmuştur. 1980 sonrası dönemde ekonomik anlamda yaşanan liberalleşme dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sivil toplum ve demokratikleşme tartışmalarının artmasında etkili olmuştur. 1980'li yıllardan sonra piyasa mekanizmasının devletler eliyle güç kazanması ve serbestleştirilmesi ile eşgüdümlü olarak sivil toplum üçüncü sektör olarak gelişmeye başlamıştır. Bu yıllarda Türkiye'de de dünyada neoliberal ve küreselleşme ile yaşanan dönüşümlere paralel olarak hayırseverlik amaçlı ve topluma hizmet eden fonlara erişimde artış yaşanmış, bu da farklı derneklerin kurulmasında ve faaliyet göstermesinde etkili olmuştur.

1990'lı yıllar sivil toplumun gelişimi açısından yukarıda dile getirilen dönüşümlerin etkilerinin daha fazla hissedildiği yıllar olmuştur. 1990'lı yıllarda 1982 Anayasası ile yasaklanmış olunan dernek kurma, sendikalaşma vb. gibi özgürlüklerin tekrar serbest bırakılması ile sivil toplumun faaliyet alanı tekrar genişlemiştir. Özel radyo ve televizyon yayınlarına ilişkin yasağın kalkması ve bunun yol açtığı medya ve iletişim araçlarında yaşanan artışın da sivil toplumun gelişmesinde önemli bir etkisi olduğunu belirtmek gerekir. STK'lar mücadele yürüttükleri konularla ilgili imza kampanyaları ve yürüyüşler düzenlemiş ve kitle iletişim araçlarını kullanarak toplumun geniş kesimlerine ulaşmaya çalışmışlardır¹²⁶. Bu yıllarda sivil toplum alanında kadın hakları, etnik haklar, dini haklar gibi belli konularda yürütülen hareketlerin önem kazandığı görülmektedir. Özellikle çevre hareketi 1990'lı yıllarda uluslararası boyutta da önem kazanmıştır. Sivil toplum bu alanda unsurları uluslararası sözleşmelerin de etkisiyle devletin politikaları üzerinde etkili olmuştur. 1990'lı yıllar aynı zamanda feminist hareketin de etkili olduğu yıllar olmuştur¹²⁷. 1980'li yıllarda aktif olmaya başlayan kadın hareketi 1990'lı yıllarda kurumsallaşmaya başlamıştır¹²⁸.

¹²⁶ Arslanel, s. 147-158

¹²⁷ Ömer Çaha, Aşkın Devlettten Sivil Topluma, İstanbul, Gendaş Kültür, 2000, s. 262-270

¹²⁸ 1990'lar: Bir Farklılıklar ve Kurumsallaşma Dönemi, <https://tr.boell.org/tr/2017/09/18/1990lar-bir-farkliliklar-ve-kurumsallasmalar-donemi>, Erişim Tarihi: 29.01.2023

Bu çalışmada daha önce de söz edildiği gibi, 1990'lı yıllar, 1980'li yıllardan sonra dünyada uygulanmaya başlayan neoliberal politikalar ve küreselleşmenin etkisiyle yönetim kavramının da önem kazanmaya başladığı yıllar olmuştur. “Saydamlık”, “hesap verebilirlik”, “katılımcılık” gibi kavramları ön plana alan bir yönetim anlayışı olarak karşımıza çıkan “yönetişim” kavramı, devlet ve özel sektör ile sivil topluma da karar alma süreçleri içerisinde yer vermektedir. Küreselleşmenin önemli aktörleri olan BM, AB, Dünya Bankası gibi örgütler yönetim kavramını ve bu kavram ile benimsedikleri yaklaşıma politikalarında yer vermiş ve uygulamaya koymuşlardır. Bu doğrultuda BM önderliğinde birçok paydaşın katılımını kapsayan küresel sorunların çözümü noktasında sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin tartışıldığı konferanslar yönetim ve sivil toplum için de önemlidir¹²⁹. Bu konferanslarda hazırlanan “gündem 21” belgesi ile küresel sorunlar farklı paydaşların katılımı ile belirlenmiştir. “Yerel gündem 21”ler ise “gündem 21”de belirlenen hedeflere ulaşmak noktasında yerel sorunların çözümünü merkezine alan ve katılımcılığı hedefleyen bir belge olarak görülebilir. Bu konferanslarda ortaya konan “gündem 21” ve “yerel gündem 21” belgelerinde STK’ların bağımsızlığının ve katılımcılığa yapacağı katkının önemine de vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu yıllarda sıklıkla söz edilen “yerel gündem 21” Türkiye’de de yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları için de büyük önem taşır¹³⁰. Örneğin bu yıllarda Türkiye’de de “yerel gündem 21”lerin ürünü olan kent konseyleri kurulmuştur¹³¹. Son olarak Türkiye’de STK’ların önem kazanmasında 1999 depreminin önemli rol oynamış olduğu söylenebilir. STK’lar süreçte oynadıkları etkin rol ile krizin yönetilmesinde devlete alternatif kurumlar olduklarını göstermişlerdir¹³². Özetle 90’lı yıllardaki sivil toplum ve katılımcılığa ilişkin var olan coşkulu havanın Türkiye’de de hissedildiği yıllar olduğunu

¹²⁹ Turan Dolu, “Katılımcı Yerel Yönetimler ve Kent Konseyleri”, Katılımcı Yerel Yönetim, İstanbul, 2014, s. 94-95

¹³⁰ Sadun Emrealp, “Yerel Yönetimler ile Sivil Toplum Kuruluşları Arasındaki İşbirliği”, Merhaba Sivil Toplum, Der. Taciser Ulaş, 1998, s. 49-52 <https://hyd.org.tr/attachments/article/42/merhaba-sivil-toplum.pdf>, Erişim Tarihi 5.10.2022

¹³¹ Dolu, s. 93

¹³² Deprem ve Sivil Toplum Örgütleri, <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-125-126-eylul-ekim-1999-125-126-eylul-ekim-1999/2319/deprem-ve-sivil-toplum-orgutleri/5423>, Erişim Tarihi: 29.01.2023

belirtmek yanlış olmayacaktır. Fakat her ne kadar sayıları artmış olsa da örgütsel ve finansal yetersizlikler STK'ların niteliksel olarak gelişmelerinin önündeki engellerden biri olmuştur.

2000'li yıllar Türkiye'nin AB'ye üyeliği süreci çerçevesinde AB ile yakın ilişkilerin kurulduğu bir dönemdir. Tam üyelik için geçirilen uyum sürecinde Türkiye, insan hakları, bireysel ve kültürel haklar ekseninde kurumsal bir dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Türkiye ile AB ilişkilerinin gelişmesi ve Türkiye'nin üyelik için belirli kriterleri yerine getirmek zorunda olması, Türkiye'yi demokratikleşme yolunda yasal ve yapısal pek çok değişiklik yapmak durumunda bırakmıştır. Türkiye'ye adaylık statüsünün verilmesiyle beraber demokratikleşme için örgütlenme özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılması gerekliliği bu yönde bir reform yapma çabasını beslemiştir. Sivil toplumun rolü ise AB'ye üyelik süreci çerçevesinde önemli olmuştur¹³³. Adaylığın ilanından sonra Türkiye'nin demokratikleşmeye yönelik yaptığı reformlar ile oluşan olumlu hava STK'ların sayısının artmasına yol açmıştır. AB'ye üyelik başvurusunun kabul edildiği yıl olan 1999'da 57.286 olan dernek sayısı 2008 yılında 78.777'ye ulaştığı görülmektedir. Bu artış AB üyeliği ile sivil toplumda yaşanan pozitif havanın etkisini göstermesi açısından önemlidir. STK'lar sayısal olarak artmış oldukları gibi aynı zamanda niteliksel olarak da gelişim göstermişlerdir. AB'ye adaylık sürecinde Türkiye'ye sağlanan teşvikler STK'ların organizasyonel yapılarını ve finansal kapasitelerini geliştirmesinde önemli katkı sağlamıştır. Dolayısıyla AB'nin aday ülkelere katılım öncesi hibe programları ile yardımda bulunması STK'lar için de bu süreci cazip kılmıştır. O zamana kadar finansal yetersizlikler yaşayan STK'lar için bu hibe programlarının varlığı bu programlara proje geliştirmek için teşvik edici olmuştur¹³⁴. Ayrıca AB'nin sağladığı bu fonlar aynı zamanda bu hibeleri elde edebilmek için gerekli uzmanlığın gelişmesine ve yeni teknokratik kültürün sivil toplumda yer edinmesinde de katkı sağlamıştır. Bu alanda donörlerin beklentilerine

¹³³ Keyman, s. 10-33

¹³⁴ Ahmet Arabacı, Explaining Transformation of Turkish Civil Society in the EU Accession Process, Insight Turkey, Volume: 10, Issue: 4, 2008, s. 80-88

yanıt verebilmek için proje yazma ve proje yönetme gibi alanlarda STK'ların ve STK çalışanlarının kapasitesini arttırmayı hedefleyen eğitimler düzenlenmiştir¹³⁵.

AB tarafından sağlanan fonların STK'ları niteliksel ve niceliksel olarak geliştirmiş olması Türkiye sivil toplumu adına olumlu bir gelişme olsa da aynı zamanda bu ortam STK'ların AB fonlarını hayatta kalmalarının kaynağı olarak görmelerini de beraberinde getirmiştir. Bu durum bir yandan da AB projelerinin bir rant kapısı haline gelmesine ve STK'ların bu fonları kendi sürdürülebilirlikleri için bir kaynak olarak görmesine neden olmuştur¹³⁶. 2000'li yıllarda Türkiye'de gelişen bu kültür "projecilik" olarak adlandırılmış ve bu kavram 2000'li yıllarda sivil toplum alanında epey tartışılır bir hale gelmiştir. Finansal kapasiteleri yetersiz olan STK'lar devamlılıklarını sağlamak için bu yurtdışı kaynaklı fonları elde etme yarışına girmişlerdir. Projecilik ile gelen STK'ların profesyonelleşmesi süreci halihazırda kıt olan kaynakları elde etme noktasında bir rekabetin oluşmasına ve bunun da alan içinde iktidar alanları yaratmasına neden olmaktadır¹³⁷. Profesyonellere olan ihtiyaç, profesyonelleri bünyesine katan STK'ların profesyonellerin emeğine olan bağımlılığını da arttırmaktadır. Bu maliyeti karşılayabilmek noktasında finansal olarak yeterli olabilmek için ise ana misyonlarının dışına çıkan projeler geliştirme eğiliminde olabilmektedirler¹³⁸. Kendilerini sürdürebilmek için projeler yazan STK'lar Ferhat Kentel'in de deyimiyle az sayıda bireyin çıkarlarını koruduğu "proje şirketleri" haline dönüşmektedir. Bu durum ise STK'ların uluslararası kuruluşlardan fon alabilmek için etik kaygılarından uzaklaşarak "projeciliğe" kaymaları tehdidini beraberinde getirmektedir¹³⁹.

Alanın profesyonelleşmesi STK'ların faaliyetlerini geliştirebilmek için profesyonellere ihtiyaç duyması gereksinimini arttırmıştır. Bu durum STK'lar

¹³⁵ Akyüz, s. 60-61

¹³⁶ Arabacı, s. 89-90

¹³⁷ Tarih Vakfı, Projeler, projecilik ve sivil toplum kuruluşları s. 6-7

¹³⁸ Tarih Vakfı, Projeler, projecilik ve sivil toplum kuruluşları, s. 20

¹³⁹ Tarih Vakfı, Projeler, projecilik ve sivil toplum kuruluşları, s. 100

kadar STK'larda faaliyet gösteren kişilerin de değişim göstermeye başlamasına neden olmaktadır. Bu yıllarda projeciliği bilen ve yabancı dil konuşabilen insanların alandaki egemen konumlarının da artmakta olduğu görülmektedir¹⁴⁰. Sivil toplumun proje ile gelen döviz cinsinden ücret ödendiği bir yer olması da özel sektörde çalışan insanların alana profesyonel olarak dahil olma istediğini arttıran bir faktör olmuştur¹⁴¹. Özetle, dünyada olduğu gibi Türkiye'de 2000'li yıllarda sivil toplum kuruluşlarının profesyonelleşmesine yönelik tartışmalar yaşanmıştır. Profesyonelleşmenin ve projeciliğin alanda etkin olabilmekte bir fırsat yarattığını düşünenler olduğu gibi bunun sivil toplumun değerlerine, misyonuna ve iş yapış şekline olumsuz etkide bulunduğu ilişkin görüşler de söz konusudur.

2011 yılında Suriye'de yaşanan iç savaş sonrasında Suriye'den Türkiye'ye büyük çaplı bir göç yaşanmış ve Türkiye en fazla mülteciyi ülkesinde barındıran ülke konumuna gelmiştir¹⁴². Geçici koruma altındaki Suriyelilerin Türkiye'deki varlığı sivil toplumun gelişiminin tarihinde bir başka dönüm noktasını ifade etmektedir. Yaşanan süreç Türkiye'de STK'ların sayısının artmasına yol açmıştır¹⁴³. Sayıları milyonlara ulaşan geçici koruma altındaki Suriyeli nüfusun ülkeye entegrasyonunda STK'ların sağladığı hizmetlerin çok önemli bir katkısı söz konusu olmuştur¹⁴⁴. Ayrıca Türkiye'ye girip bu tip faaliyetlerde bulunan uluslararası STK'ların (INGO) göçün yönetilmesi sürecindeki rolü de oldukça önemlidir. Uluslararası STK'ların gerek kendi uyguladıkları projelerle gerekse yerel derneklere verdikleri mali desteklerle kentlerde yerel halkla beraber yaşayan bu nüfusun hizmetlere erişiminde önemli katkıları olmuştur.

¹⁴⁰ Tarih Vakfı, Projeler, projecilik ve sivil toplum kuruluşları, s. 67

¹⁴¹ Tarih Vakfı, Projeler, projecilik ve sivil toplum kuruluşları, s. 101

¹⁴² Nergis Canefe, The Syrian Exodus in Context, 1. Baskı, İstanbul, 2018, s. 107

¹⁴³ Helen Mackreath / Şevin Gülfer Sağıncı, Türkiye'de Sivil Toplum ve Suriyeli mülteciler, İstanbul, 2017, <https://mail.hyd.org.tr/attachments/article/217/turkiyede-sivil-toplum-ve-suriyeli-multeciler.pdf>, Erişim Tarihi: 5.10.2022, s. 28-29

¹⁴⁴ Hilal Barın, Türkiye'deki Suriyelilerin Entegrasyonunda Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, Ankara, 2021

Bu dönemde STK'ların sayısının artmasının ve faaliyet alanının genişlemesinin sivil toplumu dönüştürücü etkisi söz konusudur. Örneğin bu dönemde STK'lar geçici koruma altındaki Suriyelilere maddi yardım sağlayıp onların hizmetlere erişimine destek olan bir role soyunmuşlardır. Bu durum, STK'ların siyasal olan bir meseleyi siyasallaştırmaktan kaçınıp geçici koruma altındaki Suriyelilerin haklarını savunmaktan çok temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik faaliyetler gerçekleştirdiğine yönelik bir eleştirinin ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda bu “hak temelli faaliyetler” ile “ihtiyaç temelli faaliyetler” gösteren STK'ların arasındaki sınır çizgisinin kaybolmaya başladığı bir döneme de işaret etmektedir. Hak temelli faaliyet gösteren STK'lar da geçici koruma altındaki Suriyelilerin ihtiyacını karşılamaya yönelik faaliyetler gösterir hale gelmişlerdir. Aslında, haklara sahip olmanın bu hakları kullanabilmeyi beraberinde getirmemesi durumu, sivil toplum kuruluşlarını devletin bıraktığı boşlukları dolduran aktörler haline getirmiştir. Bu durum devlete karşı hak savunan aktör olan STK'ları aynı zamanda hizmet de sağlayan ve bu şekilde de devletin otoritesini sağlamlaştıran bir konumda tutmaktadır.

Bu dönemde sivil toplumun geçirdiği dönüşümlerden bir diğeri de sivil toplumun profesyonelleşmesine ilişkindir. Yukarıda ifade edildiği gibi 2000'li yıllarda etkisini gösteren profesyonelleşmenin bu dönemde hız kazanması geçici koruma statüsü altındaki Suriyeli nüfusa yönelik fonların ve projelerin artmasıyla da ilişkilendirilebilir. Ayrıca uluslararası STK'ların Türkiye'deki varlığının da bu süreçte önemli etkisi olduğu söylenebilir. Türkiye'de göçün yönetim sürecinde önemli katkıları olan uluslararası STK'ların Türkiye'deki yerel STK'ların kapasitesinin gelişmesinde önemli katkıları olmuştur. Ancak yerel STK'lar, faaliyetlerini sürdürmek noktasında uluslararası STK'lar ile rekabet edebilecek kadar maddi kaynaklara sahip olmamasından dolayı zorluklar yaşamaktadır. Daha önceden de belirtildiği gibi döviz ile maaş verme politikasına sahip olan uluslararası STK'ların, bu kurumlarda çalışmayı daha cazip hale getirdiği öngörülebilir. Ayrıca Türkiye'de faaliyet gösteren uluslararası STK'lar her ne kadar göçün yönetilmesi sürecinde önemli katkılar sunmuş olsalar da Türkiye'de sivil toplumun

profesyonelleşmesini sağlaması ve STK'ların gönüllülük esasından daha da uzaklaşmasına sebep olmaları sebebiyle de eleştirilmiştir. Ayrıca Türkiye'deki STK'ların profesyonelleşmesinin ve alanın "piyasalaşmasının" da sürece dahil olan farklı aktörler arasındaki iş birliğinin de istenildiği ölçüde kurulamamasında etkili olduğu eleştirileri getirilmektedir¹⁴⁵. Özetle, 2010'lu yıllar, Türkiye'de STK'ların sayısının arttığı ve sivil toplumun belki de hiç olmadığı kadar profesyonelleştiği yıllar olmuştur. Ayrıca STK'ların Suriyeli mülteci göçünde gösterdikleri işlevler sebebiyle hak temelli faaliyet göstermekten çok hizmet sağlama noktasındaki rolünün önem kazanması da Türkiye'de sivil toplum alanının işlevine ilişkin yaşanan dönüşümü göstermesi açısından önemlidir.

Önceki bölümlerde de ele alındığı gibi sivil toplum alanının profesyonelleşmesine ilişkin dönüşüm ile ilgili olarak ele alınması gereken bir başka konu da STK'larda faaliyet gösteren aktörlerin kendisine ilişkindir. STK'ların faaliyet alanının genişlemesi alandaki STK sayısının artması ile birlikte bu kuruluşlarda farklı faaliyetlere katılan bireylerin sayısının da artmasına neden olmuştur. Bu noktada bu kuruluşlarda faaliyet gösterme biçimi gönüllü ve profesyonel (ücretli) olarak ikiye ayrılabilir. Alandaki her iki var olma biçimi de hem birbirinden ayrı olarak hem de birbiriyle ilişkisi içinde ele alınmalıdır.

Sivil toplum ve gönüllülük kavramlarının şekillenişinde ve bu kavramların tartışılmasında iki temel unsurun ön plana çıktığı belirtilebilir. Bunlardan ilki sosyal refah devleti anlayışının çözülmesiyle birlikte ve STK'ların toplumsal ihtiyaçları karşılama noktasında önemli aktörler haline gelmesidir. İkinci olarak STK'lar yurttaşların gönüllü olarak toplumsal yaşama katılabilecekleri yerler olarak tanımlanmıştır. STK'lara getirilen temel eleştiri de bu noktada ortaya çıkar. STK'lar bir yandan yurttaşların aktif yurttaş olarak katılmalarını sağlayan kurumlar

¹⁴⁵ Helen Mackreath / Şevin Gülfer Sağnıç, s. 2-42

olarak tanıtılırken diğer yandan da sosyal refah devletinin çözülmesinin sorumluları olarak gösterilmektedir¹⁴⁶.

Temel olarak, “gönüllülük”, topluluk üyelerinin geleneksek yardımlaşma faaliyetlerini, ya da sivil katılım gibi pekçok aktiviteyi içeren bir kavramdır ve “maddi karşılık beklemeden toplumsal fayda sağlamaya çalışmak” olarak ifade edilebilir. Ancak kavramın pekçok farklı gönüllü aktiviteyi içeren bir şekilde kullanılması kavrama ilişkin net bir tanım getirmek noktasında engel olmaktadır. Kavramın staj yapmak gibi para almadan yapılan farklı çalışma biçimlerini içerecek şekilde kullanılması ortak bir tanım getirmek noktasında yaşanan zorluğa örnek olarak gösterilebilir¹⁴⁷.

Türkiye’de gönüllülük üzerine yapılan araştırmalara göre STK’larda gönüllülük oranı dünyanın geri kalanına göre katılım oldukça düşüktür¹⁴⁸. Bunda etkili olduğu düşünülebilecek sebeplerden ilki STK’ların güvenilir kurumlar olarak görülmemesi iken bir diğer sebep de STK’ların sahip olduğu hiyerarşik yapının gönüllü olmayı motive edici bir ortam sunmaması olarak gösterilebilir. Ancak her ne kadar gönüllülük kültürü Türkiye’de halen çok gelişmemiş olsa da 1990’lı yıllardan itibaren STK’lar ve STK’lar aracılığıyla gönüllülüğün de yaygınlık kazanmış olduğu söylenebilir. Özellikle 1999 yılının ağustos ayında meydana gelen deprem sonrasında Türkiye’de sivil topluma ve gönüllülüğe duyulan ihtiyaç daha çok konuşulmaya başlanmıştır¹⁴⁹. STK’ların da kısıtlı kaynaklarla operasyonlarını yürütmek zorunda olmaları sebebiyle gönüllü emeğine duyulan ihtiyaç da önemli hale gelmiştir¹⁵⁰. 2000’li yıllarda ise AB tarafından desteklenen projelerin sayısının artması ile proje yazma, proje yönetme, kaynak geliştirme gibi kapasite geliştirme

¹⁴⁶ Laden Yurttagüler, “Gönüllülük ve Vatandaşlık Kavramı”, Türkiye’de Gönüllülük: Gönüllülüğün Rolünün ve Katkılarının İncelenmesi, hazırlayan Birleşmiş Milletler Gönüllüleri (UNV) programı Türkiye & GSM Gençlik Servisleri Merkezi, 2013, s.19-23,

¹⁴⁷ Laden Yurttagüler, s. 12-13

¹⁴⁸ Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı, TEGV Gönüllülük Araştırmalar, haz. Emre Erdoğan, 2012, s. 11

¹⁴⁹ Laden Yurttagüler, s. 16-22

¹⁵⁰ İbrahim Betil, “Etkin Bir Sivil Toplum Yansıması Olarak Gönüllülük: Karşılaştığı Zorluklar ve Fırsatlar”, Türkiye’de Gönüllülük: Gönüllülüğün Rolünün ve Katkılarının İncelenmesi, Hazırlayan Birleşmiş Milletler Gönüllüleri (UNV) programı Türkiye & GSM Gençlik Servisleri Merkezi, 2013, s. 17

eğitimleri düzenlenmiş ve STK'ların kapasiteleri güçlendirilmeye çalışılmıştır. Ancak sivil toplum alanının ve gönüllülüğün, “kapasite geliştirme” ve “gönüllü yönetimi” gibi kavramlarla ele alınması da eleştirilen başka bir unsur olmuştur. Söz konusu görüşler STK'ların gönüllüleri kurum içinde karar alma süreçlerine dahil etmekten çok onları kol gücü olarak değerlendirdiklerine yönelik eleştiriler getirilmektedir.

Yukarıda dile getirildiği gibi bu kavramın içine giren aktiviteler oldukça geniş bir amaçlar kümesini barındırmaktadır. Türkiye’de de 2000’li yıllarda kime gönüllü denilebileceğine ilişkin tartışmaların hız kazandığı görülmektedir. Sivil toplum alanında da “platform”, “inisiyatif” gibi farklı örgütlenme biçimlerinin varlığının söz konusu olması da gönüllülüğün ne olduğu ya da kime gönüllü denilebileceğine ilişkin ortak bir tanım getirmek noktasında zorluklar yaşanmasına neden olmaktadır. Gönüllülüğün “aktivizm” ya da farklı örgütlenme pratiklerinden ayrı tutulmasına ilişkin görüşün varlığı da söz konusudur¹⁵¹. Aktivizm kelimesi de batı dillerinde “aktivite”den gelir. Latince “actus” ise “yapma”, “eyleme” fiillerinden türer¹⁵². Ayrıca aktivizm kavramı temel olarak “kamusal yurttaşla ait işleri” vurgular. Daha önce de tartışılmış olduğu üzere STK’lar yurttaşların toplumsal dönüşüm sağlamak amacıyla yönelik eylemlilik gösterebilecekleri yerlerdir ve dolayısıyla “gönüllülük” “aktif yurttaşlık” ile nitelendirilmektedir¹⁵³. Öte yandan gönüllülük her ne kadar aktif yurttaşlık üzerinden aktivizm ile birlikte ele alınabilir olsa da bu noktada belli ayrımlar yapan görüşler de mevcuttur. Sivil toplum alanında faaliyet gösteren aktörlerin bir kısmının “gönüllü” kavramına eleştiriler getirdikleri ve bu kavram yerine “aktivist”i kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir. Bunun en önemli nedeni de “gönüllülük” kavramındaki “toplumsal faydayı” “topluma hizmet sağlamak” olarak algılayan anlayışın kendisini eleştirmeleridir. “Aktivist”i “gönüllü”den ayıran görüşün savunucuları “gönüllülük” kavramının altında politik bir anlatının ve amacın yer almamasını

¹⁵¹ Laden Yurttagüler, s. 13-26

¹⁵² “Aktivizm”, <https://birikimdergisi.com/haftalik/10371/aktivizm>, Birikim Dergisi, Erişim Tarihi: 5.12.2022

¹⁵³ Emre Erdoğan / Pınar Uyan-Semerci / Nurhan Yentürk / Laden Yurttagüler, s. xvii

eleştirmektedirler. Bu eleştirinin daha önce de dile getirilen sivil toplum kuruluşlarının varlığının ve temel saikin ne olduğuna ilişkin sivil toplum alanında kadimleşen bir tartışmanın da ürünü olduğu söylenebilir. Yukarıda dile getirildiği gibi STK’lar bir yandan katılımcılığı ve aktif yurttaşlığı arttıran aktörler olarak olumlanırken bir yandan da devlet kurumlarının yerine getirmesi gereken hizmetlerin sorumluluğunu alan kurumlar haline gelmeleri sebebiyle eleştirilmektedir. Bu tartışma ile de ilişkili olarak “aktivist” “toplumsal fayda sağlayan gönüllü”den daha çok, politik bir amacı olan bireyi temsil eden kişiyi betimleyen bir kavram gibi görünmektedir.

Gönüllülüğün Türkiye’de yaygınlaşmaya başlaması gönüllülük üzerine yapılan araştırmaları da çeşitlendirmiştir. Bu çalışmalar arasından en öne çıkanlardan bir tanesi de Pınar Semerci, Emre Erdoğan ve Laden Yurttagüler tarafından hazırlanan “Türkiye’de Gönüllülük: Deneyimler, Sınırlılıklar ve Yeni Açılımlar” adlı çalışmadır. Çalışmada gönüllülüğün kişinin “kendini gerçekleştirme duygusu” kazanmasında etkili olduğu ve kişinin farklı yaşam deneyimlerini tecrübe etmesine imkân sunduğu görülmektedir. Yine, Emre Erdoğan’ın bir başka çalışmasında da gönüllülük yapan kişilerin kendileriyle ilgili daha olumlu yargılara sahip olduğu görülmektedir¹⁵⁴. Kişinin bir STK’da gönüllülük yapmasında etkili olabilmekte olan farklı motivasyonlar da söz konusudur. Örneğin gönüllülük yapmanın kişinin özel sektörde kariyerini geliştirmesinde olumlu etkileri söz konusu olmaktadır. Hatta bazen bireyler gönüllülük yapmayı bir STK’da profesyonel kariyer yapma olasılığını arttırmak sebebiyle de tercih edebilmektedir¹⁵⁵.

Bu bölümün başında da dile getirilmiş olduğu gibi alanda faaliyet gösterebilmenin bir başka biçimi profesyonel (ücretli) olarak çalışmaktır. Türkiye’de sivil toplum alanının profesyonelleşmesine ve bilhassa sivil toplum profesyonellerine yönelik sınırlı bir ilgi gösterilmiş olduğu görülmektedir. Türkiye’de sivil toplum kuruluşları ve sivil toplum kuruluşu çalışanlarının

¹⁵⁴ Emre Erdoğan, s. 12

¹⁵⁵ Emre Erdoğan / Pınar Uyan-Semerci/ Nurhan Yentürk / Laden Yurttagüler, s. 51-58

profesyonelleşmesine odaklanan çalışmalara bakıldığında bu konunun gönüllülük kadar ilgi görmediği ve bu konuya odaklanan çalışmaların çok fazla olmadığı tespitini yapmak mümkündür. Bu konuda öne çıkan çalışmalardan biri Alper Akyüz tarafından 2010 yılında yazılan “Civic agency at work sense making and labour process of professionals in issue based non governmental organizations in Turkey” adlı doktora tezidir. Bu çalışmada “konu temelli” (issue based) sivil toplum kuruluşlarında çalışan profesyonellerin sayısındaki artışın ve bunun organizasyonların yapısında yarattığı değişiklik ile işin hem “gönüllü” hem de “profesyonel” olma niteliğinin aynı anda bulunması üzerinde durulmuştur. Bu durumun Türkiye’deki “konu temelli” (issue based) STK’lardaki profesyonel çalışanların profesyonel kimlik oluşumlarının, yurttaş/demokrat özne olarak STK’da çalışarak anlam arayışlarının önüne geçip geçmediği incelenmiştir¹⁵⁶. Çalışmanın sonucunda, organizasyonlardaki hesap verme ve kontrol mekanizmalarının ve ücret ilişkisine dayalı emek sürecinin söz konusu profesyonel STK çalışanlarının “anlam arayışı”na olumsuz bir etkisi olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yine de bu alanda profesyonel çalışanlar için direnişin ve yeni anlam yaratma biçimlerinin varlığı da mevcudiyetini korumaktadır¹⁵⁷. Türkiye’deki sivil toplum kuruluşu çalışanlarına ilişkin bir diğer önemli çalışma da “Türkiye’de Sivil Toplum Çalışanları: Neoliberalizm, Özneleşme ve Karşı Tutumlar” adlı çalışmadır. Araştırmada hak temelli çalışmalar yürüten STK’larda çalışan profesyonelleri sivil toplumda çalışmaya iten temel motivasyon kaynaklarının ne olduğu, değer dünyaları ve yaşam pratikleri incelenmiştir. Araştırmanın temelinde neoliberalizm ve özne ile arasındaki ilişki temel alınmıştır¹⁵⁸. Ayrıca Bourdieu’nun habitus kavramından faydalanılarak ele alınan çalışmada STK çalışanlarının genellikle orta sınıfa mensup oldukları, kültürel ve eğitim sermayelerinin ise yüksek olduğu tespiti getirilmiştir¹⁵⁹. Sivil toplum çalışanlarının siyasi tutumlarının ve benimsedikleri değerlerin onları sivil toplumda çalışmaya ittiği tespiti yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda da profesyonel STK çalışanlarının sivil

¹⁵⁶ Akyüz, s. 7

¹⁵⁷ Akyüz, s. 327

¹⁵⁸ Güner, s. 21

¹⁵⁹ Güner, s. 297

toplumda çalışmayı arzu etmelerinin bir nedeninin neoliberalizmin getirdiği rekabete dayalı, post-fordist iş hayatına karşı bir duruş olduğu ve sivil toplumda çalışmanın kendi değerleriyle örtüştüğü gözlemlenmiştir. Görüşülen sivil toplum kuruluşu çalışanlarının neoliberal öznenin geliştirdiği stratejileri benimsemiş olsalar da kendi geliştirdiği özneleşme pratikleri ile neoliberalizmin değerlerinden farklılaşan bir tutum benimsedikleri görülmektedir¹⁶⁰. Her iki doktora tezi çalışması da alanın profesyonelleşmesini profesyonel STK çalışanlarının alandaki tecrübelerini ve pratiklerini anlamaya çalışarak ele alması açısından son derece önemlidir. Bu çalışmada da alanın “modus operandisi” haline gelen “alanın profesyonelleşmesi” farklı konularda faaliyet gösteren STK’larda çalışan profesyonellerin alanda gönüllü ve profesyonel olarak var olmak noktasındaki görüşleri, deneyimleri ve pratikleri incelenerek ele alınmıştır.

¹⁶⁰ Güner, s. 298-300

BEŞİNCİ BÖLÜM

BULGULAR

Bu tez çalışmasında sivil toplum alanının profesyonelleşmesini ve söz konusu profesyonelleşmenin gönüllülük ve aktivizmi nasıl dönüştürdüğünü anlamaya çalıştım. Bu araştırma konusunu seçmemde sivil toplum alanında edinmiş olduğum deneyimler ve yüksek lisans ders dönemimde aktivizme ilişkin almış olduğum dersler etkili oldu. 2016 yılından beri bilhassa mülteciler ile ilgili faaliyetler yürüten STK'larda profesyonel (ücretli) olarak çalışıyor olmam ve bunun öncesinde de kısa bir süreliğine bir STK'da gönüllülük deneyimimin olmuş olması, sivil toplum alanında gönüllü ve profesyonel olarak faaliyet göstermenin kendisi üzerine düşünmeme neden oldu. Bu alanda edindiğim tecrübeler ile kurum içi ilişkileri, gönüllüler ile profesyoneller ve STK'lar ile donör fon veren kuruluşlar arasındaki ilişkileri gözlemleyebilme fırsatı buldum. Bu da beni tez çalışmamda araştırma konumu bu doğrultuda belirlememe neden oldu.

Araştırmada alanda farklı temalarda faaliyet gösteren STK'larda profesyonel olarak çalışan 9 kişiyle derinlemesine görüşme yaptım. Görüşülenlerin 4'ünü çalıştığım sektörden tanıdığım için onlarla bizzat iletişime geçtim. Geri kalan diğer 5 görüşülenle ise sivil toplum alanında çalışan kişilerin aracılığıyla görüşme fırsatı buldum. Şimdiye kadar mülteciler ile ilgili faaliyetler yürüten STK'larda çalışmış olduğum için insan hakları gibi farklı alanlarda faaliyet gösteren kişilere erişimim kolay olmadı. Sivil toplum alanında tanıdığım kişilerden belirlediğim kriterlere uygun kişilere erişebilmem noktasında destek istedim.

Öncelikle beni araştırma sorumu anlamaya yöneltecek bir soru seti hazırladım. İlk olarak görüşülenleri tanımaya yönelik sorular yönelttim. Bu sorular çerçevesinde eğitim hayatları ile iş hayatlarında çalıştıkları farklı sektörler ve bu sektörlerde ne gibi işlerde çalıştıklarına dair bilgiler edinmeye çalıştım. Ancak araştırmada yarı yapılandırılmış görüşmeler yapmayı tercih ettiğim için tüm

görüşmelerde görüşülenlere ek sorular da yönelttim. Sivil toplum alanının farklı alanlarında çalışan ve farklı tecrübelere sahip olan kişilerin sorulara verdikleri yanıtlar doğrultusunda sorduğum bu ek sorular görüşmelerin içeriğini detaylandırdı. Görüşme yaptığım kişilerin konuşulan konular özelindeki düşüncelerini ve pratiklerini daha iyi aktarmalarını sağlamak için uygun bir iletişim tonu geliştirmeye çalıştım. Görüşülenlerle aynı alanda çalışıyor olmam ise mülakatlarda görüşülenler ile akıcı ve rahat bir diyalog kurabilmeme imkan tanıdı. Bu, araştırma sürecimde yaşadığım en önemli avantajdı. Fakat bu konumumun araştırmamda nesnel olabilmek noktasında bazı dezavantajları da beraberinde getireceğinin farkındaydım. Bourdieu'ya göre nesnellik iddiası zordur çünkü sosyologun nesneleştirme yaparken oyunun içinde kalarak öteki oyunculara indirgemeci ve taraflı bir bakış açısı ile tespitler yapmamasını gerektirmektedir. Bu noktada çıkarın ve onun temsillerinin askıya alınması önemlidir¹⁶¹. Görüşmelerin bütünü benim tarafımdan yapıldığı için sivil toplum alanıyla kurduğum bu yakın ilişkinin hem görüşülecek kişilerin belirlenmesinde hem de görüşmelerin ve bu görüşmelerden yapılacak çıkarımların nesnellikine ilişkin bir sınırlılık taşımakta olduğunu belirtmem gerekmektedir.

Öncelikle, alandaki profesyonelleşmenin alanı nasıl dönüştürdüğünü anlamaya çalıştığım için görüşeceğim kişileri hali hazırda bir STK'da profesyonel (ücretli) olarak çalışan kişilerden seçmeye özen gösterdim. Ayrıca görüşülecek kişilerin belirlenmesi noktasında görüşme yapacağım kişilerin yarısının bu alanda daha önceden gönüllülük yapmış olmasına diğer yarısının da alana doğrudan profesyonel olarak girmiş kişiler olmasına dikkat ettim. Böylece gönüllülük yapma deneyimi olanlarla buna ilişkin bir deneyimi olmayanların anlatılarının farklılaşıp farklılaşmadığını ve farklılaşıyorsa da hangi yönde farklılaştığını anlamaya çalıştım.

¹⁶¹ Bourdieu ve Wacquant, s. 270

Görüşülecek kişilerin belirlenmesinde belirleyici olan bu iki ana kriter dışında dikkat etmeye çalıştığım farklı detaylar da söz konusu oldu. Bunlardan ilki görüşülecek olan kişilerin farklı alanlarda faaliyet gösteren STK'larda çalışmakta olmasını sağlamaya ilişkindir. Ancak görüşülenler alandaki kıdemleri ile doğru orantılı olarak şimdiye kadar sivil toplum alanının farklı alt dallarında çalışmış oldukları için görüşmelerde sunmuş oldukları anlatılar son çalıştıkları kurumlarda edindikleri tecrübeler ile sınırlı kalmamıştır. Ben de bu çalışmada temel olarak görüşülenlerin sivil toplum alanına ve bu alanın profesyonelleşmesine ilişkin görüşlerini paylaşmalarını hedefledim. Yine de görüşülecek kişilerin seçimi noktasında onların hali hazırda çalışmakta oldukları alanların farklılaşmasına özen gösterdim. Böylece görüşülenlerden sivil toplum alanındaki söz konusu profesyonelleşmenin insan hakları, insani yardım gibi farklı alanlarda da nasıl cereyan ettiğini anlamama izin verecek yanıtlar almaya çalıştım. Ancak her bir kritere uyum sağlamak koşuluyla görüşülecek kişilerin her birinin farklı alanda çalışıyor olacak şekilde seçilmesinde zorluk yaşadım. Dolayısıyla “kadın hakları” gibi farklı konulara yoğunlaşan STK'larda çalışan görüşülenlerin eksikliği yaşanmıştır. Ancak yukarıda belirtildiği gibi görüşülenler geçmişte sivil toplum alanının farklı alt alanlarında ve farklı pozisyonlarında çalışmış oldukları için sundukları anlatının kapsayıcı olduğu kanaatindeyim.

Görüşülecek kişilerin seçiminde önem verdiğim bir diğer kriter ise kişilerin çalıştıkları STK'lardaki pozisyonları oldu. Görüşme yaptığım kişiler daha önce alanda farklı pozisyonlarda çalışmış olsalar da görüşülen kişilerin son çalıştıkları pozisyonların genel koordinatör, proje koordinatörü, proje uzmanı, proje sorumlusu, proje asistanı, gibi unvanlara sahip kişiler olmasına dikkat ettim. Sivil toplum alanının geniş bir faaliyet alanına sahip olması sebebiyle STK'ların bünyesinde avukat, sosyal hizmet sorumlusu, muhasebeci gibi farklı uzmanlıklara sahip kişiler de yer almaktadır. Söz konusu çeşitlilik sebebiyle görüşülecek kişilerin belirlenmesinde çalıştıkları pozisyonları kısıtlamayı hedefledim. Görüşülen kişilerin sahada farklı faaliyetler içeren işlerden çok işin daha çok proje ve organizasyon yönetimi ayağında olmalarına özen gösterdim. Bu kararında literatür

taramasında karşılaştığım metinlerin alanın profesyonelleşmesi ile proje bazlı yönetimin alandaki faaliyetlerde önem kazanmasının sıklıkla birlikte ele alınmış olduğunu fark etmem etkili oldu.

Görüşme yapılacak kişilerin belirlenmesinde etkili olan bir diğer faktör ise görüşülen kişilerin alandaki kıdem seviyeleri oldu. Literatür taramasında belirtmiş olduğum gibi Türkiye’de sivil toplum alanının profesyonelleşmeye başlaması 2000’li yıllara tekabül etmektedir. Bu sebeple görüşme yapılan kişilerin bir kısmını bu alanda 1990’lı ve 2000’li yıllardan beri profesyonel olarak çalışan kişilerden seçmeye karar verdim. Ancak hali hazırda profesyonel olarak çalışmaya devam etmesi kriterine uymak kaydıyla 1990’lı yıllardan beri bu alanda faaliyet gösteren kişilere erişim sağlayamadım. Çalışmamda araştırma evrenimin alt kümesini belirlerken görüşülecek kişilerin İstanbul’da faaliyet gösteren STK’lar arasından seçilmesine yönelik belirlediğim kriter de bu kıdeme sahip olan kişilere erişim sağlamam noktasında bir başka zorluk olmuştur. Ancak görüşülenlerden ikisi 2000’li yıllarda bu alanda profesyonel olarak çalışmaya başladıkları için diğer görüşülenlere göre çok daha kıdemli bir noktada durmaktadırlar.

Tablo 1: Görüşülenlerin Demografik Özellikleri

	Cinsiyet	Yaş	Kıdem	Eğitim
G1	Kadın	27	3 sene	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
G2	Erkek	30	8 sene	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
G3	Erkek	40	14 sene	Fransız Dili ve Edebiyatı
G4	Erkek	42	8 sene	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
G5	Erkek	34	7 sene	Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi
G6	Erkek	30	5 sene	Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi
G7	Kadın	30	5 sene	Sosyoloji

G8	Kadın	40	7 sene	İletişim
G9	Kadın	42	20 sene	Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi

Yapılan görüşmelerde görüşülenlerin anlatıları iki ana bölümde incelenmiştir. İlk bölümde profesyonelleşmeye yönelik motivasyon kaynaklarının ve profesyonel olmak için sahip olunması gereken yeterliliklerin ne olduğu anlaşılmasına çalışılarak profesyonelleşme süreci ele alınmıştır. İkinci olarak, sivil toplum alanının profesyonelleşmesine ilişkin görüşülenlerin anlatıları değerlendirilmiştir. Bu kısımda daha çok alanın profesyonelleşmesinin nedenleri ve sonuçlarına odaklanılmıştır. Görüşülenlerin hepsinin alanın profesyonelleşmesine ilişkin bir eğilim olduğunun altını çizmesi dikkat çekici olmuştur. Bu bölümde ayrıca alandaki profesyonelleşme eğiliminin sivil topluma, gönüllülüğe ve aktivizme ne gibi avantajlar ve dezavantajlar getirdiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca gönüllülüğün ve aktivizmin birbirinden ayrıldığı noktalara ilişkin de tespitler yapılmıştır.

5.1. SİVİL TOPLUM ALANINDA PROFESYONELLERİN PROFESYONELLEŞME SÜRECİ

Alanın profesyonelleşmesine ilişkin tespitlerde bulunabilmek için alanda faaliyet gösteren aktörlerin profesyonelleşme sürecine odaklanması amaçlanmıştır. Aktörlerin bu alanda profesyonel olarak çalışmaya yönelik motivasyonlarının ve bunun için sahip olmaları gereken yeterliliklerin neler olduğunun tespitinin alanın profesyonelleşmesi için önemli olduğu düşünülmektedir. Bu noktada görüşülenlere sorulan “Sivil toplum alanına neden girdiniz? ve “Bu alanda neden profesyonel olarak çalışmaya karar verdiniz?” gibi sorulara verilen cevaplar doğrultusunda alana giriş ve profesyonel olmaya yönelik motivasyonlar anlaşılmasına çalışılmıştır. Görüşülenlerin bir kısmının gönüllülük de yapmış olması sebebiyle bu iki grubun anlatılarındaki farklılaşmalar da dikkate alınmıştır. İkinci olarak, görüşülenlere sivil toplum alanında profesyonel olabilmek

için kişilerin ne gibi yeterliliklere sahip olması gerektiği, kendilerini hangi alanlarda geliştirmeleri gerektiği, alanda geçerli olan diplomalar ve sertifika programları sorulmuştur.

5.1.1. Alanda Profesyonel Olmak Noktasında Motivasyon Kaynakları

Görüşülenlerin alanda profesyonel olarak çalışmak noktasında iki temel motivasyonun etkili olduğu tespit edilmiştir. İlk olarak, görüşülenlerin geneline göre bu alanda çalışmak toplumsal değer üretmek ve anlamlı bir iş yapmak için uygun bir alan olarak görülmektedir. Toplumsal değer üretmek ise anlamlı bir iş yapmak ve tatmin olma duygusu ile bağlantılı olarak anlatılmaktadır. Bu daha önce gönüllülük yapmış olan ya da olmayan her bir görüşülen için geçerli bir yaklaşımı ifade etmektedir. Ancak gönüllü olarak alanda faaliyet göstermiş olan kişilerde bu vurgunun daha fazla olduğu görülmektedir. Örneğin gönüllü olarak alanda faaliyet gösterdiği dönemde yaptığı işin olumlu sonuçlarını gören Görüşülen 3, bunun getirdiği tatminin alanda profesyonel olarak çalışmak istemesinde ne kadar etkili olduğunu belirtmiştir¹⁶².

Buna karşılık alana doğrudan profesyonel olarak başlayan kişilerin de gönüllülük yapmış olan diğer görüşülenler gibi toplumsal değer üretmenin ve bu alanda çalışmanın “anlamlılığına” vurgu yaptıkları görülmektedir. Örneğin daha önceden sivil toplum alanında gönüllülük yapmamış bir görüşülen özel sektörde çalıştıktan sonra sivil toplum alanında profesyonel olarak çalışmaya başladığını belirtmektedir. Özel sektörde kurumsal tarafta sosyal sorumluluğa yönelik yapılan faaliyetleri deneyimlemiş olması sebebiyle topluma faydası olan işler yapmak için sivil toplumda çalışmayı deneyimlemek istediğini belirtmiştir¹⁶³.

Bu alanda profesyonel olarak çalışmaya yönelik motivasyonlardan bir diğerinin de görüşülenlerin eğitimleri ve sahip oldukları ilgi alanları olduğu tespit edilmiştir.

¹⁶² G3 ile yapılan görüşme, 28 Eylül 2022

¹⁶³ G8 ile yapılan görüşme, Görüşme Tarihi: 12 Ekim 2022

Görüşülenlere sivil toplumda faaliyet göstermek noktasındaki motivasyonlarının ne olduğu sorulduğunda eğitim alanları ile toplumsal cinsiyet ve insan hakları gibi konulara ilgili olmalarının önemli bir motivasyon kaynağı olduğu görülmüştür. Nitekim, görüşülenlerin eğitimlerine bakıldığında genellikle birçoğunun sosyal bilimlerin farklı dallarından mezun olan kişiler olduğu görülmektedir. Görüşülenler sivil toplum alanında çalışmanın ilgi alanlarına daha yakın konularla ilişkilene fırsatı sağlaması açısından önemli olduğunu düşünmektedir. Örneğin, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler okuyan Görüşülen 9'un aldığı eğitim, sahip olduğu ilgi alanları ve hali hazırda toplumsal hareketler içerisinde aktif yer alması alanda profesyonelleşmesini sağlamıştır.

“Ben bunu birkaç yerde daha söyledim yani. Daha doğrusu artık kendimi anlatırken, alışageldiğim bazı anlatma biçimleri de var. Aslında üniversiteden beri ilişkili olduğum belli temalar vardı. Onunla ilgili zaten bir değişim ve dönüşüm ihtiyacı olduğunu tespit edip, kendim onun bir aktivistiydim diyeyim. Sonra bunlara birileri para vermeye başladı. Ben bunu zaten halihazırda ne iş olarak ne de meslek olarak değil, siyasi algımın, hayat görüşümün, hayat duruşumun, hayattaki eyleme biçimimin bir parçası olarak gördüğüm şeylerdi. Birdenbire bir işe dönüştüler. Çünkü o alana yöneldim o alanda yapılanlara bakmaya başladım. Birileri de bunu maaşlı bir işe dönüştürdü. Şöyle bir şeyim olmadı yani, özel sektör oraya mı gideyim buraya mı gideyim falan filan. Aslında kendiliğinden gelişti. İlgi alanlarımın bir uzantısı bir profesyonel mesleğe dönüştü.”¹⁶⁴

Görüşülenlerin hemen hepsi için ortak olan bu iki motivasyonun dışında gönüllülük yapmış olanlar için gönüllülük deneyiminin kendisinin de bu alanda profesyonel olarak çalışmak noktasında bir başka motivasyon kaynağı olduğu görülmektedir. Alanda gönüllü olmak bu alanı tanımak ve bu alanda profesyonel olarak çalışılabileceğine ilişkin bilgi sahibi olmak noktasında da etkilidir. Gönüllülük

¹⁶⁴ G9 ile yapılan görüşme, Görüşme Tarihi: 12 Ekim 2022

profesyonel olarak yapılan işlerin öğrenildiği, gözlemlenebildiği ve bir parçası olunabildiği bir yer olarak ifade edilebilmektedir.

“Üniversite öğrencisisiniz, bir alandasınız ve bu alanda bir şeyler yapıyorsunuz. Hâkim olduğunuz bir konuda bir yuvarlak masa toplantısında sizin de bir katılımcı olarak yer alıp o konuda bir şeylerden bahsetmeniz rica ediliyor ve bu konuda bir şey yazmanız. Keza onu yaptım ve beğenildi de. Bu tabii sizi onore eden bir şey ve güçlü hissettiren bir şey. İnisiyatif verilmesi önemli bu açıdan. Fakat özellikle gönüllülük sürecine aslında işin mutfağı dediniz ya, doğru tarif ettiniz bence. Biz buraya biraz daha okul deriz dernek için. Aslında her alanına değindim. Bir proje yürütmenin her alanına değindim. İçeriğinden hiçbir zaman kopmayarak. Yani tekniğine destek verip bir şeyler yaparak, lojistiğinden datasının oluşturulmasına, finansına kadar.”¹⁶⁵

Ayrıca gönüllülük deneyimi olanların sahip olduğu bir başka ortak özellik de sivil toplum alanında çalışmanın özel sektör ve kamu sektöründe çalışmaya karşı bir alternatif alan sunmasıdır. Alanda profesyonel olarak çalışmanın kapitalist ve kariyer odaklı bir tutum çizmeye karşı alternatif bir strateji olarak görüldüğü gözlemlenmektedir. Yine bununla bağlantılı olarak alanın insan haklarına ilişkin verilen mücadele için mevzi açması açısından da önemli olduğu görülmektedir. Bu şekilde düşünen kişilerin daha önce gönüllü olarak alanda faaliyet göstermiş olması ve daha “aktivist” bir konuma sahip olmaları dikkat çekicidir. Bu görüşülenlere göre sivil toplum alanında çalışmak alternatif bir mücadele alanı yaratmaktadır.

“Sivil alan sürekli gelişen ve geliştirilen de bir alan. Her ne kadar farklı farklı sorunları olsa da her yerde olduğu gibi, devlet kurumunda atıyorum insan hakları ile ilgili yapabileceğiniz şey ne kadar insan hakkı. Bu bir soru işareti zaten. Özel sektörü zaten saymıyorum. Oralarda insan haklarına yönelik bir

¹⁶⁵ G2 ile yapılan görüşme, Görüşme Tarihi: 26 Eylül 2022

şey yapılmıyor. Orası daha kapital, finans odaklı çalışan yerler. Ancak devlet kurumunda da aslında benim ütopyamdaki şeyin tam karşıtı bir yapıdan söz ediyoruz o zamanki ben için. Hala da aynı şekilde geçerli. Oradaki işleyiş hayatımı sürdürmek istediğim yer veya hayatımı sürdürmek istediğim yol olarak gözükmedi bana hiçbir zaman.”¹⁶⁶

Her ne kadar tüm görüşülenler toplumsal değer üretmenin önemli olduğunu ve ilgi alanlarının bu alanda profesyonel olarak çalışmalarında itici bir güç olduğunu vurgulamış olsalar da alana gönüllülük yapmadan doğrudan profesyonel olarak giren bazı görüşülenlerin maddi beklentilere yönelik yaptığı vurgunun daha fazla olduğu görülmektedir. Aslında görüşülenlerin hemen hepsinin alanda profesyonel çalışmayı az para kazanmayla ve güvencesiz çalışmayla ilişkilendirdikleri görülmektedir. Ancak yerel STK’larla uluslararası STK’lar arasında çalışanlarına verdikleri ücret bakımından ciddi bir fark olduğu vurgusu da yapılmaktadır. İki kişi hariç hiçbir görüşülen bu alanda çalışmayı maddi getirisinin yüksek olmasıyla ilişkilendirmemiştir. Mülteci/insani yardım alanında faaliyet gösteren uluslararası bir STK’da çalışan Görüşülen 6, kariyerinin ilerleyen dönemlerinde uluslararası bir STK’da çalışmaya başlamasıyla birlikte döviz ile maaş almaya başladığını ve bunun da bu alanda çalışmak istemesinde etkili olduğunu belirtmiştir¹⁶⁷. Literatür taramasında da görüldüğü üzere 2000’li yıllarda AB fonlarının etkisiyle STK’ların döviz ile maaş verme politikası bu alanda profesyonel olarak çalışmayı cazip hale getirmiştir. Türkiye’de 2010’lu yıllarda sayıları artan uluslararası STK’ların da benzer şekilde döviz ile maaş verme politikası söz konusudur ve bu uluslararası STK’larda çalışmayı cazip hale getirmektedir. Öyle ki diğer birkaç görüşülen de uluslararası STK’larda iş bulmayı hedeflediğini belirtmiştir.

¹⁶⁶ G2 ile yapılan görüşme, Görüşme Tarihi: 26 Eylül 2022

¹⁶⁷ G6 ile yapılan görüşme, Görüşme Tarihi: 8 Ekim 2022

5.1.2. Alanda Profesyonel Olmak İçin Gereken Yeterlilikler

Bir profesyonelin alanda sahip olması gereken sermaye türleri o alanı tanımak için oldukça önemlidir. Dolayısıyla kişilerin profesyonel olarak bir alana girmek ya da o alanda kariyer yapmak noktasında sahip olması gereken eğitim arka planlarının özelliklerine bakmak gerekir. Yine, sahip olduğu kanıtlanması gereken sertifikalar da bir alana girişte ya da o alandaki konumun belirlenmesinde önemli kriterler olabilmektedir. Yapılan görüşmelerde sivil toplum alanında ilgili pozisyonlarda profesyonel olmak noktasında kişilerin üniversitede aldıkları eğitimin, alana ilişkin edindikleri sertifikaların, sahip oldukları tecrübe ile networkün ve iyi bir yabancı dile sahip olmanın önemli olduğu göze çarpmaktadır.

Sivil toplum alanı içinde faaliyet gösterilen pek çok alan olması ve kurumların yapıları ile ihtiyaçlarının çeşitlilik göstermesi sebebiyle STK'lar farklı alanlarda uzmanlığa ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla sivil toplum alanında profesyonel olarak çalışmak aynı zamanda bir STK'da avukatlık yapmayı ya da finans sorumlusu olarak çalışmayı da içerebilmektedir. Ancak alanda profesyonel olarak çalışmanın farklı meslekleri ve uzmanlıkları da içerebiliyor olması sebebiyle bu çalışmada daha önce de belirtildiği gibi finans, muhasebe gibi operasyonel pozisyonlar ile avukatlık, öğretmenlik gibi pozisyonlarda görevli kişilerin meslek alanları ele alınmamıştır. Bunun yerine başta proje yönetimi olmak üzere STK'ların yönetsel pozisyonlarında çalışan kişilerle görüşmelerin gerçekleştirilmesi tercih edilmiştir. Dolayısıyla görüşülenlere bu alanda çalışmak noktasında hangi kriterlere sahip olmak gerektiği sorulduğunda verilen cevapların daha çok bu tip pozisyonlara ilişkin yeterliliği içerdiğini belirtmek gerekir. Ancak sivil toplum alanına dair geniş bir çerçeve çizebilmek için görüşülenlere kendi pozisyonları dışında farklı pozisyonlara ilişkin olası farklılıklara ve benzerliklere ilişkin görüşleri de sorulmuştur.

Yapılan görüşmelerde alınan eğitimin sivil toplumda profesyonel çalışmak noktasındaki etkisi üzerinde durulmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi sosyal

bilimler alanından mezun olan kişilerin bu alana görece daha fazla ilgi duymaları söz konusudur. Nitekim görüşülenlerin de eğitim arka planlarına bakıldığında genellikle sosyal bilimlerin farklı dallarından mezun oldukları göze çarpmaktadır. Ancak her ne kadar sosyal bilimler alanından mezun olmuş kişiler işe alımda önceliklendirilmekte olsa da bu, alana profesyonel olarak giriş için sahip olunması gereken bir nitelik şartı değildir.

“Biz hiç aslında burada öyle bir temelden bakmadık. Bu alanla ilgili güzel fikirleri olan biri olabilir, illa ki sosyal bilimler alanında olmak zorunda değil bence. Burada çalışmak için illaki Platon’u bilmek zorunda değilsin. Tabii ki katkısı var bunların. Bir birikim olarak ama alakasız gibi görünen mühendislik okumuş biri de farklı bir katkı düşünebilir. Ama tabii buralara gelen kişi genelde sosyal bilimci oluyor. Onların tercih ettiği bir şey bu. Ama biz buna bakmıyoruz. Ama tabii X Üniversitesi’nde okuyan biri gözünüze çarpıyor. X’in sunduğu üniversite hayatı diğer üniversitelerden biraz daha farklı. Oradaki entelektüellik oradaki paylaşımlar vs. Ben X’de okumadım, Y’de okudum. Birçok kişinin burun kıvracağı bir yer olarak görülebilir ama burası öyle bir ayırım yapmadı bana. Herkes de X mezunuydu. Gönüllü olarak başladım ben mesela. Öyle bir eleme sistemi yapmıyor burası.”¹⁶⁸

Ancak görüşülenlerin geneline göre profesyonellerin bu alanda çalışmaya yönelik bilgi ve becerilerini geliştirici yüksek lisans programları ve eğitim olanakları da sektörün büyümesiyle birlikte artmaktadır. Ancak bu eğitimlerin alınması ya da yüksek lisans programlarından mezun olunmuş olması da alana profesyonel olarak giriş için bir zorunluluk değildir. Özellikle alanda daha kıdemli olan görüşülenler işi alanda sahada öğrendiklerine ve usta-çırak ilişkisine vurgu yapmışlardır¹⁶⁹. Görüşülenlere alanda profesyonel olarak çalışmak için kurumlara gösterilmesi gereken sertifikaların olup olmadığı sorulduğunda ise buna yanıt olumlu olmuştur. Ancak her ne kadar bu alandaki yüksek lisans ve sertifika

¹⁶⁸ G3 ile yapılan görüşme, Görüşme Tarihi: 28 Eylül 2022

¹⁶⁹ G9 ile yapılan görüşme, Görüşme Tarihi: 12 Ekim 2022

programlarının sayısının artması söz konusu olsa bile genel kanı bu sertifikalara sahip olmanın bir mecburiyet olmadığına ilişkindir. Her ne kadar bu programların sayısı ve önemi artmakta olsa da hala bu sertifikalara sahip olmanın önemli nitelikler arasında gösterilmediği gözükmektedir. Görüşülenler arasından alana en son profesyonel olarak giren Görüşülen 1 dahi benzer bir şekilde bir görüş bildirmiştir.

“Benden aranmadı. Benden mesela bir proje döngüsü eğitimine katıldım mı? Sertifikan var mı? falan şeklinde şeyler aranmadı. Benim şu anda bulunduğum kurumda da eleman aranmaya devam ediliyor. Daha senior pozisyonlar için aranıyor aslında. Mesela şu an bir proje koordinatörü arasak benim yeterliliklerime şu an sahip olduğum biri değilse işe alınamaz. Ama daha junior olarak görülen pozisyonlar için bunun aranmadığını söyleyebilirim. Daha dün bana bir arkadaşım danıştı. İki senedir bir ajanstaki sosyal iletişim ajansı. Full STK’lar ile çalışan ve uluslararası kuruluşlarla çalışan bir iletişim ajansında çalışan bir arkadaşım araştırma alanında çalışmak istiyorum sence işe alınır mıyım dedi. İnan ona da benzer şeyler anlattım. Tabii ki alınırsın. Burada önemli olan biraz network, networkten de kastım sana referans olabilecek birileri. Birinin senin için çok çalışkan çok başarılı birisi demesi. Birinin senin için bu alanda çok bilgisi var eminim yapar diyebilecek olması önemli. Ona da söyledim. İlgin olduğu, motivasyonun olduğu ve senin için bunları söyleyecek birileri olduğu durumda bu alanlarda çalışabilirsin dedim. Senin sormuş olduğun şeyi birebir ona da anlattım dün.”¹⁷⁰

Görüşülen 1’inde belirttiği gibi belli sertifikalara sahip olmaktan çok network sahibi olmak alana profesyonel olarak başlamak için önemli bir kaynaktır. Görüşülenlerin geneline göre de bunun öneminin fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte gönüllülük yapan görüşülenlere göre gönüllülük yapmanın

¹⁷⁰ G1 ile yapılan görüşme, Görüşme tarihi: 22 Eylül 2022

network elde etmek noktasında önemli bir avantaj sağlaması söz konusudur. Görüşülenler arasından alanda en kıdemli olanlarından biri network sahibi olmanın alana girmek noktasında etkisi olup olmadığı sorulduğunda gönüllülük sürecinde elde ettiği networkün önemine dikkat çekmiştir. Ayrıca gönüllülük sürecinde kişinin yeterliliklerini ve ilgilerini tanıması da önemli bir avantaj sağlamaktadır.

“Evet tabii ki var. Biz gönüllü ekibi içerisinde belli sorumluluklar verileceği zaman bazı deneyimler, bazı yetenekler sizi ayırırdı. Bizim gönüllü ekibimiz içinde eğer sosyal medyadan anlayan birisi varsa, o sosyal medya ekibine dahil olurdu. Yazma çizmeden anlıyorsa eğer daha çok arşive giderdi. Daha çok insan ilişkileri ile iyiyse gönüllülük ekibine girerdi. Proje koordinasyonunda iyiyse proje koordinatörü olurdu gibi... Kişinin kendi karakteristiği, çalışma deneyimi, çalışma süresi önemli burada. Benim çok fazla zamanım olduğu için üniversite yıllarımda kendi alanıma çok fazla zaman ayırıyordum ve proje koordine edecek yeterliliğe ve zamana sahip olduğumu düşünüyordum. Aslında proje koordinasyonunu ve insan koordinasyonunu çok fazla sevdiğime karar verdim. Sadece tabii ki network yeterli değil, aynı zamanda insanın kendi kapasitesi de çok önemli.”¹⁷¹

Görüşülenlerin geneline göre alanda profesyonel olabilmek için networkün yanı sıra tecrübe sahibi olmak da oldukça önemlidir. Yukarıda da belirtildiği gibi alana giriş noktasında mektepli olmanın öneminin zayıf olduğu noktada alanın dinamiklerini alanda çalışırken öğrenme zorunluluğu doğmaktadır. Bu da alanda sahip olunan tecrübenin önemini arttırmaktadır. Yine Görüşülen 6'ya göre tecrübe sahibi olmak da eğitimlere katılıp sertifikalara katılmaktan çok daha önemlidir. En önemli kaynaklar ise kişinin geçmiş deneyimlerinde neler yaptığı, bunları nasıl karşı tarafa aktardığı ve kişinin sahip olduğu referanslardır¹⁷².

¹⁷¹ G3 ile yapılan görüşme, Görüşme Tarihi: 28 Eylül 2022

¹⁷² G4 ile yapılan görüşme, Görüşme Tarihi: 29 Eylül 2022

Dolayısıyla alanda gönüllü olarak çalışmış olmanın network elde etmek kadar alana ilişkin tecrübe kazandırması açısından da bir önemi söz konusudur. Öyle ki, gönüllülük hem bu deneyimi kazandırma imkanı sağlaması hem de bir ağa dahil olabilmek noktasında stratejik olarak araçsallaştırılabilmektedir. Görüşülen 4'e göre gönüllü olmak gönüllü olunan konuyu dert edinmek ve bir dönüşüm sağlamak amacıyla çok profesyonelliğe geçiş yapmak için bir ara dönem olarak görülebilmektedir. Hatta öyle ki, gönüllü olarak STK'ya girmekteki ana amaç kamusal yarar sağlamak yerine alanda ilişkiler geliştirmek ve ağa dahil olmaya çalışmak olabilmektedir¹⁷³.

Yukarıda belirtildiği gibi görüşülenlerin hepsi alanda profesyonel olarak çalışmak için üniversitenin spesifik bir bölümünden mezun olmanın ya da belli sertifikalara sahip olmanın bir zorunluluk olmadığını belirtmiştir. Ancak uluslararası STK'larda çalışan iki görüşülene göre ilgili bölümlerde okumanın ve ilgili eğitimleri almanın önemi diğer görüşülenlerin vurguladığından çok daha fazladır. Örneğin görüşülen 5'e göre alanda bu niteliklere sahip olmanın önemi ve bu niteliklere sahip olmak isteyen kişilerin sayısı artmaktadır. Profesyonel olarak çalışılan alan satın alma, lojistik, veri analizi gibi pek çok uzmanlığı barındırmaktadır ve dolayısıyla özel sektörde karşılığı bulunan pek çok sertifikaya sahip olmak sivil toplum alanı içinde de karşılık bulmaktadır. Yine bu görüşülen kişiye göre sivil toplum ve STK yönetimine ilişkin yüksek lisans programlarının varlığı ve kendini geliştirmek için bu programlara katılma eğilimi de söz konusudur¹⁷⁴.

Öte yandan görüşülenlerin genel olarak alanda profesyonel olmak için tecrübe ve network sahibi olmanın önemine ilişkin yaptığı vurguya karşılık, uluslararası STK'larda çalışan görüşülenlerin teknik bilgi sahibi olmanın önemine ve bu bilgilerin sadece sahada çalışarak elde edilemeyeceğine ilişkin görüşleri de dikkat çekicidir. Görüşülen 5'in alanda sıklıkla işlevi olduğu görünen teknik bazı

¹⁷³ G4 ile yapılan görüşme, Görüşme Tarihi: 29 Eylül 2022

¹⁷⁴ G5 ile yapılan görüşme: Görüşme Tarihi: 5 Ekim 2022

konuların bilinmesine ilişkin gerekliliğe ayrıca dikkat çekmiştir¹⁷⁵. Yine başka bir uluslararası STK'da çalışan bir diğer görüşülen de proje yönetimi için kullanılan araçların bilinmesinin önemine vurgu yapmıştır¹⁷⁶. Söz konusu teknik terimlerin kullanımının ve bu bilgilere sahip olmanın yerel STK'lara göre uluslararası STK'larda çalışmak için çok daha gerekli olduğu görülmektedir.

Son olarak tüm görüşülenlerin bu alanda İngilizce bilmenin olmazsa olmaz olduğunu belirtmiş olması önemlidir. Bu noktada uluslararası STK'larda çalışanların görüşleriyle yerel STK'larda çalışanların görüşleri arasında bir farklılaşma da söz konusu değildir. Nitekim yerel derneklerde de farklı pozisyonlarda proje yönetimi ile ilgilenen kişiler donörlerle iletişim kurarken, projeyi yazarken ya da yönetirken İngilizceyi aktif olarak kullanmak durumundadırlar. Bu sebeple düşük seviyedeki pozisyonlar için iyi İngilizce bilmenin bile alana profesyonel olarak girişte yeterli olabildiği görülmektedir.

5.2. ALANIN PROFESYONELLEŞMESİNE DAİR GÖRÜŞLER

Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye'de sivil toplum alanının profesyonelleşmesi 2000'li yıllarda AB'ye üyelik süreciyle birlikte hız kazanmıştır. Alanın profesyonelleşmesi ise sivil toplum alanında faaliyet gösterme biçimini pek çok açıdan derinden etkilemiştir. Sivil toplum alanının profesyonelleşmesinin ne demek olduğunu, bunun nelerden beslendiğini ve ne gibi sonuçlar doğurduğunu anlamak için alanın profesyonellerinin tecrübeleri ve pratiklerini anlamak önemlidir. Bu sebeple görüşülenlere bu alanda nasıl profesyonel olduklarını anlamaya yardımcı olacak sorular sorulduktan sonra, alanın dönüşümünün anlaşılmasına katkı sağlayacak ve daha teorik tartışmalara kapı aralayacak sorular sorulmuştur. Görüşülenlerin hepsinin alanda profesyonelleşmeye dair bir eğilim olduğunu söylemesi son derece dikkat çekicidir. Ancak sivil toplum alanı sadece STK'ların profesyonelleşmesi üzerinden ele alınamayacak kadar geniş bir

¹⁷⁵ G5 ile yapılan görüşme, Görüşme Tarihi: 5 Ekim 2022

¹⁷⁶ G6 ile yapılan görüşme, Görüşme Tarihi: 8 Ekim 2022

kavramdır. Dolayısıyla sivil toplum alanını yekpare bir bütün olarak ele almanın zorluğu sivil toplumun profesyonelleşmesini analiz etmeyi de güçleştirmektedir. Görüşülenlerin arasında alanda en kıdemli olan Görüşülen 9 alanda profesyonelleşmeye dair bir trend olmasına rağmen bunun toplumsal hareketlere sirayet edip etmediğini bilmediğini belirtmektedir.

“Tabii. He şunu bilmiyorum. Yükselen sivil hareketler içerisindeki profesyonelleşme oranı nedir, ne kadar sabit kaldı ya da ne kadar arttı bilmiyorum. Çünkü şu da olabilir. Bir çevre hareketi yükseliyor bütün dünyada, liseli çocukların gençlerin öncülük ettiği ve bugüne kadar olmadığı sayıda insan sokakta. Kadın hareketi orada, şurada, burada, her yerde. Sivil hareketler zaten yükseliyor ve giderek kabarıyor. Bunun içerisindeki profesyonelleşme oranı geçmiştekine oranla aynı kalmış olabilir. Sayısı artabilir. O sayı arttı mı diyorsan evet. Giderek daha fazla sivil toplum kuruluşunda, daha fazla pozisyonda, daha fazla konuda çalışılmaya başlandı. Sadece mülteci alanına baksan... Devletler bir problem yaratıyorlar. O yaratılan problemi çözmek için de kaynak ayırıyorlar, o kaynağı da sivil topluma “outsource” ediyorlar. Bu ne demek? Sivil toplum büyüdü demek. Sosyal hizmet olarak yapacağı şeyi “outsource” ettiğinde bir sivil toplum örgütüyle. Mülteci meselesi ile ilgili çalışan onlarca sivil toplum kuruluşu ortaya çıktığında ne oldu orada? Büyük bir istihdam alanı yarattı, o da sivil toplumun profesyonelleşmesini arttırdı.”¹⁷⁷

Görüşülen 9’un sivil toplum alanının bütününde profesyonelleşmenin nasıl gerçekleştiğini bilmediğini belirtmiş olsa da STK’ların toplumsal sorunlara çözüm üretmek noktasında yükselen önemine, bu alanda istihdam edilen insan sayısının artmasına ve bunun da alanın profesyonelleşmesine katkı sağladığını belirtmiş olması önemlidir. Sivil toplum alanının profesyonelleşip profesyonelleşmediğinin analizi noktasındaki bir başka zorluk ise STK’ların türleri özelinde

¹⁷⁷ G9 ile yapılan görüşme, Görüşme tarihi: 12 Ekim 2022

profesyonelleşme sürecinin yaşanışındaki farklılıktır. Bu alan içinde dernek, vakıf vb. farklı yapıdaki kurumlar yer almakta ve bu kurumların de kendi içlerinde yaklaşımları farklılaşabilmektedir. Ayrıca kurumların yerel, ulusal ya da uluslararası ölçekte faaliyet göstermesi de söz konusudur. Bu durumun STK'ların profesyonelleşmesine ilişkin ortak ve net ifadeler kullanmayı zorlaştırdığı görülmektedir.

“Tabii, sivil toplum kuruluşları çok benzeşik örgütler de değil. O yüzden biraz aslında burada bir kavram karmaşası ya da tanımlama zorluğu çekiyoruz. Yani bir özel sektör kuruluşu, eğer sosyal bir girişim değilse, tek bir amacı vardır o da kar. Bu bakımdan bu onların hepsini aynı potanın altında eritip karı nasıl elde etmeye çalıştıklarına dair bir çalışma yapabiliriz. Ama şimdi sivil toplum kuruluşları gerçekten çok farklı kurumlar. Ne kadar insana dair topluma dair psikolojik sorun varsa o kadar sivil toplum kuruluşu var dünyada çeşit olarak. Belki en temelde sivil toplum kuruluşlarını vakıf ve dernek diye ayırıyoruz ama bu böyle bitmiyor tabii. Vakıfların ve derneklerin de çeşitleri var, çalışmak istedikleri alanlar ve bunu nasıl yapmak istediklerine dair ayrılıyorlar. O bakımdan açık olmak biraz zor oluyor benim için.”¹⁷⁸

Görüşülenlerin bir kısmı alanın profesyonelleşmesine yönelik açıklama getirmekteki zorluklardan bahsetmiş olsa da hepsinin alanın profesyonelleşmesine yönelik bir eğilim olduğundan bahsetmesi son derece önemlidir. Görüşülenlerin de profesyonelleşmeye ilişkin görüşlerinden anlaşılacağı üzere alanın profesyonelleşmesi birbiriyle kesişen pek çok neden ve sonucun etkisiyle gerçekleşmektedir. Görüşülenler de alanın profesyonelleşmesine ilişkin birbiriyle bağlantılı farklı noktalara değindikleri görülmektedir. Bu bölümde öncelikle görüşülenlerin alanın profesyonelleşmesine ilişkin yaşanan sürece dair anlatılarına yer verilmiştir. Akabinde ise görüşülenlerin profesyonelleşmenin alana getirdiği avantajlı ve dezavantajlı yanlara ilişkin görüşleri ele alınmıştır. Son olarak alandaki

¹⁷⁸ G5 ile yapılan görüşme, Görüşme tarihi: 5 Ekim 2022

profesyonelleşmenin gönüllülük ve aktivizm ile nasıl bir ilişki halinde olduğu üzerinde durulmuştur.

5.2.1. Alanın Profesyonelleşmesine Etki Eden Faktörler

Görüşülenlerin genelinin alanın profesyonelleşmesini sivil toplumun üçüncü bir sektör olarak büyümesiyle ve çeşitli alanlarda uzmanlaşmaya duyulan ihtiyacın artmasıyla ilişkilendirdiği görülmektedir. Gerek kurumun kaynaklarını arttırmak için donör kuruluşların sağladığı fonlara erişmek, gerekse projelerin başarılı ve şeffaf bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak ve bunu donör kuruluşlara sunmak gerekliliği STK'lar üzerindeki iş yükünü arttırmıştır. Bu da proje yazmak, yönetmek, raporlamak, arşivlemek gibi teknik bilgilere sahip ve tam zamanlı çalışan profesyonellere olan ihtiyacı arttırmaktadır. Alanın profesyonelleşmesine yönelik bir eğilim olup olmadığı sorulduğunda buna diğer görüşülenler gibi olumlu bir yanıt veren Görüşülen 5, bunu fon kaynaklarına erişimin STK'ları profesyonelleşmek zorunda bırakmasıyla açıklamaktadır.

“Bence bir trend. Özellikle Türkiye’de bir trend. Çünkü yeni bir fenomen çok insan için. Bizim için de öyle. Ama biraz da mecburi bir trend. Çünkü profesyonelleşme demek süreçleri belli bir raya oturtmak ve standardize etmek demek aynı zamanda. İnsanların çalışma şeklini kullanılan fonların nerede ne zaman ne şekilde kullanılacağını her şeyi baştan sona standardize etmek demek. Ama atıyorum bu yerel kuruluşlarda daha az olabilir. Yine de en küçük kuruluşa bile gittiğimde hissettiğim bir şey bunun çabası. Neden bu böyle? Çünkü zorunlu. Neden zorunlu? Eğer fon almaya devam edebilmek istiyorsan bu, tırnak içerisinde ecnebilerin parasını almak istiyorlarsa o fonların başvurularında sunmaları gereken belli süreçler ve araçlar bütünü oluyor. Yani profesyonelleştiklerinin sinyalini vermek zorunluluğu da oluyor. Tabii ki de profesyonelleşme kuruma katkı sağlıyor ama özellikle yerel kuruluşların süreçlerini zorlaştırıyor. İş yüklerini arttırıyor. İnsanların daha çabuk isyan etmelerine sebep oluyor. Çünkü aldıkları gelir bu süreçleri

kaldırmayacak ölçüde olabiliyor, gelirleri daha düşük olabiliyor. Ama aynı zamanda dediğim gibi kurumun dışarıdan iyi gözükmelerini, prestijinin artmasını ve fonlarının daha çok alınmasını sağlıyor. Yani zorunlu bir profesyonelleşme var.¹⁷⁹

Alanda kıdemli olan görüşülenler Türkiye’de sivil toplum alanının profesyonelleşmesinde 2000’lerin başında AB’ye üyeliğe ilişkin ve 2010’lu yıllarda geçici koruma statüsü altındaki Suriyeliler için yapılacak projelere ilişkin gelen fonların etkili olduğunu belirtmektedir. Özellikle 2010’lu yıllarda geçici koruma statüsü altındaki Suriyeliler için aktarılan fonlar uluslararası kuruluşların da Türkiye’de aktif olmalarına neden olmuştur. Görüşülen 6 uluslararası STK’ların Türkiye’de faaliyet göstermesinin yerel derneklerin profesyonelleşmesine önemli bir katkı sağladığını belirtmektedir. Çalışmakta olduğu uluslararası STK’nın yerel bir STK ile kurduğu partnerlik ilişkisinin onların organizasyonel kapasitesini arttırmadaki önemine vurgu yapmaktadır.

“Yani bizim aslında X olarak parayı devrettiğimiz kurum ve kuruluşlar var. Bize bağlı olmayan bizden sadece teknik ve maddi destek alan ve devamında projeyi tek başlarına yürüten kuruluşlar bunlar. Y bunlardan biriydi. Y bizim partnerimiz oluyor, biz X’in partneri oluyoruz. Bir alan el veren el ilişkisinin ötesinde bir partner olma. Tamamen denk yürütülmesi hali. Jargonu bu şekilde kuruyoruz ki eşitlik hissi versin aslında. International olan her zaman veren el olarak her zaman daha üst olan partner konumunda. Ama tabii ki kayıtlarda eşit bir iş yürütme partneri olarak görünüyoruz. Bizden parayı alıyor projeyi uyguluyor biz onlara maddi desteği, ardından da teknik desteği sağlıyoruz. Bunu onlarla da paylaşıyoruz. Onların da kapasitesini geliştirmeye çalışıyoruz. Kapasite geliştirme bunun çok önemli bir ayağı.”¹⁸⁰

¹⁷⁹ G6 ile yapılan görüşme, Görüşme Tarihi: 8 Ekim 2022

¹⁸⁰ G5 ile yapılan görüşme, Görüşme tarihi: 5 Ekim 2022

Görüşülen 6'nın da bahsettiği gibi fon veren kuruluşların yerel STK'larla kurduğu iş birliğinde bir partnerlik ilişkisi söz konusudur. Bu ilişkide yerel STK'lar projelerini gerçekleştirirken fon aldıkları kuruluşların hem denetimine hem de yönlendirmelerine tabidir. Literatürde de değinildiği gibi bu partnerlik ilişkisi içerisinde yerel STK'lar donör kuruluşların ya da partneri oldukları uluslararası STK'ların iş süreçlerine uymak durumundadırlar. Bu da profesyonelleşme sürecinde yabancı fon kaynaklarına ulaşılmasında ve bu fonların kullanılmasında ilişkide olunan uluslararası kuruluşları önemli aktörler haline getirmektedir. Bu sebeple Türkiye'de sivil toplumun profesyonelleşmesi sürecinde 2000'li ve 2010'lu yılların başında STK'ların eriştikleri fonların artış göstermesi ile uluslararası kuruluşların artan etkisi son derece önemli faktörler olmuştur.

5.2.2. Profesyonelleşmenin Avantajları

Görüşülenlerin geneli için profesyonelleşmenin iş süreçlerini standardize etmesi ve faaliyetleri ölçülebilir kılması önemlidir. Profesyonelleşme getirdiği bu pratikler ile hem sivil toplum alanındaki faaliyetlerin etkisini arttırmaktadır hem de STK'ları daha "hesap verebilir" hale getirmektedir. Görüşülen 3 raporlamanın ve arşivlemenin profesyonelleşme ile birlikte artmış olmasını bir yandan "angarya işlerin artması" olarak yorumlarken öte yandan bunun alandaki hafızanın artmasını sağlaması açısından da oldukça önemli olduğunu da düşünmektedir.

"Eleştirdiğim şeyi bir yandan destekliyorum temelde. Türkiye'de raporlama sistemi gelişmemiştii 90'lı yılların sonuna kadar. Profesyonelleşme ile beraber raporlama ve arşivlemeyle birlikte hafızamız da arttı. Bu da ister istemez yeni alanlara kendimizi entegre edebildiğimizi gösterdi. Daha önce hiç bu kadar bir arşive sahip değildik. Bu teknoloji ile de ilgili bir şey tabii. Bu angaryanın aynı zamanda yeni projelerin de önünü açtığını düşünüyorum ben. O yüzden Türkiye'deki profesyonelleşmenin geç de olsa pozitif bir yeri olduğunu düşünüyorum."¹⁸¹

¹⁸¹ G3 ile yapılan görüşme, Görüşme Tarihi: 28 Eylül 2022

Alanın profesyonelleşmesinin getirdiği bir diğer avantaj ise çalışanların haklarını aramalarına ilişkin farkındalığının artması ve bu doğrultuda profesyonellerin sahip olduğu haklarda artış yaşanmasıdır. Görüşülen 2'nin aktardığı gibi söz konusu profesyonelleşme ile süreçlere ilişkin standartların belirlenmesi alanda çalışan haklarına ilişkin prosedürlerin geliştirilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu prosedürlerin oluşması ise çalışanların daha önceden profesyonel boyutta gerçekleştirdikleri ama “gönüllülük temelinde yaptıkları işleri” artık haklarını koruyarak yapmalarına olanak vermesi açısından önemlidir. Bu yine alanın tümü için yaygın bir kanaatin varlığını ifade etmese de buna yönelik bir gelişimin söz konusu olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

“Böyle bir gereklilik var. Çok gönüllülük usulü ilerleyen bir alan çünkü, ama belli bir noktada tabii profesyonelliğe ihtiyaç var. Tabii ki pek çok kurum daha profesyonel bir şekilde çalışmaya çalışıyor. İnsanlar da haklarını aramak noktasında daha profesyonel davranıyorlar. Kurumdan kuruma değişiyor tabii ki. Eskiden onu vermesen de olur deniyordu. Hak temelli bir çalışma yürütüyorsanız sizin de haklarınızın karşılanması gerekiyor. Bunun olması için de prosedürler olması lazım. Prosedürler dolayısıyla abartılmadığı sürece faydalıdır. Prosedürleri uygulayanların kötüye kullanılmadığı sürece... Belli bir sisteme, bir düstura sahip olduğu sürece, insanların haklarının karşılığını vermek düsturuyla ortaya çıkıldığı sürece olması gereken bir şey. Türkiye toplumunda bu profesyonelleşme ile geldi. Çünkü çok gönüllülük ile başlamış bir alandan bahsediyoruz.”¹⁸²

5.2.3. Profesyonelleşmenin Dezavantajları

Görüşülenlere göre profesyonelleşmenin sivil toplum alanına getirdiği avantajlar kadar dezavantajlar da söz konusudur. Profesyonelleşmenin sivil topluma ve STK'lara olumsuz etkilerinden bir tanesi fonlara bağımlılığı arttırmasıdır. Aslında

¹⁸² G2 ile yapılan görüşme, Görüşme Tarihi: 26 Eylül 2022

bu profesyonelleşmeden ziyade profesyonelleşmeye yönelik zorunluluğun etkisi olarak ifade edilebilir. Görüşülenler profesyonelleşme eğiliminin STK'ların sürdürülebilirliklerini sağlamak için fon elde etmeye yönelik kaygısının artmasına ve bunun da STK'ların varlık sebepleriyle çelişkili sonuçlar ürettiğine dikkat çekmektedir.

“Böyle bir trend var bence. Bunun iyi ve kötü yanları var. Kötü yanları az önce bahsettiğim şeyler. Bazı kısıtlamalar, hani ne bilim şey de var, sivil toplumda ne yaptığını önemsemeyen, o projeler ile sadece sürdürülebilirliğini sağlamaya çalışan. Baktığında bu da bir profit elde etmek oluyor. Profit etmeye çalışan kurumlar da var. Dolayısıyla bunun böyle bir kötü yanı var. Hedefinden şaşmak mı diyeyim buna. Asıl hizmet etmesi gereken şeyden çıkıp hizmet edememek yani bir yanda. Bir yandan hani bu durum öz kaynak geliştirmeyen, kamu kurumu desteği alamayan kurumlar için fonlara bağımlılık durumu yaratıyor. Bu fonlara bağımlılık da bence olumsuz bir etkisi.”¹⁸³

Fonlara olan bu bağımlılık yine aynı görüşülene göre sivil toplum alanında “projecilik” olarak ifade edilen anlayışın yaygınlık kazanmasına etki etmektedir. Projecilik anlayışı ile kurumlar sadece söz konusu kaynağa erişebilmek için projeler hazırlamakta ve yürütmektedir. Görüşülene göre söz konusu yaklaşım sivil toplum alanında “nitelikli” işler yapılmasına engel olmaktadır¹⁸⁴. Söz konusu fonlara bağımlılık ve bunun yol açtığı “projecilik” anlayışı ise fon elde etmek için kurumların misyonlarından uzak olan projeler yazmasına ve yönetmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda bu tutum daha fazla proje yazacak uzmana sahip olan kurumları imkanları daha kısıtlı olan kurumlara göre daha avantajlı hale getirmektedir.

¹⁸³ G1 ile yapılan görüşme, Görüşme tarihi: 22 Eylül 2022

¹⁸⁴ G1 ile yapılan görüşme, Görüşme tarihi: 22 Eylül 2022

“Bir diğerk taraftan bir belediye gidip bir dernek açıyor. Örneğın mülteciler alanında çalışıyor. Derneğin yönetim kurulu başkanı, belediyenin başkanı. Belediyenin imkanlarına sahip bir dernek. 10 kişi var proje yazan sadece proje yazmak. Koca bir bina, 40 kişi çalışıyor ve 10 kişisi proje yazmakla ilgili. Oturuyor 10 kişi proje yazıyorsa eğer, siz o başvurduğunuz projenin en az 2’sini alırsınız zaten. Aktivist tarafımla proje yazmamı geçtim, 10 kişi oturmuş proje yazıyor. Alırsınız zaten, ben nasıl alayım diğerk projeyi? Ben hak temelli bir kuruluştta çalışıyorum 8 kişiyiz, idari işler yapıyoruz, bir yandan projeler yürütüyoruz, bir yandan da proje geliştirmeye çalışıyoruz. Bizim çalışma alanımızla ilgili bir ilan çıktığında oraya proje hazırlıyoruz. Ona rağmen yapıyoruz. Bizde de olsa 10 kişi proje hazırlayan...”¹⁸⁵

Görüşülenlere göre profesyonelleşmenin getirdiği dezavantajlardan bir diğerk de STK’larda hiyerarşik yapılanmanın artmasıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi alanın profesyonelleşmesi raporlama süreçlerini hesap verebilirlik adına arttırmıştır. Fakat bu aynı zamanda özel sektörden gelen belli yönetim pratiklerinin alanda daha fazla yaygınlık kazanmasına neden olmaktadır. Bilhassa alanda kıdemli olan ve alandaki çalışmalarını daha aktivizm temelinde anlatan görüşülenlerin profesyonelleşme ile gelen hiyerarşik yapılanmayı negatif bir unsur olarak değerlendirdikleri görülmektedir.

“Profesyonel olmanın tabii bazı negatif yönleri de var. Belli bir emir komuta zincirine ve hiyerarşiye tabi olmak. Bu raporlama süreçlerinin asıl amaçlarından sizi uzaklaştırma durumu da var ama en temel unsuru temel ihtiyaçlarınızı karşılamak. Onu sağlayamazsanız hayatta pek fazla bir değişim sağlayamıyorsunuz. Profesyonel olmaya beni iten şey temelde buydu. Bu alanda kalmak istiyorum, hayatımı devam ettirmek istiyorum. Bu yüzden profesyonel olmam lazımdı.”¹⁸⁶

¹⁸⁵ G2 ile yapılan görüşme, Görüşme tarihi: 26 Eylül 2022

¹⁸⁶ G3 ile yapılan görüşme, Görüşme tarihi: 28 Eylül 2022

5.2.4. Alanın Profesyonelleşmesinin Gönüllülük ve Aktivizme Etkisi

Daha önce de ele alındığı gibi STK'lar gönüllü olarak faaliyet gösterilen ve kişilerin toplumsal süreçlere aktif olarak katılım gösterebilecekleri bir yer olarak tarif edilmektedir. Dolayısıyla gönüllü olarak STK'larda faaliyet göstermek sivil toplum alanında siyasi, sosyal vb. toplumsal süreçlere aktif katılımı ifade etmektedir. Ancak profesyonelleşme alanın pek çok dinamiğini de değiştirmektedir. Değişime uğrayan unsurlardan bir tanesi de alanda faaliyet gösteren aktörlerin kim olduğuna ilişkindir. Alanda profesyonelleşmeye yönelik bir eğilim olması ve alanda faaliyet gösteren profesyonellere olan ihtiyacın artması, alandaki aktörlerin yerine kimlerin geldiğini ve bunun mevcut profesyonelleri nasıl dönüştürdüğünü anlamayı da önemli hale getirmektedir. Bu noktada tespitler yapabilmek için görüşülenlere bu alanda gönüllü ve profesyonel olmanın ne demek olduğuna ve alandaki bu iki varoluş biçimi arasında nasıl bir ilişki olduğuna yönelik sorular sorulmuştur. Görüşülenlerin hepsi gönüllülük ve profesyonellik arasındaki ayrımı, yapılan faaliyet için harcanan zaman ve emek miktarı ile bu verilen zaman ve emeğin karşılığında bir ücret alınıp alınmaması üzerinden yapmaktadır.

Görüşülenlere söz konusu işlerin gönüllüler ile yapılıp yapılamayacağı sorulduğunda ise alandaki uzmanlaşmanın ve bunun getirdiği iş yükünün profesyonellere olan ihtiyacı arttırdığını ve bu işlerin profesyoneller olmadan yapılamayacağını belirtildiği görülmektedir. Ancak yine de gönüllülük alanda profesyonel olmak noktasında gerekli bilgiyi ve tecrübeyi edinebilmek için önemlidir. Dolayısıyla gönüllülüğün maddi karşılığı olmasa bile yine de alandaki aktöre kazandırdığı diğer sermaye türleri sebebiyle alana profesyonel olarak girişte etkili olmaktadır.

“Para karşılığı olmayan iş gönüllülüktür. Benim baktığım yerden ise gönüllülükte harcanan zamanın maddi karşılığı da vardır aslında. Para almıyorsunuz ama kendinize yatırım yapıyorsunuz. Bir şekilde kendinizi geliştiriyorsunuz ve kişisel gelişiminiz daha sonra size profesyonel hayatınızda büyük bir çaba olarak büyük bir fayda olarak geri dönüyor. Ben

gönüllülükte aldığım her şeyi hayatımın bu zamanına getirdiğim için gönüllülükte ben bana ödenmiş bir para olduğunu düşünüyorum. Toplumun bana verdiği kurumların bana verdiği bir ücret var aslında orada. Ben orada bilmeden bir staj yapmışım ve ben bu stajın karşılığını almış oldum. Tabii ki bana ücret vermediler. Ama ben ikisinde de bana para verilmiş olduğunu düşünüyorum. Gönüllülük para karşılığı yapılmayan iştir diye söylenir. Bu çok havada kalan bir cümle. Gönüllü bunların karşılığının hepsini sosyal yaşantısında da karşılığını alıyor. Biz aslında gönüllü çalışmalarında bunu da aktarmamız gerekiyor gönüllülere. Sizin buradan alacağınız her şeyin size katkısı çok olacak denmesi gerekiyor.”¹⁸⁷

Ancak her ne kadar gönüllülük alanda faaliyet göstermek için kültürel ve sosyal sermaye kazandırıyor olsa da bir gönüllünün yapılan işi bir profesyonelden daha nitelikli bir şekilde yapmasının da güç olduğu anlaşılmaktadır. İlk bakışta, örneğin, bir projeyi yönetmenin sivil toplum alanına has bir şey olmadığı göz önüne alındığında, özel sektörde çalışmanın kişiye kazandırdığı beceriler de gönüllü olarak bu işin yapılmasında asgari becerilere sahip olunmasının önünü açabileceği düşünülebilir. Nitekim görüşülenlere göre alanda faaliyet göstermek için gerekli işleri gönüllüler de yapabilir. Dolayısıyla gönüllülere yönelik olarak salt bir beceri yoksunluğu söz konusu değildir. Fakat söz konusu “sorun” gönüllünün alanda aktif olmak için gerekli zamanı profesyonel ile aynı miktarda yaratamayacak olmasıdır. Gönüllü, profesyonel olarak çalışan biri kadar bu alanda faaliyet göstermemesi sebebiyle, alanda bilgi ve tecrübe edinmek noktasında profesyonel kadar avantajlı değildir. Bu durum bu alanda profesyonel olarak çalışan kişinin uzmanlaşabilmesinin ve alandaki konumunu perçinleyebilmesinin önünü açmaktadır.

“Bence gönüllü olarak bu niteliklere sahip olmak, bunu hayatının odak noktasına koymadığı için gönüllü olarak yaptığında bu niteliklere sivil

¹⁸⁷ G3 ile yapılan görüşme, Görüşme tarihi: 28 Eylül 2022

toplumda profesyonel olarak çalıştığım bir seviyedeki nitelik seviyesine ulaşmak çok mümkün olmayabilir benim bakış açımdan. Bu dediğim şeyleri tabii ki gönüllü olarak yapabilirsin. Fakat bu kadar zaman yatırımı yapamazsın tabii ki. Türkiye’de bizim içinde bulunduğumuz istihdam koşulları, iş hayatı, mesai saatlerimiz, kazandığımız ücret, saat başına düşen ücret, bunlar da aşağı yukarı belli olduğu için senin özel sektörde bir işte haftada bir 45 saat çalışıp bu 45 saatin üzerine bu kadar işin çekirdeğinde bulunarak içerisinde olman mümkün değil. Bu 45 saatten ne kadar zamanım arta kalacak? Kalan zamanının da ne kadarında sen bu işlerde aktif bir rol üstlenebileceksin? Bu yüzden bu kadar zamanı “invest etmek” bu kadar efor vermek bence mümkün değil.”¹⁸⁸

Öte yandan profesyonelin alanda var olmak adına gönüllüye göre daha avantajlı olan konumunun aynı zamanda bir dezavantajı da beraberinde getirdiği görülmektedir. Görüşülenlerin bir kısmı (daha önce gönüllülük yapmış olanlar ve özellikle daha aktivist bir yerden pozisyon alanlar) profesyonel olmanın alandaki konumları ve eylemlensellikleri açısından bir kısıtlılığı da beraberinde getirdiğini belirtmektedir. Profesyonel olarak ve dolayısıyla ücretli olarak çalışmanın çalışılan kuruma bağlı olmak zorunluluğunu beraberinde getirmesi, profesyonel aktörün eylemlerine istediği gibi yön verememesine neden olabilmektedir. Profesyonel çalıştığı kurumu, kurumun sürdürülebilirliğini, kurumun fon aldığı kurumları ve birlikte çalıştığı aktörleri düşünerek stratejik davranmak zorunda olan kişidir. Dolayısıyla gönüllülükte sahip olunan özgürlük profesyonellikte yerini bağımlı bir ilişkiye bırakabilmektedir. Görüşülen 1’e göre gönüllülük, gönüllü olan kişinin istediği bir alanda ya da konuda faydalı olmaya çalışması eylemi iken, profesyonel olmak daha çok stratejik düşünme zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Türkiye’nin AB’ye üyeliğinin toplum nezdinde yaygınlaşmasını hedefleyen bir kurumda çalışan görüşülen her ne kadar yaptığı işin sonuçları bakımından arkasında

¹⁸⁸ G1 ile yapılan görüşme, Görüşme tarihi: 22 Eylül 2022

dursa da istediklerini gerçekleştirme noktasında fon kaynaklarına bağımlı olmanın yapılabilecekler noktasında bir sınırlılık getirdiğini belirtmiştir.

“Bir projeyi yapmama destek olabilecek bir fon kaynağım olmasa hiçbirini yapamayacağım ya. Yapmak istediklerimin bir kısmını yapabileceğim hibe çağrısının fon kuruluğu bana diyor ki benim vereceğim finansal destek kapsamında şunu şunu yapabilirsin, bunları desteklemem. Hani sen dolayısıyla yapmak istediğin şeyleri buna göre şekillendiriyorsun. Sadece sen de değil kişi olarak ben de değil. Ben gene kendi arzuma en uygun şekilde bunu şekillendirebilirim ama sonuçta bir kurumda çalışıyorum, kurum da bana diyor ki tamam sen bunu yapmak istiyorsun ama bizim de önceliklerimiz bunlar stratejik olarak. Biz hani bu sene şöyle işler yapacağız senin yaptığın işler de bunlarla konuşsun diyor. Genel sekreteri var yönetim kurulu var bilmem nesi var. Hani dolayısıyla ben günün sonunda evet istediğim alanda bir şey yapmış oluyorum ama bir yandan profesyonel bir hizmet sağlamış oluyorum bir kuruma. Böyle bir fark var bence ikisinin arasında.”¹⁸⁹

Öte yandan görüşülenlerin belirttiklerine göre profesyonelleşme ile birlikte gönüllülük sivil toplum alanında ortadan kaybolan ya da azalan bir şey değildir. Aksine gönüllü olabilmek için fırsatlar eskisinden çok daha fazladır. Gerek STK’ların insan kaynağına olan ihtiyaının gerekse bu alanda faaliyet göstermek isteyen kişilerin sayısının artması gönüllülüğe olan ihtiyaı azaltmamış aksine arttırmıştır. Uluslararası bir STK’da faaliyet gösteren bir görüşülen gönüllülük ve profesyonellik arasındaki pozitif ilişkiye vurgu yapmaktadır. Uluslararası STK’larda çalışan görüşülenler gönüllülüğün profesyonelleşme ile ilişkisine de ayrıca değinmişlerdir. Gönüllüler ile STK’lar arasında karşılıklı olarak bir kazancın söz konusu olduğunu vurgulayan Görüşülen 5’in, profesyonelleşmenin artmasının gönüllü emeğinin daha iyi “yönetilmesi”ne olumlu katkı sağlayacağını

¹⁸⁹ G1 ile yapılan görüşme, Görüşme tarihi: 22 Eylül 2022

düşündüğünü belirtmesi önemlidir. Ona göre gönüllüden daha iyi faydalanmak gönüllünün profesyonel olmasına da fayda sağlayacak bir eylemdir¹⁹⁰.

Alanın profesyonelleşmesini olumlu olarak gören görüşülenlerin gönüllülüğün de profesyonel bir şekilde yönetilmesi gerektiğini belirtmesi önemlidir. Bu husus özelinde sahip olunan bu görüşlerin genel olarak daha önce gönüllülük yapmamış ve doğrudan profesyonel olarak alanda çalışmaya başlamış kişilerden gelmesi ise daha dikkat çekicidir. Buna karşılık, bilhassa alanda en kıdemli olan ve kendini daha aktivist bir pozisyondan anlatan görüşülenler profesyonelleşme ile birlikte gönüllülük gibi sivil toplumun değerlerinin dönüşmekte olmasına eleştirel yaklaşmaktadır. Örneğin, Görüşülen 9'un "gönüllü yönetimi" kavramını kullanmaktan kaçındığını belirtmesinin akabinde bu kavramın ne olduğu sorulduğunda bunu alanın "özel sektörleşmesi olarak gördüğünü belirtmektedir. Görüşülen, profesyonelleşme ile birlikte alanda yapılan işlerin daha komplike hale gelmesinin alanın içinde barındırdığı değerleri aşındırdığını belirtmektedir. Gönüllülerin "bedava emek gücü" ve "yönetilmesi gereken unsurlar" olarak görülmesi bu değerlerle çelişmektedir. Yine literatürde görüldüğü üzere sivil toplum alanında çalışmaların sonuç odaklı bir şekilde ölçülmesi gibi özel sektörden alınan başarı ölçüleriyle çalışılan bir yer haline gelmesi son kertede STK'ların hedef kitleleriyle kurması gereken ilişki biçimine de zarar vermektedir.

"Kurumlar giderek büyüdükçe, istihdam alanı arttıkça, özellikle büyüyen kurumlar gittikçe kurumsallaştılar ve özel sektöre daha çok benzemeye başladılar. Niye? Üç kişinin olduğu bir yeri yönetmekle, yüz küsur kişinin olduğu bir yeri yönetmek arasında dağlar kadar fark var. Ne yapacaksınız? Özel sektörün sistemlerini, insan kaynaklarının sistemlerini, bilmem ne platformu vs. alacaksınız. Birincisi bu. Sivil toplum büyüdükçe, istihdam alanı arttıkça, örgütler büyüdükçe belli başlı yöntemleri kullanmak zorunda kaldılar. İkincisi, aslında birçok kavram özel sektörden devralındı sivil

¹⁹⁰ G5 ile yapılan görüşme, Görüşme tarihi: 5 Ekim 2022

toplumda. Etki, daha fazla etki, mevcut kaynağı daha fazla nasıl etkili kullanabiliriz? Ne demek bu? Hedefler, stratejiler, çıktılar izlemeler şunlar bunlar. İyi ya da kötü olduğundan bağımsız söylüyorum. Bütün bu sistemleri kurduğunuzda sizin ilişkilene biçiminiz, yani çalışırken ki ilişkilene biçiminiz, işi yapma biçiminiz hedef kitlenizle iletişim kurma biçiminize kadar etkileyen bir hale gelebiliyor.”¹⁹¹

Gönüllülük/aktivizm ve profesyonellik arasındaki ilişki kadar gönüllülük ve aktivizm arasındaki ilişkinin kendisi de ayrı bir parantez açmayı gerektirmektedir. Literatürde görüldüğü üzere gönüllülük ve aktivizm her zaman birbiriyle örtüşen iki kavram değildir. Nitekim, görüşülenler arasında en kıdemli olan Görüşülen 9 da gönüllülük ve aktivizm arasında önemli bir fark olduğuna dikkat çekmiştir. Bu alanda profesyonel olmadan önce faaliyet göstermesini gönüllülük olarak ifade etmediğinin altını çizmiştir. Ücret almayarak bu alanda yürüttüğü faaliyetleri “kitle demokratik örgütlerinde yer almak” olarak tanımlamış ve yaptığı işi gönüllülük olarak ifade etmekten kaçınmıştır.

“Ben gönüllülük yapmadım hiç. Bugün bildiğimiz anlamda sivil toplumdaki terminolojisiyle kullanılan anlamda bir büyük sivil toplum kuruluşunu bilmem kaç, X’in Y’nin ya da Z’nin falan gönüllüsü olmadım. Hiç öyle bir şeyi de tercih etmem. Mesele para almak ya da almamak meselesi değil, mesele kurumla nasıl ilişkilendiğin. Profesyonel olarak neden yer aldığım demin anlattığım meseleden. Sen muhtemelen şöyle sordun ya insanlara gönüllü olarak neden yaptın, profesyonel olarak neden yaptın? Ben diyorum ki sadece profesyonel olarak yer aldım sivil toplumda, gönüllü olarak yer almadım. Benim bahsettiğim toplumsal hareketler içerisinde yer almayı bugünkü anlamda tanımlanan gönüllülük ile bir tutmuyorum. Çünkü orada kurduğum ilişkiler daha eşit ilişkiler, daha belirleyici ilişkiler. Gönüllüler ile eşit ilişkiler kurulmuyor mu? Kurulabilir ama orada bir kurum var,

¹⁹¹ G9 ile yapılan görüşme, Görüşme tarihi: 12 Ekim 2022

belirlenmiş bir toplumsal fayda var. Sen onun içerisinde sınırları çizilen bir parçası oluyorsun. Ben kendimi de şöyle ayırıyorum. Demokratik kitle örgütleri var, çoğunlukla benim hayatta kendimin dahil olduğu dertlerin bir parçası olduğum şeyler. Örneğin kadın olduğum için maruz kaldığım ayrımcılıklar. Öğrenci olduğum için başıma gelen sıkıntılar. Ne bilim diğer kimliklerimle ilişkili şeyler olabilir. Emek meselesini dert etmem falan... Belki emek meselesinde biraz ayrışıyor olabilir. Ama kendimde bir sivil toplum kuruluşunda kendim için de örgütlendiğim için onu da gönüllülük saymam. Gönüllülük terminolojisiyle kullanmıyorum sivil toplumda kullandığım şeyleri. O yüzden iki soru benim için gönüllülük neden yaptın, profesyonel yaptın neden gibi olmuyor. Çünkü ben gönüllülük yapmadım sivil toplumda. Ben kendim için mücadele ettim. Terminolojim farklı.”

Bu çalışmada sivil toplum alanının profesyonelleşmesinin Türkiye özelinde incelendiği bölümde ele alındığı gibi kendini aktivist olarak ifade eden kişilerin aktivizmi bir STK’da gönüllü olmaktan ayırabildikleri görülmektedir. Gönüllülük toplumsal bir değer yaratmak ve hayırseverlik ile ilişkili olabilmekteyken, aktivizm ise içinde siyasi eleştirel bir tutumu da barındırmaktadır. Bu farklılık aktivizm ile profesyonellik arasındaki ilişkiye de ayrıca bir parantez açmayı gerektirmektedir. Başta alanda daha kıdemliler olmak üzere yaptıkları işi daha aktivist bir yerden tanımlayan görüşülenler profesyonellik ve aktivizm ilişkisini de değerlendirmiştir. Profesyonel olmanın yapılan işin aktivist kimliğine doğrudan zarar vermemekle birlikte olumlu ve olumsuz etkilere sahip olduğu görülmektedir. Yine Görüşülen 9’a göre profesyonelliğin aktivizmi aşındıran bir yanı söz konusudur. Ancak bununla birlikte profesyonel olmak bu alanda “özne olmayı” bütünüyle ortadan kaldıran bir unsur da değildir.

“Profesyonelleşme aktivizmi aşındırıyor çünkü kendi aktivizminin sınırlarını kendin çiziyorsun ve iş ilişkisi kurmadığın sürece özgürsün. Kalmakta, gitmekte, işin içeriğini belirlemekte, sınırlarını belirlemede özgürsün. Profesyonelleştiğin andan itibaren seni bağlayan pek çok unsur giriyor

devreye. Sadece seni bağlayan değil, yaptığın işi bağlayan, içeriğini bağlayan. Ama geliştirici tarafı da bu başta bahsettiğim yere bağlayabilirim. Birincisi, seni sıkıntıya sokan şeyler etkileşim halinde olduğun şeyler. Sınırları sadece onlar çizmiyorlar. Sivil toplumun böyle bir dinamizmi var. Sen de o sınırları yıkmaya, tartıştırmaya zedeleme, itme... Tüm özneliğini yok etmiyor sivil toplum örgütleri senin, ele geçirmiyor. Hatta sana başka kanallar da açabiliyor. Mesela hedef kitleye gitmekle ilgili. Hiçbir sivil toplum örgütünde çalışmasan işte Sivas ilinin bilmem ne köyündeki gençlerle asla bir atölye yapamayacaksın, onları asla tanıyamayacaksın. Çünkü onların seninle buluşabileceği kanallar mekânda olmayacaktı. Ama tam da dediğim gibi bir sivil toplum kuruluşunda, onların da güvenebileceği bir platformda çalıştığın için o köprüyü kullanarak sen de aslında o insanlarla bir etkileşime giriyorsun. Sen kişi olarak, özne olarak kendi dert ettiğin meseleleri de bir yere taşıyor olabiliyorsun. Bir mevzi açmak bir tarafı bu. Bir de dediğim gibi bu kadar edilgen de değilsin profesyonel çalışırken sivil toplumda.”¹⁹²

Alandaki bir diğer kıdemli görüşülen de benzer bir şekilde aktivizm ile profesyonelliğin birlikte var olabilecek iki unsur olduğunu belirtmektedir. Görüşülen 3’e göre profesyonel olmak aktivistin kendini aynı zamanda yaptığı işle finanse etmesidir. Ancak bu şekilde düşünmeyen aktivistlerin olduğunu da belirtmesi önemlidir. Görüşülenden bu konuya yönelik var olan farklı görüşler vurgusunu açması istendiğinde profesyonel olarak aktivizm yapmaya yönelik eleştirilere değinmiştir.

“Çalıştığımız kurumda özgür fikrinizi yaratamayacağınızı, bunun belli bir temeli olacağından, fikrinin arkasında duramayanın da aktivist olamayacağını düşünüyorlar. Şöyle düşün, sizin gençleri savunan bir STK’da çalışmanız için genç olmanıza gerek yok ya. Yani işte 40 45 yaşında biri de çalışır. O kişinin gençlik çalışmaları içinde bulunabilmesi bir şekilde ironik bir durumdur.

¹⁹² G9 ile yapılan görüşme, Görüşme Tarihi: 12 Ekim 2022

Aslında normalde içerisinde bulunabilir bunların ama aldığı maddi karşılık sebebiyle de orada bulunur aynı zamanda. Gençlik çalışmaları içerisinde geçmiş deneyimlere dayanarak kuruludur ve bunun bir karşılığını alıyordur. Gençlik çalışmalarının içerisinde bulunan ve gençlik çalışmaları ile direk muhattap olan gençlerin orada bulunması onların görüşüne göre gençlerin alanını kapatan bir şey.”¹⁹³

Görüşülen 3, çalıştığı alanın öznesi olmayan bir profesyonelin gençlik gibi bir alanda genç olmamasına rağmen maddi bir karşılık alarak yer almasının eleştirilebilen bir durum olduğunu belirtmektedir. Bu görüş mücadele yürütülen bir alanda o alanın “asıl öznelerinin” yer alması gerektiğini ve konunun öznesi olmayan bir profesyonelin varlığının sorunlu bulunabildiğini göstermektedir.

¹⁹³ G3 ile yapılan görüşme, Görüşme Tarihi: 28 Eylül 2022

SONUÇ

Bu tez çalışmasında, sivil toplumun profesyonelleşmesinin sivil toplum alanında yarattığı dönüşüm ve bunun gönüllülük ile aktivizme olan etkileri anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde belirtilmiş olduğu gibi sivil toplum alanı ve dolayısıyla STK'lar yurttaşların gönüllü olarak toplumsal ve siyasal hayata katılım sağlamasını kolaylaştıran demokrasinin önemli araçları olarak görülmüşlerdir. Öte yandan sivil toplum alanı dünyada 1990'lı yıllarda, Türkiye'de ise 2000'li yıllarda kamu ve özel sektörün yanında üçüncü bir sektör olarak gelişim göstermiştir. Alanda faaliyet gösteren STK'ların sayısının artması da bu alana ilişkin araştırmaların artmasına neden olmuştur. 1990'lı yıllarda "iyi şeyler" olarak ele alınan STK'ların özellikle 2000'li yıllarda faaliyet gösterme biçimleriyle eleştirildikleri görülmektedir. Bu dönemde STK'ların birbirleri ile çatışabilen çıkarılara sahip ekonomik, sosyal ve politik unsurlar olarak ele alınma eğiliminin arttığı gözlemlenmiştir. Getirilen eleştiriler ise alanın profesyonelleşmesi ile yakından ilişkilidir. Sivil toplum alanının ve STK'ların öneminin artması bu alanın profesyonelleşmesini ve dolayısıyla bürokratikleşmesini, teknikleşmesini ve uzmanlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Profesyonelleşme ile gelen tüm bu dönüşüm alanda faaliyet gösterme biçimini ve hatta alandaki aktörlerin dönüşmesinde etkili olmuştur. Ayrıca bu durum aktivizm ve gönüllülük gibi kavramların da bu profesyonelleşme ile birlikte nasıl dönüştüğünü de anlamayı önemli bir hale getirmektedir.

Bu çalışmada Bourdieu'nun kavramları ile profesyonelleşmeyi ele almanın sivil toplum alanı ve STK'ların faaliyetlerinin incelenmesi için de verimli olabileceği düşünülmüştür. Nitekim onun teorisi profesyonel alanlar içindeki çatışmaları içinde bulunan tarihselliğe özgü politik ve ekonomik koşullar ile ele alabilme imkanı sunması açısından önemlidir. Sivil toplum alanının genişlemesi ve STK'ların sayısının artması da neoliberalizm ve küreselleşme ile yaşanan dönüşümün tarihselliği içerisinde ele alınmalıdır. Neoliberalizm ve küreselleşmenin getirdiği pratikler ile profesyonelleşen sivil toplum alanını anlamak, bu alanın içinde

çıkarları birbirleri ile çatışan aktörler olarak STK'ları ve profesyonelleri ele almayı gerektirir. Daha önce bu çalışmada ifade edildiği gibi alan içinde alana hakim olanlar ile alana hakim olmak isteyen kişiler arasında mücadele yaşanır. Alana kimin hakim olacağına ise aktörlerin alanlarda belirlenmiş olan sermayelere sahip olup olmaması belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla Bourdieu'nun da işaret ettiği gibi bir alanı anlamak için alanın içinde yer alan aktörlerin kendisini anlamak gerekir. Bu çalışmada da sivil toplum alanının profesyonelleşmesinin alana olan etkilerini anlamak için profesyonel olarak çalışan STK çalışanları ile görüşmeler yapılmıştır. Profesyonel olarak çalışan aktörlerin eğitim ve iş hayatlarına ilişkin arka planları, bu alanda profesyonel olarak çalışmaya yönelik motivasyonları ve yeterlilikleri incelenmiştir. Alanın aktörlerine yönelik elde edilen bu bilgilerin ve dolayısıyla aktörlerin habituslarını anlamanın alanı tanımak için önemli olduğu düşünülmüştür.

İlk olarak görüşülenlerin alanda çalışmalarına ilişkin temel motivasyonları üzerinde durulmuştur. Bourdieu'nun "illusio" kavramıyla işaret ettiği gibi aktörlerin hiçbir zaman çıkardan bağımsız bir eylemi söz konusu olamaz. "Illusio", aktörün alanda oynanan oyuna yoğunlaşması ve söz konusu oyunun çabalamaya değdiğini varsayması olarak açıklanabilir. Dolayısıyla sivil toplum alanındaki aktörlerin bu alanda gönüllü ve profesyonel olarak faaliyette bulunmasının altında yatan motivasyon kaynakları alanı tanımak için önemli doneler sunabilecek niteliktedir. Bu çalışmada da diğer çalışmalardaki sonuçlara benzer bir şekilde sivil toplum alanında çalışmanın toplumsal değer üretmek ve anlamlı bir işe sahip olmakla açıklandığı görülmektedir. Bu da görüşülenler için bu alanda yapılan işleri ve burada var olmayı anlamlı bir çaba olarak görmelerine katkı sağlamaktadır. Öte yandan görüşülenlerin anlatıları sahip oldukları eğitim arka planlarının ve ilgi alanlarının sivil toplum alanındaki faaliyetlerle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Ayrıca görüşülenlerin eğitim ve ilgi alanlarının genellikle sosyal bilimlere ilişkin konuları içerdiği görülmüştür. Yaptığı işi daha aktivist bir yerden anlatan görüşülenler toplumsal cinsiyet gibi ilgilendiği ve mücadelesini yürüttüğü konularla ilgili faaliyet gösterebilmek için bu alanda faaliyet göstermektedir. Sivil toplum alanında çalışmak ve proje yönetmek de AB ile BM gibi uluslararası

örgütlerde çalışmak için bir basamak olarak görülebilmektedir. Bunun da sivil toplum alanında çalışma motivasyonları üzerinde etkili olduğu saptanmıştır. Görüşülenlerin alanda profesyonel olarak çalışma motivasyonları ile maddi beklentileri arasındaki ilişkisi de göz önüne alınmıştır. Literatürde de belirtildiği gibi 2000’li yıllarda özellikle AB’den olmak üzere Türkiye’ye aktarılan uluslararası fonların etkisiyle sivil toplum dövizle de maaş verilen bir alana dönüştüğü için bu alanda profesyonel olarak çalışmak ilgi çekici bir hale gelmiştir. Ancak yapılan görüşmelerde bunun sadece uluslararası STK’larda çalışan görüşülenlerle kısıtlı olduğu görülmektedir. Diğer görüşülenler ise genel olarak sahip olunan hakların yetersizliğine vurgu yapmışlardır. Hatta sivil toplumda çalışmak maddi olarak tatmin etmemesine rağmen bu işi yapmayı tercih etmek olarak yorumlanabilmektedir.

Alanın dönüşümünü anlamak noktasında bir diğer önemli nokta da aktörlerin alanda sahip olması gereken sermayelerin ne olduğudur. Daha önce dile getirildiği gibi Bourdieu sermayeyi sadece ekonomik olan ile sınırlamayıp kültürel, sosyal ve simgesel sermayelerin varlığına vurgu yapar. Aktörlerin kültürel ve sosyal birikimleri bir alanda var oluş mücadelesi gösterebilmek için önemlidir. Bu gerekli sermayelerin ne olduğunun tespiti alanı tanımak için önemlidir. Görüşülenlere göre alanda profesyonel olarak çalışabilmek için sahip olunması gereken en önemli unsurlar tecrübe, network ve iyi derece İngilizce dil bilgisine sahip olmaktır. Bu alanda profesyonel olarak çalışabilmek için gerekli okulların ve sertifika programlarının var olup olmadığı da alanın profesyonelleşmesini anlamak açısından önemlidir. Ancak alanda profesyonel olarak faaliyet gösterebilmek için herhangi bir alandan mezun olunması şartı aranmamaktadır. Ancak bir zorunluluk olmasa da bu alanda profesyonel olarak çalışacak kişilerin sosyal bilimlerin ilgili alanlarından mezun olmuş olmasının tercih edilebildiği de görülmektedir. Bunda yukarıda dile getirildiği gibi sosyal bilim alanlarında okuyan kişilerin sosyal konulara daha ilgili olmasının ve ilgilendikleri konularda alanda gönüllü olarak faaliyet göstermiş olmalarının etkisi söz konusu olabilir. Ancak alanda profesyonelleşmekte alınan eğitim belirleyici bir kriter olarak görülmesi de alana

ilişkin bilgi üreten okulların ve programların sayılarının artmış olması önemlidir. Zira, daha önce de dile getirildiği gibi “profesyoneller” eğitim programları ve davranış kuralları belirleyerek bir işin “profesyonel” olarak tanımlanmasında belirleyici olan kişilerdir. Söz konusu okullar ile programların varlığı ve geçerliliği bu alanda profesyonel olan ile profesyonel olmayan arasındaki ayrımı belirleyici kılabilen unsurlardan biri olması açısından önemlidir. Söz konusu eğitim ve sertifika programlarındaki artış alanın profesyonelleşmesi ile ilgili olarak önemli doneler vermektedir.

Tüm bu eğitimleri almış olmanın ötesinde aktörlerin profesyonelleşmesinde en etkili faktörün tecrübe sahibi olmak olduğu görülmektedir. Tecrübe edinmek ise gönüllü ya da profesyonel olarak alanda daha fazla faaliyet göstermek ile mümkündür. Sosyal sermaye açısından ise alanda network sahibi olmanın gerekliliğinin ön plana çıktığı görülmektedir. Alanda faaliyet göstererek ilişkiler kurmak ve ağın bir parçası olmak alanda profesyonelleşmek noktasında en önemli gerekliliklerden biridir. Bunun ise sivil toplum alanında daha çok deneyime sahip olmak ve daha çok ilişki kurmak ile mümkün olabildiği görülmektedir. Aktörün profesyonelleşebilmek için gönüllülük yapmasının alanda tecrübe ve network elde etmesinde önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Gönüllülük her ne kadar ücret almadan çalışmak olarak tanımlanıyor olsa da aktörlerin alanda gönüllü faaliyet gösterdiği dönemde kendine ekonomik olmasa da kültürel ve sosyal sermayelerini geliştirdikleri söylenebilir. Bunun ise aktörlerin profesyonel sermayelerini arttırmalarında ve bunu ekonomik sermayeye dönüştürmekte etkisi söz konusudur. Öyle ki gönüllülük yapmanın kendisi gelecekte profesyonel olabilmek için stratejik bir adım olarak da yorumlanabilmektedir. Bourdieu'nun öne sürdüğü “illusio” kavramıyla ele alındığı gibi alanlardaki aktörlerin eylemlerinin çıkarılsız olduğuna ilişkin bir inanç geliştirmelerisöz konusudur. Dolayısıyla “toplumsal değer üretmek” ve “anamlı bir iş yapmak” için yapılan eylemin bir başka açıdan alanda tanımlanan “profesyonel” sermayenin kazanılması için geliştirilen taktikler bütünü olarak da yorumlanabilir.

Her ne kadar tecrübe ve network sahibi olmanın önemi her görüşülen tarafından vurgulanmış olsa da uluslararası STK'larda çalışan görüşülenlerin anlatıları teknik bilgiye sahip olmanın önemine daha çok vurgu yapar niteliktedir. Uluslararası STK'lar yerel STK'lara göre daha "profesyonel" ve şirket gibi yönetilen büyük organizasyonlar olduğu için bu kurumlarda ihtiyaç duyulan profesyonellerin sahip olması gereken yeterliliklerin de doğru orantılı olarak fazla olması anlaşılabilir. Üstelik uluslararası STK'larda çalışan görüşülenlerin kurum içinde verilen eğitimler ile farklı kurumların profesyonel sivil toplum çalışanları için tasarlanmış oldukları sertifika ve yüksek lisans programlarının önemine daha fazla değinmiş olması da önemlidir. Bu sebeple bu kuruluşlarda profesyonel olarak çalışabilmek için farklı niteliklere sahip olmanın ve bu niteliklere sahip olduğunun gösterilmesinin yerel STK'lara kıyasla daha önemli olduğu sonucuna varılabilir. Uluslararası STK'lar sahip oldukları uzmanlar ile yerel STK'lara sağladıkları fonlar ve bilgi birikimiyle yerel STK'lardan daha "profesyonel" bir görüntü çizmektedirler. Bu kurumların sahip oldukları "profesyonel" sermaye yerel STK'lara göre çok daha fazladır ve dolayısıyla bu kurumlarda çalışan profesyonellerin de sahip olması gereken nitelikler daha net bir şekilde ortaya koyulmaktadır. Bu kurumlarda profesyonel olmak belli bir bilgi birikiminde olmayı ve kurumların gerçekleştirdiği bilim sınavlarını geçmeyi gerektirir. Dolayısıyla yerel STK'larda bu sürecin daha az standardize edilmiş bir şekilde gerçekleşmekte olması bir kaynak sorunu ile ilişkilendirilebileceği gibi kurumsal ve bireysel bir nitelik eksikliği sorununun varlığından da söz edilebilir. Ancak bununla birlikte aktörlerin sivil toplum alanında faaliyet göstermeye ilişkin motivasyonlarındaki farklılaşmaların etkisinden de söz edilebilir. Profesyonelleşmenin STK'ların şirketleşmesini beraberinde getirmesi sebebiyle daha aktivist bir yerden sivil toplum ile ilişkilenen aktörlerin bu dönüşüme direnç göstermesi ve profesyonelleşmenin sınırlarının farklı bir noktadan kurulması söz konusu olabilir.

Bu çalışmada görüşülenlere alanın profesyonelleşmesine yönelik sorular da sorulmuştur. Görüşülenlerin tümüne göre sivil toplumun profesyonelleşmesine

yönelik bir eğilim söz konusudur. Bu da STK'ların artan istihdam ve faaliyet gösterme biçimlerinin standardizasyonu ile ilişkilidir. Alandaki faaliyetlerin teknikleşmesi ve uzmanlığa duyulan ihtiyaç bütün görüşülenler tarafından dile getirilmiştir. Fon kaynaklarına erişmek ve sürdürülebilirliklerini sağlamak isteyen STK'lar için profesyonelleşmenin kaçınılmaz ve gerekli bir yanı olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu profesyonelleşmenin sivil toplum alanına getirdiği hem avantajlı hem de dezavantajlı yanları söz konusudur. Profesyonelleşmenin iş süreçlerini standardize etmesi, kurumları daha hesap verebilir kılması ve profesyonellerin haklarına ilişkin farkındalığını arttırması açısından olumlu yanları söz konusudur. Öte yandan alanın profesyonelleşmesinin, STK'ların fon veren kuruluşlara bağımlı hale gelmesine ve kurumların projecilik anlayışı ile varlık sebeplerine uymayan projeler geliştirmelerine neden olması açısından da olumsuzlanmaktadır. Ayrıca her ne kadar profesyonelleşme alanın büyümesiyle birlikte bir gereklilik olarak değerlendiriliyor olsa da aynı zamanda özel sektörden alınan yönetim sistemleri ile birlikte alan içinde hiyerarşinin artmasına da neden olması sebebiyle eleştirilmektedir. Özellikle alanda daha kıdemli ve aktivist olan görüşülenler tarafından bunun profesyonelleşmenin olumsuz bir etkisi olarak ifade edildiği gözlemlenmiştir. Bilhassa uluslararası STK'larda çalışan görüşülenler olmak üzere profesyonel olarak alanda çalışmaya başlayan görüşülenlerin profesyonelleşmeyi sivil toplum alanı için son derece olumlu bir dönüşüm olarak gördükleri tespit edilmiştir. Bilhassa uluslararası STK'larda çalışan görüşülenlerin bu çalışmada da dile getirilen sonuç odaklı yaklaşım (result based management) anlayışının daha egemen olduğu organizasyonlarda çalıştıkları gözlemlenmiştir. Üstelik sivil toplum alanında bu anlayış ile faaliyet gösterilmesinin daha efektif sonuçlar elde edilmesine neden olacağı içindaha verimli olacağı düşünülmektedir. Ayrıca sivil toplum alanının gönüllülük ve aktivizm gibi normatif unsurlarına yapılan atıfların da diğer görüşülenlere göre daha geri planda olduğu gözlemlenmiştir. Buna karşılık bilhassa gönüllülük yapmış ve kendini daha aktivist bir noktadan konumlandıran görüşülenler tarafından profesyonelleşmenin daha çok getirdiği dezavantajlar ile birlikte ele alındığı tespit edilmiştir. Bu görüşülenlere göre söz konusu dönüşümle

birlikte gelen STK'ların şirketleşmesi eğilimi şüphesiz yaklaşılan ve dikkat edilmesi gereken bir şey olmaktadır. Alanın profesyonelleşmesinin alanın varlık sebebi ile çelişmesi tehlikesine dikkat çekilmektedir.

Öte yandan bu araştırmada gönüllülük ve profesyonellik arasındaki ilişki de ayrıca incelenmiştir. Görüşülenlerin yorumlarına göre gönüllülük ve profesyonellik birbirinden temel olarak yapılan işten ücret alınıp alınmaması noktasında ayrılmaktadır. Bourdieucü bir yerden profesyonelleşme kavramı ele alındığında meslek alanları kimlerin o meslek içerisinde profesyonel sayılabileceğinin sınırlarını çizebilecek güce sahiptir. Profesyonel olmak ise alanın sınırları içerisinde belirlenen belli özelliklere ve niteliklere sahip olmayı gerektirir. Bu niteliklere sahip olmak ya da olmamak ise bazı grupların diğer bazı grupları kontrol edebilmesinde belirleyici olmaktadır. Hem literatürdeki anlatılarda hem de görüşülenlerin anlatılarına bakıldığında alandaki profesyonelleşmenin profesyonellere duyulan ihtiyacı arttırdığı görülmektedir. Öte yandan sivil toplumda yapılan işlerin profesyoneller olmadan yapılamayacağına ilişkin hakim bir görüş de söz konusudur. Üstelik uzmanlıklara duyulan ihtiyacın artması sahip oldukları uzmanlıklar sebebiyle profesyonellerin gönüllülere göre alanda daha kıdemli bir pozisyonda bulduklarını göstermektedir. Söz konusu durum profesyonellerin gönüllüleri yöneten bir pozisyonda olduğu hiyerarşik bir yapıyı da yaratmaktadır. Bu durum ise sivil toplum alanının ve STK'ların varlık amaçlarının en temel normatif çıkış noktasıyla var olan çelişkileri de göstermektedir. Öte yandan alanda gönüllü olarak faaliyet göstermenin profesyonelleşmek için bir araç olarak kullanılabilirdiği de gözlemlenmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi gönüllülük alana profesyonel olarak giriş yapmak için kültürel ve sosyal sermayenin kazanıldığı bir faaliyet alanı olması açısından öne çıkabilmektedir. Dolayısıyla alanın profesyonelleştiği noktada gönüllülük yapmanın alanda profesyonel olmak için araçsallaştırılması söz konusu olabilmektedir. Gönüllülük yapmanın ne kadarının toplumsal değer yaratmak için ne kadarının ise alanda profesyonel olarak çalışmak için yapılan bir faaliyet olduğu ve bunun alana olan etkisi de ayrı bir araştırmanın konusu olabilecek niteliktedir.

Her ne kadar bu çalışmada gönüllülük ve profesyonellik ilişkisi doğrudan merkeze alınmış olsa da görüşülenlerin bir kısmının yaptıkları işi daha çok aktivizm ile ifade ettiği gözlemlenmiştir. Bu durumda gönüllülük ve aktivizm ile aktivizm ve profesyonellik arasındaki ilişki de önemli hale gelmektedir. Alandaki aktörler gönüllü ya da profesyonel olarak faaliyet gösterirken yaptığı faaliyetleri aktivizm ve kendini de aktivist olarak nitelendirebilmektedir. Bu noktada literatürdeki görüşlere benzer olarak gönüllülük ile aktivizm arasındaki fark ön plana çıkmaktadır. Literatürde de belirtildiği üzere kimi aktivistlerce gönüllülük aktivizm ile aynı şeyi ifade etmemektedir. Gönüllülükte toplumsal olarak iyi bir şey yapmak söz konusu iken aktivizm siyasi bir eleştirel tutumu da öne çıkarmaktadır. Görüşülenler arasından alandaki en kıdemli olanın bu duruma yönelik vurgusu da önemlidir. Gönüllülük ve profesyonellik ücret almak ya da almamak ile genel olarak ilişkiliyken aktivizmin her iki şekilde de mümkün olabildiği ama ayrı bir olgu olarak da ele alınabildiği görülmektedir.

Öte yandan profesyonelleşmenin aktivizme hem olumlu hem de olumsuz etkileri söz konusudur. Profesyonel olmanın aktivizme olumsuz etkisi aktörün profesyonel kimliğinin aktivist faaliyetini kısıtlayıcı yanındır. Ücretli olarak bu işi yapmak başta ücret alınan kurumun kendisi olmak üzere pek çok kısıtlayıcı faktörü düşünerek hareket etmeyi gerektirmektedir. Hayatın ekonomik olarak sürdürülebilmesi gerekliliği, sahip olunan işi kaybetmemeye çalışmak stratejisini de beraberinde getirmektedir. Bu da aktivist olarak yapılan faaliyet ile kurulan ilişkinin profesyonellikte bozulma riskini ortaya çıkarmaktadır. Ancak yine de bu durum yapılan işin aktivist tarafını bütünüyle ortadan kaldırmamaktadır. Hatta öyle ki profesyonel olarak bu alanda çalışmak daha çok etki gösterebilmek için de fırsat sağlayabilmektedir. Aktivist görüşülenlere göre profesyonel olarak da alanda özne olabilmek ve etkide bulunabilmek mümkündür. Öyle ki profesyonel olmak normalde erişilemeyecek ve etki edilmesi gereken paydaşlara ya da kitlelere erişmek noktasında profesyonel aktöre avantaj sağlamaktadır. Bu sebeple profesyonelliğin aktivizme olumlu katkısı da söz konusudur.

Bu çalışmada görüşülenlere alanda profesyonel olarak çalışma motivasyonlarında bir değişim olup olmadığı da sorulmuştur. Görüşülenlerin hemen hepsi bu alanda profesyonel olarak çalışmaya devam etmek istediğini belirtmiştir. Daha önce gönüllülük yapmış olan görüşülenler toplumsal değer yaratmaya çalışmak vurgusuna hala önem vermektedir. İşin anlamlılığının önemine yapılan vurgu da hala söz konusudur. Profesyonelleşmeye ilişkin eleştirel olan görüşülenler de her ne kadar alanda uzun yıllar çalışmış olsalar da yaptıkları işin hala aktivist tarafını gördüklerini belirtmektedirler. Maddiyat ise bu alanda profesyonel çalışma isteğinin değişimi noktasında önemli bir faktör olabilmektedir. Yerel STK'larda çalışanların bir kısmı maddi olarak daha iyi şartlar sunan işlerde çalışmanın önceliğine vurgu yapmıştır ve bu kişilerin ileriye dönük olarak uluslararası STK'larda çalışma amacını da önceliklendirebildikleri görülmektedir.

Özetle, çalışmada gönüllülük yapmış ve kendini daha aktivist bir noktada konumlandıran görüşülenlerin ağırlıklı olarak profesyonelleşmenin sivil toplum alanının değerlerini aşındırdığı yanlarına vurgu yaptığı görülmektedir. Buna karşılık doğrudan profesyonel olarak alanda çalışmaya başlayan ve bilhassa uluslararası STK'larda çalışan görüşülenlerin ise profesyonelleşmenin STK'lardaki faaliyetlerin niteliğini geliştireceğine dair bir görüşe sahip olması da dikkat çekicidir. Öte yandan görüldüğü üzere alandaki profesyonelleşmenin gönüllülüğe ve aktivizme farklı etkileri söz konusudur. Alandaki profesyonelleşmenin bu iki olgunun sivil toplum alanındaki yerini ortadan kaldırmasa bile hem gönüllülük hem de aktivizm üzerinde dönüştürücü bir etkisi söz konusudur. Profesyonelleşme hem STK hem de profesyonel aktör bazında belli çıkarlara sahip olmayı ve bu çıkarlar özelinde düşünmeyi beraberinde getirmektedir. Bunun da aktivizmi aşındıran bir yanı söz konusudur. Buna karşılık profesyonelleşmek profesyonel kurumun ve bireyin farklı aktörler tarafından dikkate alınması açısından önemli bir durumdur. Alandaki aktör için profesyonel olmak farklı hedef kitlelere ulaşabilme ve alandaki etki alanını artırma imkanını da sağlaması açısından bir avantajdır. Bu daha önce de ele alındığı gibi aktörlerin alandaki stratejilerini de belirleyen bir unsurdur. Dolayısıyla Bourdieu'nun işaret ettiği alanlardaki aktörlerin muhafaza stratejileri

ve yıkım stratejileri üretmeleri durumu, hakim grupların sermayeleri ve çıkarları düşünülmeden ele alınamaz. Profesyonel olmanın başlı başına o profesyonel alan içerisinde çıkar sahip olmak demek olduğu noktada aktörlerin muhafaza stratejileri geliştirmeleri anlaşılabilir bir eylemliliktir. Ancak yine de aktörün alanın profesyonelleşmesine ilişkin dönüşümünde bütünüyle özgürlükten yoksun olduğu da söylenemez. Kimi STK'lar ve profesyoneller aktivist kimliklerini her şeye rağmen korumaya çalışarak ve profesyonelleşmenin farklı etkilerine karşı direnç göstererek yapılarını, faaliyetlerini, değerlerini ve söylemlerini korumaya çalışabilmektedir.

Bu çalışma bir yüksek lisans tezi olması sebebiyle araştırma evreni ölçeği de sınırlı tutulmuştur. Öncelikle sivil toplum alanında faaliyet göstermenin STK'larla kısıtlı olmadığını belirtmek gerekir. Ayrıca bu çalışmada da belirtildiği gibi STK'ların türlerinin, yapılarının ve büyüklüklerinin değişkenlik göstermesi sebebiyle profesyonelleşme bu farklı grup STK'lara göre ayrıca ele alınabilir. Öte yandan bu çalışmada sadece İstanbul'da faaliyet gösteren STK'larda çalışan profesyoneller ile görüşmeler yapılmıştır. Farklı bölgelerde ve şehirlerde faaliyet gösteren STK'larda çalışan profesyonellerin sivil toplum alanıyla, bu alanda profesyonel olmakla ve aktivizmle farklı biçimlerde ilişkilenebileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışmada görüşülen kişilerin sadece STK'larda yönetimsel pozisyonlarda çalışan profesyonellerle kısıtlı tutulmuş olduğu da unutulmamalıdır. Alanda sosyal hizmet görevlisi, avukat vb. meslekleri icra eden profesyonel aktörlerin de olduğu düşünüldüğünde onların bu alanda profesyonel olmayı nasıl ele aldığı da ayrı bir araştırma konusu olma niteliğindedir. Son olarak, Türkiye'de sivil toplum alanının profesyonelleşmesinin 2000'li yıllarda hız kazandığı düşünüldüğünde 90'lı yıllarda bu alana giren aktörlerin alandaki profesyonelleşme süreçlerine ilişkin pratiklerinin araştırılmasının da alanın profesyonelleşmesini anlamak açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Alp, Salih, “Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Liberal Alternatif Olarak Üçüncü Sektör”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 56, 2019, 265-279

Akyüz, Ali Alper, “Civic Agency at Work – Sense Making and Labour Process of Professionals in Issue Based Non-Governmental Organizations”, Doktora Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2010

Akbal, İsmail, *Sivil Toplum: Sivil Toplum Düşüncesi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Kamu Yönetiminde Karar Alma Üzerine Etkisi*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2017

Arabacı, Ahmet, “Explaining Transformation of Turkish Civil Society in the EU Accession Process”, *Insight Turkey*, Volume: 10, Issue: 4, 2008, 77-93

Arslanel, Müşrika Nazan, *Türkiye’de Demokrasi Sürecinde Sivil Toplumun Gelişimi*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2017

Aslan, Mehmet, “1980 Sonrası Türkiye’de Siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2004, 213-223

Bagic, Aida, “Talking About Donors: Women’s Organizing in Post-Yugoslav Countries”, *Ethnographies of Aid – Exploring Development Texts and Encounters*, Hazırlayan., Henrik Secher Marcussen / Jeremy Gould, Roskilde: Roskilde Universitet, 2004

Bayraktar, Fesih, “Neo-liberalleşme, Sivil Toplum Kuruluşları ve “Projecilik”: Eleştirel Bir Bakış”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 50, Sayı: 2, 2017, 105-142

Barnett, Michael N. / Finnemore, Martha, “The Politics, Power, and Pathologies of International Organizations”, *International Organization*, Volume: 53, Issue: 4, 2003, 699-730, <https://doi.org/10.1162/002081899551048>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

Barın, Hilal, *Türkiye’deki Suriyelilerin Entegrasyonunda Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü*, Ankara: Kadim Yayınları, 2021

Belge, Murat, “Sivil Toplum Örgütleri”, *Merhaba Sivil Toplum*, hazırlayan Taciser Ulaş, 1998, 23-39, <https://hyd.org.tr/tr/yayinlar/42-merhaba-sivil-toplum>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

Belloni, Roberto, “Rethinking “Nation-building”: The Contradictions of the Neo-Wilsonian Approach to Democracy Promotion”, *Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, Volume: 8, Issue: 1, 2007, 97-109

Betil, İbrahim, “Etkin Bir Sivil Toplum Yansıması Olarak Gönüllülük: Karşılaştığı Zorluklar ve Fırsatlar”, *Türkiye’de Gönüllülük*, hazırlayan Birleşmiş Milletler Gönüllüleri (UNV) programı Türkiye & GSM Gençlik Servisleri Merkezi, 2013, s. 16-18, <https://www.stgm.org.tr/e-kutuphane/turkiyede-gonulluluk-gonullulugun-rolunun-katkilarinin-kesfedilmesi>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

Bourdieu, Pierre, *Distinction; A Social Critique of the Judgement of Taste*, Cambridge: Harvard University Press, 1996

Bourdieu, Pierre, *Pratik Nedenler*, Çeviren Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul: Hil Yayın, 1994

Bourdieu, Pierre / Wacquant, Loic, *Bir Düşünümsel Antropoloji İçin Cevaplar*, Çeviren Nazlı Ökten, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012

Canefe, Nergis, *The Syrian Exodus in Context*, İstanbul: İstanbul Bilgi University Press, 2018

Çaha, Ömer, *Aşkın Devlettten Sivil Topluma*, İstanbul, Gendaş Kültür, 2000

Çayır, Kenan, “Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler”, *Yeni Sosyal Hareketler*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2016

Cooley, Alexander / Ron, James, “The NGO Scramble: Organizational Insecurity and the Political Economy of Transnational Action”, *International Security*, Volume: 27, Issue: 1, 2002, 5-39

Dikmen, Melahat Şahin, “A bourdieusian Lens on to Professions: A Case Study of Architecture”, Doktora Tezi, University of York, 2013

Doyle, Cathal / Patel, Preeti, “Civil Society Organizations and Global Health Initiatives”, *Problems of Legitimacy Social Sciences & Medicine*, Volume: 66, Issue: 9, 2008, 1928-1938, <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2007.12.029>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

Dolu, Turan, “Katılımcı Yerel Yönetimler ve Kent Konseyleri”, *Katılımcı Yerel Yönetim*, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2014

Eagleton-Pierce, Matthew, “The Rise of Managerialism in international NGOs”, *Review of International Political Economy*, Volume: 27, Issue: 4, 2020, 970-994, <https://doi.org/10.1080/09692290.2019.1657478>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

Eberwein, Wolf-Dieter / Saurugger, Sabine, “The Professionalization of International Non-governmental Organizations”, *Routledge Handbook of International Organizations*, Hazırlayan Bon Reinalda, Londra: Routledge, 2013

Emrealp, Sadun, “Yerel Yönetimler ile Sivil Toplum Kuruluşları Arasındaki İşbirliği”, *Merhaba Sivil Toplum*, Der., Taciser Ulaş, Helsinki Yurttaşlar Derneği, 1998, 39-69, <https://hyd.org.tr/tr/yayinlar/42-merhaba-sivil-toplum>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

Erdoğan, Emre / Semerci, Pınar Uyan / Yentürk, Nurhan / Yurttagüler, Laden, *Türkiye’de Gönüllülük*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020

Erözden, Ozan, “STK’lar ve Hukuki Çerçeve de Yenilik Talepleri Üzerine Notlar”, *Merhaba Sivil Toplum*, Der., Taciser Ulaş, 1998, 13-23, <https://hyd.org.tr/tr/yayinlar/42-merhaba-sivil-toplum>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

Fidan, Yahya, “Yönetimden Yönetişime: Kavramsal Bir Bakış”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, (2011)

Gibson, Kerri / O’Donnell, Susan / Rideout, Vanda, “The project funding regime: complications for community organizations and their staff”, *Canadian Public Administration*, Volume: 50, Issue: 3, (2007), 411-336, <https://doi.org/10.1111/j.1754-7121.2007.tb02135.x>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

Güner, Duygu, “Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşu Çalışanları: Neoliberalizm, Özneleşme ve Karşı Tutumlar”, Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2019

Harvey, David, *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, Çeviren Aylin Onacak. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015

Harvey, David, *Umut Mekanları*, Çeviren Zeynep Gambetti. İstanbul: Metis Yayınları, 2011

İnsel, Ahmet, *Neo-liberalizm Hegemonyanın Yeni Dili*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015

Jad, Islah, “The NGO-ization of Arab Women’s Movements”, *IDS Bulletin*, Volume: 35, Issue: 4, 2004

Jourdain, Anne / Naulin, Sidonie, *Pierre Bourdieu’nun Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*, Çeviren Öykü Elitez. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016

Kalaycıoğlu, Ersin, “Sivil Toplum ve Neopatrimonyal Siyaset”, *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, Der. Fuat Keyman ve Yaşar Sarıbay, Ankara: Vadi Yayınları, 1998

Kalem, Seda, “Contested Meanings – Imagined Practices: Law at the Intersection of Mediation and Legal Profession”, Doktora Tezi, The New School, 2010

Keyman, Fuat, Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni: *İmkansızlıklar İçinde Bir Vaha*, Ankara, 2006, <https://www.stgm.org.tr/yayinlar/turkiyede-sivil-toplumun-seruveni-imbkansizliklar-icinde-vaha>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

Kleidman, Robert, “Volunteer Activism and Professionalism in Social Movement Organizations”, *Social Problems*, Volume: 47, Issue: 2, (Mayıs 1994), 257-276, <https://doi.org/10.2307/3096933>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

Kovach, Imre / Kucerova, Eva, “The Social Context of Project Proliferation – The Rise of a Project Class”, *Journal of Environmental Policy & Planning*,

Volume: 11, Issue: 3, 2009, 203-221, <https://doi.org/10.1080/15239080903033804>,
Erişim Tarihi: 5.12.2022

Lewis, David, “Nongovernmental Organizations, Definition and History”,
International Encyclopedia of Civil Society, 2010, 1056-1062

Mackreath, Helen / Sağnıç, Şevin Gülfer, *Türkiye’de Sivil Toplum ve Suriyeli Mülteciler*, Hazırlayan Ayşe Çavdar / Fırat Genç, İstanbul, 2017,
<https://hyd.org.tr/tr/calismalar/multecilik-ve-yurttaslik/217-turkiye-de-sivil-toplum-ve-suriyeli-multeciler>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

Mercer, Claire, “NGOs, civil society and democratization”, *Progress in Development Studies*, Volume: 2, Issue: 1, 2002, 5-22,
<https://doi.org/10.1191/1464993402ps02>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

Meyer, David S. / Tarrow, Sidney, *The Social Movement Society: Contentious Politics for a New Century*, Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 1997

Noordegraaf, Mirko / Schinkel, Willem, “Professional Capital Contested: A bourdieusian Analysis of Conflicts between Professionals and Managers”,
Comparative Sociology, Issue: 10, (2011),
https://brill.com/view/journals/coso/10/1/article-p97_4.xml, Erişim Tarihi:
5.12.2022

Offe, Claus, “Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması”,
Yeni Sosyal Hareketler, Hazırlayan Kenan Çayır, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2016

Orrester, Simon, / Sunar, İrem, *STK’lar ve Sivil Katılım, Sivil Katılım* Kitapçığı,
Hazırlayan Sivil Toplum Kuruluşları için Teknik Destek TACSO, 2011,
<https://www.stgm.org.tr/yayinlar/stklar-sivil-katilim-kitapcigi>, Erişim Tarihi:
5.12.2022

Ryfman, Philippe, *Sivil Toplum Kuruluşları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006

Sancar, Mithat, “Global Sivil Toplum mu?”, *Birikim Dergisi*, Sayı: 130, 2000, 19-32

Schinkel, Willem / Noordegraaf, Mirko, “Professionalism as Symbolic Capital: Materials for a Bourdieusian Theory of Professionalism”, *Comparative Sociology*, Volume: 10, Issue: 1, 2011, 67-96,

https://brill.com/view/journals/coso/10/1/article-p67_3.xml, Erişim Tarihi: 5.12.2022

Shucksmith, Mark, “Endogenous development, social capital and social inclusion: Perspectives from LEADER in the UK”, *Sociologia Ruralis*, Volume: 40, Issue: 2, 2002, <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00143>, Erişim Tarihi: 5.10.2022

Swartz, David, *Kültür ve İktidar*, Çeviren Elçin Gen. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015

Şenkal, Abdülkadir, “Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Sivil Toplum Örgütleri”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Cilt: 0, Sayı: 45, 2003, 97-126

Şentürk, Yıldırım / Yardımcı, Sibel, *Hacıyatmazı Devirmek: Neoliberal Pratiklere Karşı Kolektivite*, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2010

Tarih Vakfı, *Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998

Tarih Vakfı, *Projeler, Projecilik ve Sivil Toplum Kuruluşları*, Tarih Vakfı Yayınları, 2002

Toprak, Oğuz, *Refah Devleti ve Kapitalizm*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012

Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı, TEGV Gönüllülük Araştırmalar, Hazırlayan Emre Erdoğan, 2012, <https://tegv.org/arastirmalar>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

Uğur, Aydın, “Yeni Demokrasinin Aktörleri: STK’lar”, *Merhaba Sivil Toplum*, *Merhaba Sivil Toplum*, Derleyen Taciser Ulaş, 1998, 13-23, <https://hyd.org.tr/yayinlar/42-merhaba-sivil-toplum>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

Yurttagüler, Laden, “Gönüllülük ve Vatandaşlık Kavramı”, *Türkiye’de Gönüllülük: Gönüllülüğün Rolünün ve Katkılarının İncelenmesi*, Hazırlayan UN Volunteers, 2013

İnternet Kaynakları

“Aktivizm”, Birikim Dergisi, <https://birikimdergisi.com/haftalik/10371/aktivizm>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

“On NGOs vs. Activism: The Impact of Structure and Donor Trends”, Cafe Thawra, <https://cafethawrarevolution.wordpress.com/2011/09/27/on-ngos-vs-activism-the-impact-of-structure-and-donor-trends/>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

“Sins of Secular Missionaries”, Economist, <https://www.economist.com/special/2000/01/27/sins-of-the-secular-missionaries>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

“Why Grassroots Activists Should Resist Being Professionalized Activists?”, The Guardian, Erişim Tarihi: 7 Temmuz 2017, <https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2017/jul/07/why-grassroots-activists-should-resist-being-professionalised-into-an-ngo>, Erişim Tarihi: 5.12.2022

“1990’lar: Bir Farklılıklar ve Kurumsallaşma Dönemi”, <https://tr.boell.org/tr/2017/09/18/1990lar-bir-farkliliklar-ve-kurumsallasmalar-donemi>, Erişim Tarihi: 29.01.2023

“Deprem ve Sivil Toplum Örgütleri”, <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-125-126-eylul-ekim-1999-125-126-eylul-ekim-1999/2319/deprem-ve-sivil-toplum-orgutleri/5423>, Erişim Tarihi: 29.01.2023

ETİK KURUL ONAYI

Etik Kurulu Onayı, bu tezin basılı halinde mevcuttur.